

Jean Pierre Duvoisin

**TELEMAKE
ULIZEN SEMEAREN
GERTAKUNTZAK**

Fitxategi hau “liburu-e” bildumako alea da,
liburu elektronikoen irakurgailurako prestatua.

Liburu gehiago eskuratzeko:

<http://armiarma.com/liburu-e>

Iturria: *Telemake: Ulizeren semearen gertakuntzak*,
François de Salignac de la Mothe Fénelon / Jean
Pierre Duvoisin (Eli Kruzetaren edizioa). Euskal
Editoreen Elkarte, 1997

<http://klasikoak.armiarma.com/>

Egileari buruzko informazioa:

<http://zubitegia.armiarma.com/egileak/00287.htm>

LEHENBIZIKO LIBURUA

Kalipzok etzezakeien sosegurik aurki Ulize goanez geroztik. Bere atsekabeen, ezin hiltzea zen haren hiragarri. Haren egoitzan etzen gehiago entzuten haren kantua. Zerbitzatzen zuten ninfak etziren hari mintzatzera menturatzen. Ardura paseatzen zen bakar-bakarra sorropil liliz estalietan, zoinetz beti irauten duen uda-berri batek inguratzen baitu haren irla. Bainan leku eder heiek, urrun gozatzetik haren oinazea, mintzen baizik etzioten Ulizen orroitzapen erdiragarria, zoina hanbat orduz han ikusi baitzuen bere aldean. Maiz geldi-geldia egoten zen itsas bazterrean, zeina bustitzen baitzuen bere nigarrez, eta beti itzulia zagoen Ulizen untzia itsaspean begietarik galdu zuen aldera.

Bet-betan ikusten ditu pesiak hautsirik heldu zen untzi baten porroskak, sakeren alkiak puskatuak, arrauak hor hemenka legarraren gañean, lema bat, masta, soka batzu itsas bazterrean igeri. Gero ikusten ditu bi gizon. Batek adinekoa iduri zuen, bertzea, gazte izanagatik, Ulizen

kidekoa zen. Han zuen haren ez-titasuna, haren bekokia, haren haltura, haren ibiltze superra. Jainkosak ezagutu zuen Telemake zela, gizon handi haren semea, bainan, jainkoen ezagutza gizonena baino hainitz urrunago hedatzen den arren, ezin asmatu zuen nor zitakeien Telemakekin zen gizon espantagarri hura, zeren jainko handienek apalagoei nahi dituzten guziak gordetzen diotzaten, eta Minerba, zeinak Telemake laguntzen baitzuen Mentorren iduriaren azpian, etzuen Kalipzoz ezagutu izan nahi.

Bizkitartean, Kalipzo bozten zen estrapu batez zoinak bere irlan emaiten baitzioen Ulizen semea, hain bere aitaren iduria. Hurbiltzen da harengana, eta, alegia ez-jakin nor zen, erraiten dio:

— Nondik heldu zaitzu ene irlan leihorreratze-ko aski atrebentzia? Jakin zazu, arrotz gaztea, ez dela ene erresumara nihor ausartatzen non ez den gaztigatua.

Ahal-bezenbat solas mehatxagarri horietaz gordetzen zuen bihotzeko bozkalentzia, zeina bere nahigabez ahurpegian agertzen baitzaioen. Telemakek ihardetsi zioen:

— Oi zu, nornahi izan zitezin heriotzearen azpiko edo nausi, iduriaren arabera jainkosa batentzat baizen ezin hartua izanagatik, ez ote zare ukitua izanen seme baten dohakabetasunaz, zeinak bere aita haizeen eta itsasoen gogara billatzean, ikusi baitu bere untzia zure harkadien kontra porroskatua?

— Zein da bada billatzen duzun aita hura? — dio jainkosak.

— Ulize deitzen da —ihardesten du Telemek—. Hamar urte iraun duen setio baten ondoran, Troiesko hiri famatua herraustu duten erregetarik bat da. Haren izena Grezia eta Asia guzian aipatua izan da, haren balentziaz guduetan, eta oraino gehiago haren zuhurtasunaz bilzarretan. Orai, itsasoen hedadura guzian erabilia, iragaiten ditu uhurperik lazgarrien guziak. Iduri du haren sor-lekuak ihes dabilala haren aintzinean. Penelopa haren emazteak eta nik haren semeak, haren berriz ikustea etsitu dugu. Hura jakin nahiz non den, haren lanyer berekin nabila. Bainan, zer diot? Menturaz orai itsasoetako leze izigarrien zolan ehortzia dago. Urrikal zaite gure dohakabetasunei eta, oi jainkosa, balin badakizu

Ulizen salbatzeko edo haren galtzeko dohame-
nek zer egin duten, otoi, jakintsun eragizu Tele-
make haren semea.

Espantitua Kalipzo eta ukitua ikustiaz hain
gaztetasun handian hanbat zuhurtzia eta min-
tzatzeko dohain, etzezakeien begiak ase hari
beha, eta bazagoen ixil-ixila. Azkenean erraiten
dio:

— Telemake, ikasiren derautzugu zer gertatu
zaion zure aitari. Bainan luze da kondatzeko.
Zure neke guzietarik hats-hartzeko ordu da. Zato
ene egoitzara. Han errezibituren zaitut ene
semea bezala. Zato, izanen zare ene gozagarria
leku bertze guzietarik aldaratu huntan, eta egi-
nen dut zure zoriona baldin jakiten baduzu har-
taz gozatzen.

Telemake jarrikitzen zitzaioen jainkosari,
ninfa gazte multzu batez inguratua, zeinen gai-
netik buru guziaz altxatzen baitzen, hala nola
oihanean haritz handi batek bere adar lodiak hel-
tzen baititu inguratzen duten zuhaitzen gainetik.
(...)

Heltu ziren Kalipzoren egoitzako atera, zeine-
tan Telemake espantitu baitzen ikustiaz arron-

tasun baten itxuraren azpian begiak askies deza-
keten guziak. Han etzen ezagun ez urre, ez zillar,
ez marmola, ez harroñ, ez erretaula, ez gizon
molde. Harpe hura gerendan argindua zen,
bobedaka, denak harri pollit eta maxkorrez
beteak; mahats gazte batek bere laira zaluak
bardin alde guzietara hedatzen zituen. Haize
amoltsuek, iguzkiaren erregarriengatik leku har-
tan beirutzen zuten hozgune goxo bat. Amaran-
taz eta bioletez estali pentze batzu behera
azantz eme batekin zoazen iturri batzuek egiten
zituzten asko lekutan mañha toki batzu bridioa
bezen garbiak eta arrasoak. Mila lore sortu
berriak hedatuak ziren harpe hura inguratzen
zuten sorropil ferdetan. Han edireiten zen oihan
bat urre sagarrak ekartzen dituzten zuhañ floka-
tsu hetaz egina, zeinen lorea tenore guzietan
berritzen denak, berduratzen baitu usain guzie-
tarik goxoena. Oihan harek iduri zuen sorro eder
hek koroatzen zituela, eta egiten zuen ilhun bat
iguzkiaren arraioek zilla ahal etzezaketena. Han
etzen behin ere entzuten xorien kantua baizik,
edo azantza, harroka baten gainetik zarrapoz
beterik punpullaka erortzean egiten zuena ur-

hox batek, zeinak pentzea barna ihes egiten baitzuen.

Kalipzoren harpea goihen baten ixurian zen. Hantik ezagun zen itsasoa, aldiz mirail bat bezain arrasoa eta bardina, aldiz zoro baten pare, harri peñen kontra muthiritua, zeinetan, bere tirainak mendiak bezala altxatuz, orroz lehertzen baitzen. Bertze alde batetarik ageri ziren hibai bat eta haren erdian irla batzu, tillul loratuz eta burzuntz luzez inguratuak, zoinen kapeta superrak altxatzen baitziren hodoietaraino. Irla hoik ibentzen zituzten ur-errekek iduri zuten elgian dostatzen zirela. Batzuek beren ur argiak lasterrekin botatzen zituzten, bertze batzuen ura hila eta nagia zen. Zonbait, inguru luze batzu gaindi, heldu ziren gibelat, beren ithurburura bihurtzeko bezala, eta etzuten iduri utz zeila hegi xarmagarri hek. Urruntik ezagun ziren goihen eta mendi batzu hodoietan galtzen zirenak eta zoinen bilgura pollitak begien miresgarri baitziren. Aldeko mendiak aihen ferdez estaliak ziren, bihurguneka dilindan zaudenak. Mahatsa, purpura baiño distirantagoa, hostopean ezin gorde zaiten, eta bere fruituaz hondoa

lehertua zen. Pikoak, mingranak, oliberak eta bertze zuhañ guziek elgia estaltzen zuten eta ibentzen baratze handi bat. Kalipzok Telemaki berenazko edergallu hoik erakutsi ondoan, erran zioen:

— Pausa zaite. Zure arropak bustiak dira, alda dezatzun ordu da. Gero berriz elkar ikusiren dugu, eta erranen deraitzut gauza batzu zoiñetaz zure bihotza ukituren baita.

Ordu berean Mentorrekiñ harpe baten lekurik barrenen eta gorderenean, bere egoitzaren aldekoan sarrerazi zuen. Ninfek izan zuten arta toki hartan zedrezko egurrez bizteko su handi bat, zoinen usain goxoa alde guzietara hedatzen baitzen, eta arrotz berrientzat han berean utzi zituzten arropak.

Telemakek, ikusirik harentzat eman zutela xamar bat ile hautez egiña, zoiñak bere xuritasunaz elhurrarena ilhautzen baitzuen, eta purpurazko soiñ bat urhez aihendatua, gizon gazte bati, hanbat berregintza ikusiz, berenaz heldu zaion atsegiña hartu zuen.

Boz ziñ batekiñ erran zioen Mentorrek:

— Oi Telemake, hoik direia bada Ulizen semearen bihotza bete behar duten gogoetak? Orhoit zaite hobeki ihardukitzeaz zure aitaren izena, eta garhaitzeaz zure toleian dabillan zoria. Neskabila baten pare apaindura zoro bat maite duen gizon gaztea ez da gai ez zuhurtziaz, ez omenez. Omena etzaio zor nahigabeen egartzen eta atsegiñen ostikatzen dakien bihotz bati bai-zen.

Hasgorapen batekiñ ihardetsi zuen Telemakek:

— Galaraz nezatela jainkoek nagikeria eta atsegiñak ene bihotzaz nausitzera utziren ditudan baiño lehen. Ez, ez, Ulizen semea ez da behiñere bentzutua izanen bizitze bano, faun eta guri baten gozoez. Baiñan zer zeruko laguntzaz, gure zorigaitzaren ondotik, ediren dugu ongiz betetzen gaituen jainkosa edo emakume hori?

Mentorrek erran zioen:

— Beldurti zaitezi ondikoz etzaitzan galka. Zure untzia porroskatu duten harkadientzat baiño beldurrago izan zaitezi horren lausengu enganagarrientzat. Begira duzula siñestetik ihardukiko derauzkitzun elheak. Gaztetasuna ariñki

fidatzen da eta geroari behatu gabe. Begira duzula entzutetik Kalipzoren solas ezti eta lausengariak, zeñak lerraturen baitzaizkitzu hala nola suge bat lilipetan. Posoñ gorde haren beldur izan zaitez. Etzaitezila fida zure buruari eta zaude bethi nere erran onen begira.

Orduan itzuli ziren Kalipzoren gana, zeñak igurikitzen baitzituen. Ninfek, ileak bihurguneka moldatuak eta arropa xuritan, berehala zerbitzatu zuten ontuntza bat arronta baiñan hauta gozoaren eta garbitasunaren aldetik. Han etzen ikusten bertze haragirik saretan atzaman zituzten hegastiñena baizen, edo ihizian hil zituzten aziendena. Zilhar untzi handi batzuetarik ixurtzen zuten urhezko xata lorez khoroatu batzuetara arno bat jainkoen edaria baiño eztiagoa. Saskietan ekarri zituzten Udaberriak agiñtzen eta Udazkenak lurraren gaiñera berduratzen dituen fruitu guzietarik. Ordu berean lau ninfa gazte kantuz abiatu ziren. Lehenik kantatu zuten jainkoen gudua diganteen kontra (...) , gero Bakuzen sortzea eta hura Zilene zaharrak altxatu zuen moldea. Atalanten lasterra Ipomenekiñ, zeñak bentzutu baitzuen Ezperidetako baratze-

tik jenikako urhe sagarren medioz. Azkenean, kantatua ere izan zen Troiesko gerla. Ulizen guduak eta haren zuhurtzia zeruetaraiño handietsiak izan ziren. Lokotoe, ninfetarik lehenbizikoa, bertzen boz ezteiei baltsatu zuen bere arrabitararen soñua.

Telemakek entzun zuenean bere aitaren izena, matelak behera jautsi zitzaizkon nigarrek dirdira berri bat eman zioten haren edertasunari. Baiñan, nola Kalipzo ohartu baitzen etzeza-keiela jan eta bihotz-miñ batek tinkatu zuela, kheiñu egiñ zioten ninfei. Berehala kantatua izan zen Lapiten eta Zantoren gudua, eta Ifernuetara Orfek egiñ izan zuen jauspena hantik Uridizen atharatzeko.

Ontuntza akabatu zenean, Kalipzok aldarazi zuen Telemake eta huneletan mintzatu zitzaioen:

— Ulize handiaren semea, ikusten duzu zer begitarterekiñ errezibitzen zaitudan. Herioak ez du nere gaiñean eskurik eta nehor haren azpiko denik ez daite sar irla huntan non ez den bere atrebentziaz gaztigatua, eta zure estrapuak berak, etziñtzazke nere aiherkundeari geriza,

bertzenaz ez baziñdut maite. Zuk duzun zorion bera izatu du zure aitak. Oi! baiñan ez du hartaz baliatzen jakiñdu. Luzez irla huntan begiratu izan dut. Bere baitan zuen hemen nerekiñ bizitzea herioaren beldurrik gabe, baiñan, bere sor-leku erromesera bihurtzeko lehiaitsuak, ontasun hauk guziak utzarazi izan zioizkien. Ikusten duzu zer galdu duen berriz eziñ ikusi izan duen Itaka harentzat. Nahi izan niñduen utzi, goan zen, eta kalerna pesiak aspertu niñduen. Haren untzia, haizeen dostarkulu luzez ibili ondoan, itsasoaren zolara hondatua izan zen. Balia zaitezi hanbat zorigaitz ikusgarriaz. Haren nofraiaz geroz ez duzu zeren gehiago deusere iguriki, ez haren berriz ikusteko, ez eta ere haren ondotik Itakan erregiñatzeko. Haren galtzeaz sosegu hartzazu, hemen edireiten duzunaz geroz dohatsu eragiñ nahi zaituen jainkosa bat eta erresuma bat eskeiñtzen derautzuna.

Kalipzok erabilli ziotzan oraiño bertze asko solas, erakustera emaiteko zenbatetaraiñoko zorionaz Ulize gozatu izan zen haren aldean. Erran ziotzan haren gertakuntzak Polifeme Tartaroaren harpean eta Antifate, lestrigondarren

erregearen baitan, ahantzi ere gabe zer gertatu zitzaioen Zirze Iguzkiaren alabaren irlan, eta zer hesturretan izan zen Zila eta Kariben artean. Erran zuen zer pesia Neptunek azkenean bihurtu izan zuen handik goan zenean. Nahi izan zuen adiarazi nofraia hartan galdu izan zela, eta etzuen erran nola feaziendarren irlan leihor hartu izan zuen.

Telemakek, zeinak bere burua lasterregi utzi baitzuen Kalipzoz haiñ ongi ekarria izaiteko atsegiñari, ezagutu zuen azkenean haren amarrua eta Mentorren erranen zuhurtzia. Laburzki ihardetsi zuen:

— Oi jainkosa, barkazazu ene atsekabeari. Orai erdira baizen ez naiteke. Geroxago, behar bada, izanen dut eskeiñtzen derautazun zorionaren dastatzeko indar gehiago. Orai utz nazazu ene aitaz nigar egitera. Zenbat duen merezi nik baiño hobeki badakizu.

Kalipzo etzen orduan haren gehiago behartzera menturatu. Egiñ ere zuen haren atsekabean sartzeko itxurapen bat, eta Ulizentzat urrikaltzekoa, baiñan hobeki ezagutzeagatik gizon gaztearen bihotzeko bideak, galdatu zioen heia

nola egiñ zuen nofraia eta zer gertakuntzaz edireiten zen aurkintze hetan.

— Ene dohakabetasunen kondagailua luzegia leiteke.

— Ez, ez —ihardetsi zuen Kalipzok—. Berantzen zaut heien jakitea, konda daiztadatzu lehen bai lehen.

Luzez behartu zuen jainkosak. Azkenekotz Telemakek eziñ iharduki zioen gehiago, eta huneletan miñtzatu zen:

— Itaka utzi nuen galdegitera goateko nere aitaren berriak Troiesko hiriaren sethiotik itzuli izan ziren bertze erregeei. (...) Ez Neztor, Pilozen ikusi nuenak, ez Menelaz, begitarterekiñ errezi-bitu niñduenak Lazedemonan, eziñ erran zarotedaten heia oraiño bizi zenetz nere aita. Bethi duda eta menturetan bizitzea higuñdurik, Ziziliara goateko xedea hartu nuen. Entzun nuen irla hartara haizeek bulkatu izan zutela nere aita, baiñan, hemen ikusten duzuen Mentor zuhurak, jazar egiten zioen holako gogoeta ozarrari. Alde batetik, begietaratzen zerauzkidan Tartaroak, digante izigarri batzu gizonak iresten dituztenak; bertzetik, Eneren eta troiestarren untziak epai-

tza hetan zabilzanak. «troiestarrak —zioen—, grek guzien kontra subermatuak dira, baiñan ororen gaiñetik, Ulizen semearen odola gogotik ixur lezakete. Itzul zaitezi Itakara, —zioen oraiño—. Menturaz zure aita, jainkoez maitatua, zu bezaiñ laster harako da. Baiñan, baldiñ jainkoek haren galtzapena dohatu badute, bere sor-lekua berriz behiñere ez baliñbadu ikusi behar, haren aspertzera bederen goan behar duzu, zure amaren libratzera, lur guziari erakustera zure zuhurtasuna eta zure baitan, Grezia guziari, errege bat Ulize bera egundaiño izatu den bezen gaia».

Solas horiek etziren galgarriak, bainan ez nuen aski umotasun heien entzuteko. Ene lehia baizen ez nuen entzun izan. Mentor zuhurrak maitatu ninduen niri jarraikitzeraino haren erranen kontra abiatzen nuen piaia atrebitu hartan, eta jainkoek huts baten egitera utzi ninduzten, zeina ene balenoriotik zentzarazteko zerbitzatu behar baitzaudan.

Telemake mintzo zelarik, Kalipzo Mentorri beha zagoen. Balditua zen. Zerbait jainkozko haren baitan iduritzen zitzaioen, bainan bere gogoeta nahasiak etzetzakeien berez. Holetan

gelditzen zen beldurkude eta aiheruz bethea arrotz haren aintzinean. Orduan beldurtu zen agertzera utzezazan bere asaldua. Telemaki erran zioen:

— Aintzina mintza zaite, eta askies-zazu ene jakiteko lehia.

Telemake huneletan jarraiki zen:

— Aski luzez, alde izan ginduen haizea Ziziliarra goateko, bainan gero kalerna beltz batek zerua itzali zeraukun eta gau ilhun batez inguratuak izan ginen. Sismisten argira, ikusi gintuen bertze untzi batzu gure hestura berean sartuak, eta laster ezagutu gintuen Eneren untziak zirela. Guretzat etziren harkadiak baino gutiago beldur izaiteko. Orduan, bainan berantegi, ohartu nintzen gaztetasun zoro baten berotasunak zer ez ninduen utzi behatuki ikartzera. Hestura hartan, Mentor agertu zen ez xoilki bihotzdun eta kaliputsua, bainan ardura baino alegerago. Hunek sus-tatzen ninduen. Ohartzen nintzen ezin bentzuzko indar bat ibentzen zerautala. Deskantsuz manu guziak emaiten zituen, noiz eta ere lema idukitzailea asaldatua baitzagoen. Erraiten nioen:

— Ene Mentor maitea, zertako ez ote dut nahi izan zure erranei behatu? Ez ote naiz dohakabe nere burua baizen ez dudalakotz nahi izan sine-tsi, adin batean zoinetan ez baita ez ethorkizunaz konturik, ez iraganaren frogantzarik, ez zuhurtziarik ordu berekoaren begiratzeko? Oi, baldinetaria behin ere hestura huntarik ilkitzen bagare, nere buruarentzat izanen naiz aiherutsu, nere etsairik gaitzenarentzat bezala. Mentor, zu sinetsiren zaitut bethi.

Irri aire batekin ihardetsi zerautan Mentorek:

— Begira dut egin duzun hutsaz zuri jazartze-tik. Hura ezagut dezazun aski da eta hartaz zer-bitza zaitezin bertze aldi batez zure nahikarietan begiratuagoa izaiteko. Bainan hesturatik ilki ondoan, balenoria menturaz itzuliren da. Orai bihotzak behar gaitu lagundu. Hesturan sartu gabe behar da hura ikusi eta haren beldur izan, bainan han eroria denean, hartaz nardatu behar da. Izan zaite beraz Ulizen seme gaia. Agerrazu bihotz bat mehatxatzen zaituzten gaitz guziak baino handiagoa.

Mentor zuhurraren eztimasunak eta bihotzak ukitu ninduten, bainan oraino gehiago espantitu

nintzen ikusi nuenean zer asmurekin troiestarretarik salbatu gaintuen. Noiz-eta-ere zerua garbitzen abiatu baitzen, eta troiestarrek, hurbildanik ikustean, ezin falta ezagutuko baikintuzten, ohartu izan zen heien untzi bat gurearen karantzakoa pesiak apartatu zuela. Haren gibela lore mota batzuz khoroatua zen. Berehala Mentorrek, gurean ezarri zituen lore mota berezko khoroak, berak lotu zituen, troiestarrenen kara bereko xingolez. Manatu zuen gure sakerei ahal bezenbat alkien gainera apal zitezin, etsaiek ezagutetzaten amoreagatik. Hola, heien untzien erditik iragan ginen. Gu ikustearekin irrintzinaz abiatu ziren, galduak uste izan zituzten lagun batzu ikusten balituzte bezala. Itsasoaren oldarrak bortxatu ere gaintuen aski luzez heiekin ibiltzera. Azkenean egon ginen gibelaxago, eta haize muthirik Afrikako aldera bulkatzen zituztelarik, Ziziliako bazterrik hurbilenera arrau indarka heltzeko, azken egin ahalez bermatu ginen.

Nahi bezala hara heldu izan ginen, bainan guk bilhatzen ginduena etzen hanbat gutiago ondikozkoa ihes eragiten zeraukuten untziak

baino. Ziziliako aurkintze hetan ediren gintuen bertze troiestar batzu, greken etsaiak. Han erreginatzen zen Azezte zaharra, Troiestik atharaia. Leihor hartu izan ginuen bezain laster, hango berekoek uste izan zuten, heien oharkabean harrapatzeko harmaturik heldu zen irlako bertze zenbait jendaia ginela, edo arrotz batzu heien lurrez nausitzera heldu ginenak. Erretzen dute gure untzia, eta lehenbiziko oldarrean, gure lagun guziak sarraskitzen dituzte. Ez gaituzte ni eta Mentor baizik begirutzen, Azezten aintzineraren eramaiteko, gure ganik jakintsun eragin ahal zedin amoreagatik, heia zer ziren gure xedeak eta nontik heldu ginen. Hirian sartzen gara eskuak gibelean amarratuak eta gure herioa etzen luzatua gu jendaia krudel bati ikusgarritzat zerbitzatzeko baizen, grekak ginela jakinen zenean.

Lehenik eraman gaintuzten Azezten aintzinerara, zoina, bere urhe zigorra eskuan, populuen juiatzen hari baitzen eta sakrifizio handi batetako abiaduretan. Boz garratz batekin galdatu zeraukun heia zein zen gure herria eta zertako

egiten ginduen piaia hura. Mentorrek ihardetsi zuen berehala, erraiten ziolarik:

— Ezperia handiko bazterretarik heldu gare eta gure herria ez da hantik urrun.

Hola, begiratu zen erraitetik grekak ginela. Bainan Azeztek, hau gehiago entzun gabe, ustez beren xedeak gordetzen dituzten zenbait arrotz ginela, manatu zuen egorriak izan gaintezin hurbileko oihan batetara, zeintan zerbitzaturen baikinen gathibu bezala haren artzainen azpian.

Holako bizitze bat heriotzea baino dorpeagoa iduritu zitzaudan. Oihu egin nuen:

— Oi Errege! hilaraz gaitzatzu hanbat eskar-niagarriki erabiliren gaituzun baino lehen. Jakin zazu Telemake naizela, Ulize zuhurra, Itakako erregearen semea. Itsaso guzietan bilhatzen dut nere aita. Baldin ez badezaket ez hura ediren, eta ez banaite nere herrirat itzul, ez gathibutasunari ihes egin, ezin jasanen dudan bizi hau idek derautazu.

Hitz horiek ahotik athara bezain laster, oste guzia sumindurik oihuz abiatu zen hilarazi behar zela Ulize krudelaren semea, zeren Ulizek bere

amarru gaixtoez eragoitzi izan baitzuen Troiesko hiria.

— Oi Ulizen semea! — erran zerautan Azeztek—, zure odola ez dirot ezezta hanbat troiestarren orhoitzapenari, zeinak zure aitak Kozite beltzaren bazterretara bulkatu baititu. Zu eta zu laguntzen zaituena, biak galduren zarete.

Ordu berean, ostetikzahar batek erran zioen Ankizen hobiaren gainean hiltzera behar gintuzketela eraman, ziolarik:

— Hoi en odolak gizon handi haren itzalari eginen dio atsegina. Hori jakiten duenean Enek berak, ukitua izanen da ikusteaz zenbat maite zinuen berak gehienik lurraren gainean maite zuena.

Oihu batez orok laudatu zuten solas hori, eta etziren gehiago gure heriotzeaz baizen alhatu. Jadanik Ankizen hobira eramaten gaintuzten. Han altxatuak ziren bi aldare, zoinetan su sakratua biztua baitzen. Begien aintzinean ginduen sarraskitu behar gaintuen marrauz. Lorez kho-roatu gaintuzten, eta gure bizia begira zezakeien urrikalmendurik etzen. Gureak egin zuen, Mento-

rrek deskantsuki galdata zuenean erregeri mintzatzea. Erran zioen:

— Oi Azezte! Telemake gaztearen dohakabetasunak, zeinak ez baitu behin ere troiestarren kontra harmarik ekarri izan, ez balin bazezake uki, nonbait zure onak berak uki zeitzala. Etor-kizunaren eta jainkoen gogoen ezagutzeko bildu dudak jakintasunak erakusten deraut, hirur egun iragan gabe, akometaturen zaituztela jendaia barbaro batzuek, zoinak, hibai baten pare, mendi gainetarik heldu baitira zure hirian inhautzeko eta zure lurren arrogatzeko. Lehen bai lehen aintzin zakitzote. Zure gizonak harmetan ezarzkitzu eta astirik galdu gabe, hirira bilarazkitzu elgian dituzun artalde aberatsak. Baldin nere erranak gezurrak badira, gure hilaraztea, hirur egunen buruan, haizu izanen zerautzu. Aitzitik, egiak balin badira, orhoit zaitezi ez dela nehoriz bizia khendu behar, zoinaren ganik bat bederak idukitzen baitu.

Azezte harritu zen hitz horietaz, zeinak Mentorek erran baitzioizkien egundaino gizon batean ediren etzuen zintasan batekin. Ihardetsi zioen:

— Ikusten dut, oi arrotza, jainkoek, zeinek zoriaren emaitza guziez hanbat gaizki dohatu baitzaituzte, zuhurtzia bat eman derautzutela dohatsutasun guziak baino prezagarriagoa dena.

Ordu berean gibelatu zuen sakrifizioa eta eman zituen berehala premia ziren manu guziak, Mentorrek mehatxatu zioen akometazioneari aintzintzeko. Nihondik etzen ageri ema ikaran zaudenik baizen, gizon zahar makurtuak, haur ttipiak nigarra begian hirira heldu zirenak. Idiak eta ardiak orroaz multzuka heldu ziren alhapide gizenetarik, eta, aterpean jartzeko, heirik aski etzezaketan ediren. Alde guzietarik etzen oihurik baizen, jendeak elkarri sorka, elkar adi etzezaketan, nahastura hartan arrotz bat adiskide batentzat hartzen zutenak, eta lasterka zabiltzanak jakin gabe norazoazen. Bainan hiriko lehenbizikoak, beren buruak ustez bertzeak baino zuhurragoak, iduritzen zitzaieten enganatzaile bat zela Mentor bere biziaren begiratzeko gezur bat asmatu zuena.

Hirugarren eguna erori gabe, holako gogoez betheak zaudelarik, agertu zen mendien mazelan herrauts zirimola bat, eta gero barbaro

harmatuzko oste ezin kondatu bat. Himeriendarrak ziren, jendaia krudela, Nebrodeseko mendietan daudenekin eta Akragasen bizkarrean, zeintan irauten baitu negu batek haize epelek egundaino gozatu ez dutena. Mentorren erranez irri egin zutenek, galdu zituzten beren gathibuak eta beren artaldeak. Erregek Mentorri errantzioen:

— Ahanzten dut grekak zaretela. Gure etsaiak gure adiskide zin bilhakatzen dira. Jainkoek gure begiratzeko egorri zaituzte. Zure balentziatik ez dut zure erranen zuhurtasunetik baino gutiago igurikitzen. Gure laguntzara laster egizue.

Mentorrek begietan erakusten du larderia bat gudularirik superrenak harritzen dituen. Hartzen du erredola, kaska, ezpata eta lantza. Lerrokatzen ditu Azezten soldadoak, heien buruan eta etsaiei hurbiltzen da nahasmendurik gabe. Azezte, nahiz bihotzez bethea, bere zahartasunean etzakiokeien jarraik urrundarik baizen. Ni hurbilago danik jarraikitzen natzaio, bainan ezin higual dezaket haren balentzia. Guduan, hunen kuirazak Minerbaren bethiereko Egida iduri zuen.

Lerrotik lerrora heriotzea guzietan bazabilan hunen ukaldien azpian. Gose krudelak toleiatzen duen Numidiako lehoin baten pare, eta ardi herbazko artalde batean sartzen dena, porroskatzeko du, sarraskitzeko du, odolean igerikatzen da, eta artzainak, urrun artaldearen laguntzetik, ihes egiten dute, haren errabiatik beren buruen begiratzeko.

Barbaroak, zeinak igurikitzen baitzien hiriarren gainera oharkabean erortzera, berak ohartu gabe atzamanak izan ziren eta asaldatuak. Azeztan soldadoak, Mentorren manuez eta egintzez sustatuak, indar bat beren buruak gai idukitzean etzutena erakutsi zuten. Ene lantzaz ardiki nuen etsaietako erregearen semea. Ene adinekoa zen, bainan handiagoa ni baino, ezen jendaia hura digante kasta batetarik heldu zen, zeinek Tartaroen ethorki bera baitzuten. Nardatzen zen etsai batez ni bezain herbaz, bainan, ez haren indar ikaragarriaz, ez haren bekunde dorpe eta basaz harritu gabe, haren bulharretara bulkatu nuen nere lantza, eta hatsarekin batean, goiti eragin niotzan odol beltz batetarik hibaiak. Lehertzer ninduen erortzean, eta haren harmen harrabob-

tsak mendietaraino ihardetsi zuen. Haren despuilak harturik Azezten gana itzuli nintzen. Mentorek arras nahasi ondoan etsaiak, sarraskitu zituen, eta ihes egin zutenak oihanetaraino bulkatu.

Hanbat guti igurikia zen garhaitzia batek iraganarazi zuen Mentor jainkoek maite eta usnatzten duten gizon batentzat. Azeztekin, ezagutzaz ukitua, abisatu gaintuen guretzat zer-nahi-denen beldur zela, baldin Eneren untziak Ziziliara bihurtzen baziren. Bat eman zeraukun berak, ordurik galdu gabe gure herrira itzultzeko. Dohainez gaintu gaintuen, eta lehen bai lehen abia gintezin othoiztu, amoreagatik beldur zen ondiko guziei aintzin gaintezin. Baina ez lema idukitzailerik, ez sakerik etzeraukun eman nahikatu, heientzat sobra hirrisku izanen zelakoan Greziako bazterretan. Eman zerauzkigun Feniziako traturari batzu, zeinak, lurreko jendaia guziekin traturatan zirelaketz, deusen beldur izaitekorik ez baitzuten, eta heiek, gu Itakan utzi ondoan, Azezterre behar zioten bihurtu bere untzia.

Bainan jainkoek, gizonen gogoetez dostatzen direnek, bertze hestura batzuei begiratzan gaintuzten.

LEHENBIZIKO LIBURUAREN AKABANTZA

BIGARREN LIBURUA

Tiriendarrek, beren supertasunaz, sumintarazi zuten Zezoztriz handia, Egiptoko erregea, hantat erresumez nausitu izan zena. Tratuan bildu dituzten aberastasunek eta itsasoaren erdian jarria den Tirreko hiri ezin hartuaren bortiztasunak, hantu zuten jendaia heien bihotza. Etzuten nahi izan pagatu Zezoztrizek bere garhaizietarik heldu zenean ibendu izan zioten zerga, eta tropaz lagundu izan zuten haren anaia, zeinak, gibelat itzuli zenean bazkari handi baten bozkalenzien erdian nahi izan baitzuen sarraskitu.

Heien balenorioaren zebatzekotzat, Zezoztrizek itsaso guzietan heien tratuaren trabatzeko gogoia hartu zuen. Haren untziak alde guzietara bazabiltzan feniziendarren bilha. Buruz buru egin ginduen Egiptoko untzi hetarik multzu batekin, Ziziliako mendiak begietarik galtzen abiatu ginenean. Lurrak eta portuak iduri zuten ihes zoazela gure gibelean eta hodoietan iraungitzen zirela. Ordu berean hurbiltzen ikusten ditugu Egiptoko untziak, uraren erdian igeri dabilan hiri

bat iduri. Ezagutu zituzten feniziendarrek eta nahi izan zuten hetarik urrundu, bainan etzen gehiago muga. Heien belak gureak baino hobeak ziren. Alde zuten haizea. Gu baino saker gehiago zuten. Heltzen zaizku, hartzen gaituzte eta Egiptora preso eramaten.

Alferretan erran nioten ez ginela feniziendarrak. Doidoia jautsi ziren ene aditzeraino. Feniziendarrek tratu egiten duten zenbait gathibu ginela uste izan zuten, eta halako hartzapenetik izanen zuten irabaziaz baizen etziren alha. Jadanik ohartzen gare Nileko uren nahastekaz zurtzen dela itsasoa, eta ikusten dugu Egiptoko hegia hurren itsasoa bera bezain apala. Gero Farozeko irlara heltzen gare, Noa hiriari hurbil dena. Hantik igaiten gare Nilaz Menfizeraino.

Gure gathibutasuneko lastimak ez balin bagintu atsegin guziei sorhaitotu, bozturen ziren gure begiak Egiptoko lur aberatsa ikustiaz, baratze atsegingarri baten pare, oro ixtunez arregatua. Bazterretara ez ginezakeien begira ikusi gabe hiri aberatsak, bazter-etxeak leku atsegin batzuetan jarriak, alhorrak, behin ere pausatu gabe, urhea bezain horiko uztaz urthe

oroz estaltzen zirenak. Sorroak artaldez betheak, laborariak lehertuak lurak bere sabeletik frangatzen dituen azpian, artzain batzu ingurunetako oiharzunei ihardetsarazten zuztenak bere xirula eta xaramelen soinu ozenak.

Mentorrek erraiten zuen:

— Nonbait dohatsua, errege zuhur batek manatzen duen populua! Nasaizian eta zorionean bizi da, eta bere dohatsutasuna zor dion hura maite du. Oi Telemake, —zioen oraino—, hola erreginatu behar duzu, eta zure azpikoen boskarioa egin, baldin egun batez jainkoek zure aitaren erresuma gozarazten baderautzute. Maita zaitzu zure azpikoak, hala nola zure haurrak. Dastazazu hetaz maitatua izaiteko atsegina, eta hanbat egizu non behin ere ezin goza ahal ditezin ez bozkarioz, ez bakeaz, orhoitu gabe errege on bati zor diotzatela emaitza balioshek. Beren buruak larderietan ezartzeaz baizen alha ez diren erregeak eta bere azpikoen zebartzaz, bentzutuagoak idukitzeagatik, jendekia-
ren izurriak dira. Berek nahi bezala lotsagarri dira, bainan higuin eta gaitzetsiak ere, eta beren

azpikoentzat beldurrago izaiteko dute ezenetz azpikoek heientzat.

Ihardesten nuen Mentorri:

— Zorigaitzaren handia! Ez dugu zer orhoitu siñestez zoinen arabera behar baita erreginatu. Ez da gehiago Itakarik guretzat. Ez dugu berriz behin ere ikusiren ez gure sor-lekua, ez Penelopa, eta Ulize ospe handi batez inguraturik bere erresumara bihurtzen balitz ere, ez du behin ere ene han ikusteko bozkalentziarik izaturen. Ez dut behin ere izaturen haren manuen betetzeko atsegina nerorrek manatzen ikas dezadan. Hil gaitzin, ene Mentor maitea, hemendik aintzina ez dugu zeren bertze gogoetetz alha. Gaitzin hil, gutaz jainkoek urrikalmendurik ez dutenaz geroztik.

Hola mintzatzean, has beherapen luze batzuek trenkatzen zituzten ene solas guziak. Bainan Mentor gaitzen beldur izaiten zena jen zitezin aintzinean, etorritz geroz etzakien zer zen heien beldur izaitea.

— Oi Ulize zuhurraren seme guti gaia! — zioen—. Zer bada! Zure zorigaitzari amor egiten diozu! Jakin zazu, egun batez, Penelopa eta Itaka

berriz ikusiren dituzula. Ikusiren ere duzu bere lehenbiziko ospean ezagutu ez duzun hura, ezin bentzutuzko Ulize, zoriak ezin zeba diron hura, eta zeinak bere ondikoetan, zureak baino handiagoak, oraino erakasten baiterautzu nola nahi etsiaren gaitzesten. Oi! jakin ahal baleza pesiak bulkatu duen leku apartetan, ez haren pairakortasunari, ez haren bihotzari jarraikitzen ez dakielako haren semeak, berri horrek ahalkez urtaraz lezake, eta hain aspaldidanik egartzen dituen dohakabetasun guziak baino garratzagoa leikioke.

Gero Mentorrek ohartarazten ninduen zer bozkarioa eta nasaizia hedatuak ziren Egiptoko elgi guzian, zeinetan edireiten baitzen hogoi eta bi mila hiritaraino. Espantitzen zen hiri hetako manamendu zuhurrez; aberatsaren kontra behararen alderako zuzentasunaz, haurren altxatze-ko molde onaz, zeinak amorrari, lanari, askiestasunari, antze eta jakitaten amodioari laketarazten baitzituzten; erlijoneko zirimonia guzien alderako zorrotasunaz; zuzentasunaz, ohore lehiaz, gizonen alderako zintetasunaz, eta jainkoen beldurkondeaz, aita bakotxak bere umei

sarrarazten ziotzatenez. Manu eder hortaz espantitzeaz etzen unhatzen. Erraiten zaudan bethi:

— Zorion, errege zuhur batek hola manatzen duen populuari! Bainan oraino dohatsuago hanbat populuen zoriona egiten duen erregea eta zoinak berea prestutasunean edireiten baitu! Gizonak idukitzen ditu beldurkundearena baino ehun aldiz bortitzagoa den estekaz, zeina baita amodioarena. Ez xoilki haren manuak bethetzen dituzte, bainan oraino maite dute heien bethatzea. Bihotz guzietan erreginatzen da. Bakotxak, urrun hartaz gabetzetik lehiatzeaz, beldur da hura gal, eta harentzat eman lezake bere bizia.

Entzuten nintuen Mentorren solasak, eta, adiskide zuhur hura mintzo zaudanaren ereduraz usnatzen nuen kalipua ene bihotzaren zolan atzartzen zela.

Heltu ginen bezain sarri Menfizera, hiri aberats eta ederra, hango buruzagiak Tebezeraino goanen ginela manatu zuen, errege Zezoztrizen aintzina, zeinak nahi baitzituen berak ikartu gauzak eta tiriendarren alderat hainitz sumindua baitzen. Oraino beraz, Nilaz igan ginen ehun

athetako Tebes deitatu hartaraino. Han egoten zen errege handi hura. Eremu izigarrikoa iduritu zitzaukun hiri hura eta Greziako freitosenak baino jendeztatuagoa. Han karriken garbitasunarentzat, uren, mainhuen errextasunaren, antzeen ikaskuntzaren, eta deskantsuarentzat, manurik hoberenak dira. Plazak ithurriz eta obelizkaz berreginduak dira. Tenploak marmola harriz dira eta argindura laño bainan misegarri batez. Erregeren jauregia bera hiri handi baten pare da: ez da han ageri marmolazko harroin, piramida, obelizka, gizon molde ikaragarri eta tresna urhe eta zilharrezko baizen.

Erregeri erran zioten gure atzamailek Feni-ziako untzi batean aurkitu gaintuztela. Egun guzietan oren ber batzuetan, entzuten zituen zerbait arrankura edo mesu egin nahi zioten guziak. Etzuen nehor arbuiatzen ez eta ere esker gaixtorik emaiten, eta etzuen uste errege zela ongi egiteko baizen bere azpiko guziei, zeinak bere haurrak bezala maite baitzituen. Begitarte ona egiten zioten arrotzei, eta nahi zituen ikusi, zeren uste baitzuen beti zerbait probetxagarririk

ikasten dela urruneko populuen azturez eta errantzez jakintsun egitean.

Erregeren lehia horren gatik, eramanak izan ginen haren aintzina. Urhe zigor bat eskuan, iberazko tronu baten gainean jarria zagoen. Ordukoz zahartua zen, bainan atsegina eta ezti-tasunez eta maiestatez bethea. Egun oroz populuak juiatzen zituen pairakortasun eta zuhurtzia batekin, lausengurik gabe espantagarriak. Goi-zetik arrats egitekoen xuxentzen eta justizia zorrotz baten emaiten haizan ondoan, arratsean haren abusamendua zen gizon jakintsunen entzutea edo behar den bezalako jendekin elez-tatzea, zeinak bere xehetasunean sarrarazteko ongi berezten baitzakien. Haren bizi guzian etzi-takeien bertze goibeldurarik ediren, sobra bale-noriorekin, garhaitu zituen erregez trionfatu zela baizen, eta fidatu bere azpiko gizon bati bereha-la erakatsiren derautzutedana. Ikusi nindue-nean, ene gaztetasunaz ukitua izan zen. Galde-gin zerauzkidan ene izena eta ene sor-lekua. Espantituak izan ginen haren ahotik mintzo zen zuhurtziaz.

Ihardetsi nioen:

— Oi errege handia! Jankintsun zira hamar urte iraun duen Troiesko sethioaz eta haren funditzeaz hanbat odol Greziari gosta denaz. Hiri hura herraustu duten errege aintzindarienetarik bat izan da Ulize ene aita. Itsaso guzien hedaduran Itakako irla, bere erresuma, ezin edirenez dabila. Haren bilha nabila, eta gisa bereko zorigaitz batez atzamana izan naiz. Bihur nazazu nere sor-lekuari eta nere aitari. Higual, nonbait jainkoek begiraturen ahal zaituzte zure haurrei, eta gozaraziren ahal diote hanbat aita onaren azpian bizitzeko atsegina!

Urrikalmenduzko begi batez beha zaudan Zezoztriz, bainan heia ene erranak egiak ziren jakin nahiz, egorri izan gaintuen bere azpiko aintzindari bati, zeinak jakin behar baitzuen gure untzi atzaman zutenetarik, heia zinez grekak ala feniziendarrak ote ginen. Erregek erran zuen:

— Baldin feniziendarrak badira, bi aldiz gatzigatu behar dira, gure etsaiak direlaketz, eta oraino gehiago gezur tzar batez nahi izan gaituztelaketz enganatu. Aitzitik grekak balin badira, ongi erabiliak izan ditezin nahi dut, eta ene untzi batean beren sorlekura egorriak, ezen Grezia

maite dut. Han egiptoar batek baino gehiagok legeak eman izan dituzte. Ezagutzen dut Herkulen bertutea; gutaino heldu izan da Achilena ospea; eta espantitua nago Ulize dohakabearen zuhurtziaz. Bertute dohakabeari laguntza emaita da nere atsegina.

Zenbatenaz Zezoztriz zinago eta bizarrago baitzen, hanbatenaz barnea gaixto eta amarrutsuagoa zuen, erregeren manuz, gure egitekoaren ikarkuntza zuen gizonak. Aintzindari hura Metofiz deitzen zen. Bi hitzetan ediren nahiz, asko galde egin zeraukun, eta nola ikusten baitzuen Mentorrek nik baino zuhurtasun gehiagorekin ihardesten zuela, higuintza eta idurikortasunekin behatu izan zioen, ezen gaixtaginak onen aldera sumintzen dira. Berezi gaintuzten, eta ordutik ez nuen jakin zer bilhakatu zen Mentor.

Berezkuntza hori ortziri kolpe bat izan zen enetzat. Galdeak guri bereziki eginez, hitz makurretan erorarazteko peskiza zuen bethi Metofizek. Oroz gainetik uste ninduen bere agintza balakariez liluraraz, eta aitorraraz Mentorrek gordetzen ziokeiena. Hitz batez, etzuen egia zin-

tasunean bilhatzen, bainan zerbait estakuru nahi zukeien erregeri erraiteko feniziendarrak ginela eta bere gatibu egiteko, eta hogendun ezkinen arren, eta errege umoa zen arren, ediren zuen haren enganatzeko bidea.

Oi zorigaitza! Zeren menturan diren erregeak! Zuhurrenak berak ardura dira enganatuak. Gizon amarrutsu eta diru gosez inguratuak daude. Onak gibela doazi, zeren ez baitira ez balakari, ez lausengatzaile artosak. Onak bilhatuak izan arteo daude, eta erregeek ez dakite hanbat heien bilha goaten. Aitzitik gaixtaginak ausart dira, enganatzaile, beren buruen onhetsarazteko eta atsegín egitera artos; gordetzen amutsu, ohorearen eta kontzientziaren axolik gabe, zernahidenean egitera abian, erregeen lehiak askiesteko. Nonbait dohakabe dela errege bat gaixtaginen amarruen menturan izaitez! Galdua da lausengua ez balin badu arbuiatzen, eta ausarki egia erraiten diotenak ez balin badi-tu maite. Horra zer gogoeta nabilan ene zorigaitzean, eta Mentorri entzun guziez orhoitzen nintzen.

Bizkitartean, Metofizek bere gatibuekin Oazizeko mortuko mendietara egorri ninduen, heiekin zaint netzan haren artalde handiak.

Hemen Kalipzok trikarazi zuen Telemake, erraiten ziolarik:

— Zer egin zinduen orduan zuk, Zizilian herioa gatibutasunari hautatu izan zinduen?

Telemakek ihardetsi zuen:

— Bethi handituz zohan ene zorigaitza. Ez nuen gehiago heriotzearen eta gatibutasunaren artean hautatzeko atsegin lastimatia. Gatibu izan behar zen, eta, hala erraiteko, zoriaren garratasun guziak ahitu. Etzitzaudan gehiago peskizarik den gutiena gelditzen, eta ez neza-keien ere hitz bat erran ene libratzera destatze-ko. Mentorrek geroztik erran deraut etiopiar batzuei saldua izan zela eta heiei Etiopiarra jarraiki zitzaiotela.

Ni mortu izigarri batzuetara heltu izan nintzen. Han, zelhaien erdian legartze erregarri batzu ikusten ziren. Egun daino urtu ez diren elhur batzuek mendi gaintan bethi irauten duen negu bat egiten zuten, eta xoilki mendi zut heien mazelen erditsuan, gerenden artetan, artalden-

tzat edireiten ziren bazkaleku batzu. Haranak hain barnak dira, non doidoia iguzkiak han distiraraz baitetzake bere argiak.

Ez nuen toki hartan bertze gizonik ediren artzain batzu baizik, lekua bera bezain basak. Han, gauak iragaiten nituen ene zorigaitzaren auhendatzen, eta egunak artalde baten ondotik, gathibu buruzagi baten gaixtotasunari ihes egiteko, zeinak, bere libratzeko irritsean, bertzeak bethi belzten baitzituen, nausiaren aintzinean baliarazteko bere kharra eta haren onentzat zuen jarrikimendua. Gathibu hura Butis deitzen zen. Hestura hartan behar nintzen arras erori. Egun batez, oinhazeak zapatzen ninduelarik, ahandzi nuen nere artaldea, harpe baten aldean, belharraren gainean hedatu nintzen, eta nere atsekabeak gehiago ezin jasanez, han herioaren begira nindagon.

Ordu berean, ohartu nintzen mendi guzia ikeratzen zela. Haitzek eta lerrek haren kapetatik jausten zirela iduri zuten. Jabaldurik zauden hai-zeak. Harpetik boz ikaragarri bat ilki zen eta hitz hauk adiarazi zerauzkidan: «Oi Ulize zuhurraren semea, hura bezala, pairakortasunaz behar duk

handi bilhakatu. Bethi dohatsu izan diren printzek ez dute hala izaitea hanbat merezi: faunke-riak galtzen ditu eta urguiluak zoratzen. Oi! non-bait dohatsu izanen haizela, baldin bentzutzen badituk hire ondikoak, eta behin ere ez ahan-ten! Berriz ikusiren duk Itaka eta zeruetaraino iganen duk hire ospea. Bertze gizonen nausi izai-ten haizenean, orhoit hadi, hek bezala herbal, erromes eta oinhazean izatu haizela. Maita zatzik hire azpikoak, lausengua higuint, eta jakin zak ez haizela handi izanen, non ez haizen begi-ratua eta bihozduen izaiten hire lehien bentzutze-ko.

Jainkozko solas horiek ene bihotzeko zolarai-no sartu ziren. Han, berriz sorrarazi zuzten boz-karioa eta kalipua. Jainkoak gizonei mintzatzen direnean zainetan odola hormarazten eta buruan ileak zutarazten dituen lazgun hura ez nuen frogatu. Deskantsu jaiki nintzen. Belauniko, eskuak zerura goititurik, adoratu nuen Minerba, zeinari uste izan bainuen orakle hura zor niola. Ordu beretik gizon berri bat ediren nintzen: zuhurtziak argitzen ninduen, indar gozo bat eza-gutzen nuen emarazteko ene lehia guziak eta

baratzeko ene gaztetasunaren oldarra. Mortuko artzain guziez nere burua maitarazi nuen. Azke-
nekotz ene eztitasunak, ene pairakortasunak,
ene zorroztasunak eztitu izan zuten Butis krude-
la, zeinak eskudantzia baitzuen bertze gathibuen
gainean, eta hastean nahi izan bainituen toleia-
tu.

Hobeki jasaiteko nere gathibutasuneko eta
bakartasuneko unhadura liburu bilha nindabilan,
ezen nere izpiritua mantena eta lagunt zezake-
ien zerbait ikaskuntzaren eskasian, tristeziaz
gainditua nintzen. Dohatsu, nioen, atsegin mut-
hiriak higuintzen dituztenak, eta bizi zuzen
baten gozotasunaz dakitenak askiesten! Doha-
tsu, ikasteen dostatzen direnak, eta maite dute-
nak beren izpituaren jakitatez berregintzen!
Edozein tokitara bulka detzan zorigaitzak, bethi
berekin dakarkete beren hazgarria, eta bertze
gizonak atseginen beren erdian hiratzen dituen
unhadura ez dute ezagutzen, irakurtzean beren
astien bethatzen dakitenek. Dohatsu, irakurtzea
maite dutenak, eta, ni bezala, irakurkuntzaz
gabetuak ez direnak!

Holako gogoetak erabiltzen nintuelarik, oihan ilhun batean sartu nintzen. Bat batean ikusi nuen adineko gizon bat liburu bat eskuan zadukana. Gizon haren belhar handia kartzoila zen eta zimurtuxea. Bizar zuri bat gerriraino zarrarikan. Haltura handia zuen eta ohoragarria. Larrua oraino fresko eta gorri, begiak bizi eta sarkor, boza ezti, eta solasak laño eta maitagarri. Egundaino zaharrik ez dut ikusi hanbat ahalkezunik. Termoziriz deitzen zen, eta Apolonen apeza zen, zoina zerbitzatzen baitzuen Egiptoko erregek oihan hartan jainko hari ibendu izan zioten marmolazko tenplo batean. Eskuan zadukan liburua kanta bilduma bat zen jainkoen ohoretan.

Begitarte ezti batekin hurbiltzen zait. Solas egiten dugu. Hanbat ongi erraiten zituen gauza iraganak, non uste izaiten baitzen ikusten zirela. Bainan laburzki erraiten zituen, eta egundaino ez naute haren kondagailuek unhatu. Aintzina ethorkizuna ikusten zuen, gizonak eta hek gai diren gogoak ezagutarazten zeikan zuhurtzia handiaren kariaz. Hanbat umotasunekin, boza zen eta atsegina, eta gaztetasunik arraienak ez

du hanbat maitagarritasun nola baitzuen gizon harrek hain adin handian. Hartarakotz maitezituen gizon gazteak etorkor zirenean eta pres-tutasunaren lehia zutenak.

Laster amodio samurraz maitatu ninduen, eta sosegatzeko liburuak eman zerauzkidan. Semearen izenaz deitzen ninduen. Erraiten nioen ardura:

— Ene aita, jainkoek Mentor edeki ondoan, nitaz urrikaldu dira. Zutan bertze laguntza bat eman deraute. Gizon hura Orfe edo Linuz iduria, duda gabe jainkoez usnatua zen. Berak egin zituen bertsuak erraiten zerauzkidan, eta emaiten Musez dohatuak ziren bertze zenbait bertsu-lari onenak ere. Jaunzten zuenean bere aldagarri luzea, elhurra baino xuriagoa, eta eskuetan hartzen zuenean bere iberazko arrabita, tigreak, lehoinak, hartzak heldu ziren haren lausengatze-ra, eta haren oinen milikatze-ra. Zatirak oihane-tarik atheratzen ziren haren inguruan jauzkatze-ra. Zuhañek berek ukituak iduri zuten, eta uste-ko zinduen, gerendak, samurturik, mendi gaine-tarik jaustera zoazela, haren kantu ezten atsegi-nari. Jainkoen handirasuna, bihotz handien ber-

tutea, atseginak utzirik ospea hautatzen duten gizonen zuhurtasuna baizik etzuen kantatzen.

Bihotz hartu behar nuela erraiten zeraudan ardura, etzutela jainkoek ez Ulize, ez haren semea debalde utziren. Azkenean bururatu zeraudan, Apolonek bezala, artzainei behar nio-tela Musen ohoratzen erakatsi.

— Apolon —zioen—, sumindua, Jupiterrek, egunik ederrenetan, zerua bere ortzantzez asal-datzen zuelakotz, nahi izan zen aspertu Tartaroen gainean, zeinek lantzen baitzituzten ozpinak, eta bere flexez hil zituen. Ordu beretik Etnako mendia gelditu zen eragoiztetik garrezko zirimolak. Etziren gehiago entzuten mailu ikaragarrien kaskak, zeinek, ingudioa joitearekin, auhendazten baitzituzten lurreko zenterna barrenak eta itsasoko hondarrak. Burdina eta eraina, gehiago Tartaroez argituak etzirenak, herdoiltzen abiatu ziren. Bulkain, errabian, bere erre-mentatik ilkitzen da, eta, nahiz maingua, laster egiten du Olinpara. Jainkoen bilkua, izerdiz eta herrauts beltz batez estalia ardiesten du. Arran-kura minak egiten ditu. Apolonen aldera sumintzen da Jupiter. Khentzen du zerutik eta lurraren

gainera bulkatzen. Haren karrosa hutsak, ohiko ingurua, bere baitarik egiten zuen, gizona gauak eta egunak emaitako, hilen mudantza higualekin.

Apolon, bere arraio guzietarik buluzia, artzain egitera bortxatua izan zen, eta Admete erregearen artalden zaintzera. Xirula joiten zuen, eta bertze artzain guziak heldu ziren, zuharren itzalean, iturri garbi baten bazterretan, haren kantuen entzutera. Ordu arteraino bizitze basa eta abre bat erabili izan zuten. Ardi zaintzen, heien mozten eta daizten, eta gasna egiten baizik etzakiten. Elgi guzia mortu lazgarri baten pare zen.

Epe laburrik artean, Apolonek bertze artzain guziei bizia atsegingarri eragin dezaketen antzeak erakatsi ziotzaten. Kantatzen zituen liliak, zoinetaz koroatzen baita udaberria, berduratzen dituen baltsamuak eta haren zango pean sortzen den hostaia. Gero kantatzen zituen udako gau gozoak, zeinetan haize eztiak gizonak freskatzen baitituzte eta ihintzak asetzen baitu lurraren egarria. Bere kantetan aipatzen ere zituen fruitu urheztatuak, zeinetaz udazkenak

laborarien nekheak sariztatzen baititu, eta neguko astia, zeintan sutondoan jauzkatzen baita gazteria erhoa. Azkenekotz, erakusten zituen mendiak estaltzen dituzten oihan ilhunak eta haran barrenak, zoinetan hibaiak, mila itzul inguruz iduri baitute dostatzen direla pentze xarmagarrietan. Huneletan artzainei erakatsi izan zioten zein diren elgiko biziaren atseginak, ethorki lañoak dituen maitagarritasunez gozatzen dakitententzat.

Laster artzainak, beren xirulekin, erregeak baino dohatsuago ediren ziren, eta heien etxolek, jauregi urheztatua ihes egiten dioten atsegin garbiak, multzuka bereganatzen zituzten. Egun guziak best-egunak ziren. Etzen gehiago entzuten xorien kantu errepika baizen, edo zuhañ adarretan dostatzen ziren haizeen hats ezia, edo zenbait gerenden gainetik erortzean ur argi batek egiten zuen azantza, edo Musek Apoloni zarraizkon artzainei usnatzen ziotzaten kantoareak. Jainko hark erakasten lasterkako prezioaren eramaiten, eta oihanetan oreñen eta orkatzten hiltzen. Jainkoak berak artzainez bekaiztu ziren. Gozoagoa iduritu zitzairen bizi hori ezenetz

beren ospe guziak, eta Apolon Olinpara berriz deitu izan zuten.

Ene semea, kondera hunek argitu behar zaitu, Apolon izan zen hein berean zarenaz geroztik. Lur basa hori apaintzazu, hark bezala liliaraz zazu mortua. Kanta zoin den xarmagarri erakats zozute artzain hoiei guziei. Goza zaitzu hoien bihotz basak. Erakuts zozute prestutasun maitagarria. Usnaraz zozute, apartasun hune-tan, zein diren gozagarri laido gabeko atseginak, artzainei deuserek idek ez dirotanak. Izanen da egun bat, ene semea, non erregeak inguratzen dituzten lastima eta grina minek, tronua-ren gai-netik, artzainen bizitzeaz bekaiztiaraziren baitzaitzute.

Hola mintzatu ondoan, Termozirizek xirula bat eman zeraudan, hanbat ez-tia, non ene ingu-rura hauzoko artzain guziak laster bilarazi baitzi-tuzten mendietako oiharzunek, zeinek alde guzietara ihardetsi baitzuten. Ene boza ahoak ezin erran bezain goiherea zen. Nere baitan ira-kin bat eta zoramendu bat bezala frogatzen nin-tuen, ethorkiak elgia apaintzen duen berregin-tzen kantatzeko. Egun osoak eta gauetarik parte

bat kantuz elkarrekin iragaiten gintuen. Artzain guziak, etxolak eta artaldeak ahantzirik, luzatuak, maitu gabe, ene inguruan bazauden, erakasten hari natzaiotenean. Mortu heiek iduri zuten deus basarik etzutela gehiago. Han oro ezti eta xarmagarri ziren. Hango jendeen gortesiak iduri zuen lurra amultsutzen zuela.

Ardura sakrifizio egitera biltzen ginen Apolonen tenplo hartara, zeinetan Termoziriz apez baitzen. Artzainak, jainkoaren ohoretan, erremuz khoroaturik hara goaten ziren. Neskatilak ere dantzan goaten ziren, lili khoroekin eta dohain sakratuak saskietan. Sakrifizioaren ondoan, ontuntza laño bat egiten ginduen. Gure janharirik gozoenak ziren ahuntzen eta ardien esnea, —zeinen daizteko arta gerorrek hartzen baikin—, gure eskuz berriki bildu fruituak, hala nola datak, pikoak eta mahatsak. Sorropilak ziren gure jarlekuak. Gure zuhañek itzal bat emaiten zeraukuten erregeen jauregietako bobeda urheztatuena baino atsegingarriagoa.

Bainan huna zerk artzainen artean ezarri nintuen arras ospe handitan. Egun batez, lehoin goseak errabiatu bat nere artaldera jauzi zen.

Jadanik abiatzen zuen sarraski izigarri bat. Nere makila baizik ez nuen eskuan. Ozarki hurbiltzen naiz. Lehoinak harrotzen du bere ilaia, bere litaginak eta aztaparrak erakusten deraizkit. Zabal-tzen du zintzur bat idorra eta su zariona. Bere bi sai-hetsak bere buztan luzeaz zaflatzen ditu. Lurrera ardikitzen dut. Egiptoko artzainek ibiltzen duten erreztunka egin gerruntzea soinean nuen, eta hark porroskatzetik begiratu ninduen. Hirur aldiz erauzi nuen, hirur aldiz xutitu zen. Haren marrobiek oihan guziak inharrusten zituzten. Azkenekotz besoen artean itho nuen, eta artzainek eta garhaiziaren ikuslek, nahi izan zuten jauntz nezan bestia izigarri haren larrua.

Egintza horren ospeak eta gure artzain guzien ganbiamendu ederraren berriak, Egipto guzia jo zuten. Heltu ere izan ziren Zezoztrizen beharrietaraino. Jakin zuen feniziendartzat gathi-bu hetarik bietarik batek, urhezko mendea bihurrazi zuela nehor ezin egonezko mortu hetara. Nahi izan ninduen ikusi, ezen Musak maite zituen, eta gizonak argi diroten gauza guziek ukitzen zuten haren bihotz handia. Ikusi ninduen, eta atseginekin entzun, eta agerri zuen Metofi-

zek jaramankeriaz enganatu zuela. Behin-bethiko zepoetara kondenatu zuen, eta zuzen kontra gozaten zituen aberastasun guziak edeki ziotzan. Erraiten zuen:

— Ala dohakabe baita bertze gizonak baino gorago izaitea! Maiz egia ez daite bere begiz ikus. Manatzen dueneraino heltzetik trabatzen duten jendez inguratua izaiten da. Bat bederari bazaio haren enganatzea. Bakotxak, khar itxura baten azpian, bere anbizioea gordatzen du. Alegia errege maite, ez dute maite hark emaiten dituen aberastasunak baizen. Hain guti maite dute, non haren begitartearen bereganatzeko, lausengatzen baitute eta traditzen.

Gero amodiotsuki erabili ninduen, eta ene Itakara egortzeko gogoan hartu zuen untzi eta tropekin, Penelopa bere gizongei guzietarik libratzeko. Jadanik untziak abian ziren, eta ezkinduen hetan sartzea baizik gogoan. Miretsia nindagoen zoriaren ukaldiei, zoinak bat batean goratzen baititu gehienik apaldu izan dituenak. Frogantza horrek, Ulize, zombait pairakuntza luzeren ondoan, bere erresumara bihur ahal zita-keielako peskiza emaiten zerautan. Gogoratzen

zitzaudan oraino berriz ikusiren ahal nuela Mentor, Etiopiako herririk gutienik ezagutueta era-
mana izan zen arren.

Haren berririk jakin ahal nironetz, ene abia-
dura apur bat gibelatzen nuelarik, Zezoztriz,
zeina adin handian sartua baitzen, bet-betan hil
izan zen, eta haren heriotzeak zorigaitz berri
batzuetan pulunpatu ninduen.

Galtzapen hortaz ezin sosegatua agertu zen
Egipto guzia. Mainada bakotxak, bere adiskiderik
minena, bere laguntza, bere aita galdu zuela
uste zuen. Zaharrek, eskuak zerura goitituz,
erraiten zuten:

— Egundaino Egiptoak ez du izan errege bat
hain ona! Behinere bertze holako bat ez du iza-
nen! Oi jainkoak! Edo etzen behar gizonei eraku-
tsi, edo etzitzaioten behin ere khendu behar!
Zertako behar dugu Zezoztriz handia hil ondoan
bizi!

Gazteriak erraiten zuten:

— Egiptoaren peskiza galdua da. Dohatsu
izan dira gure aitak hanbat errege onaren azpian
bere biziaren iragaiteaz. Guk, ez dugu ikusi, zein

lastimagarria den haren galtzapena jakiteko bai-zen.

Haren sehiak gau eta egun nigarretan zauden. Erregeren froguak egin zirenean, berrogoi egunez populurik urrunenek multzuka hara laster egin zuten. Bat bederak oraino behin nahi zuen ikusi Zezoztrizen gorputza. Bakotxak haren iduria nahi zuen begiratu. Bat baino gehiagok nahi izan zuten harekin ehortziak izan.

Bainan huna zerk mindu zuen oraino haren galtzeko atsekabea. Bokoriz, haren semeak, etzuen ez ikustaterik arrotzentzat, ez jakitarentzat lehiarik, ez prezamendurik gizon prestuentzat, ez ospearen amodiorik. Aitaren handitasunak parte, semea bilhakarazi zuen erreginatzeko hain merezimendu gabea. Gurikerian eta buruiope muthiri batean hazia izan zen. Ez deusentzat hartzen zituen gizonak, ustez harentzat baizik etzirela eginak, eta bera hetarik bertze ethorki batetako zela. Etzen alha bere lehien asetzeaz baizen. Barraiatzeaz haren aitak hanbat artarekin bildu izan zituen dirutze ezin kondatuak. Populuen toleiatzeaz, dohakabeen odolaren zurgatzeaz, eta inguratzen zuten gazte zoroen

erran lausengariei jarraikitzeaz, noiz-eta-ere bere ganik arbuiagarriki urruntzen baitzituen haren aitaren konfidentzia izan zuten zahar umoak. Abre basa bat zen etez errege. Auhene-tan zagoen Egipto guzia, eta nahiz Zezoztrizen izenak, Egiptoarrei hanbat maitea, jasanarazten zioten semearen bizitze bihotz gabea eta krudela, bere galtzapenera semeak laster egiten zuen; eta printze batek, erreginatzea hain guti merezi zuena, tronuan etziron luzez iharduk.

Ez nuen gehiago zeren alha Itakara itzultzeko peskizarik. Dorre batean egon nintzen itsas bazterrean, Pelusako ondoan. Han, Zezoztriz hil ez balitz, behar ginen untzietan sartu. Metofizek bere zepoetarik atharatzeko eta errege berriarekin ongi jartzeko xotiltasuna izan zuen. Dorre hartan preso ezarrarazi ninduen, eragin niotzan bidegabek bez aspertzeko. Gauak eta egunak ilhundurak lastimagarri batean iragaiten nintuen. Termozirizen ethorkizuneko solas guziak eta harpean entzun nintuenak, etzitzauskidan gehiago amets bat baizik iduritzen. Atsekaberik minean mainhatua nintzen. Ikusten nuen nola uhi-nek zafratzen zuten dorrearen hondoa. Ardura

beha egoiten nintzen pesiaz erabiliak ziren untziei, eta zoinak dorrea asentatua zen geredetan porroskatzeko lanjeretan baitziren. Urrun hestura hartan zirenak urrikari izaitetik, heien zoriaz bekaizten nintzen. «Laster —nioen nere baitan—, beren biziko dohakabetasunak ahituren dituzte, edo beren sor-lekura helduren dira. Oi nonbait! Ez bataren, ez bertzearen peskizarik ezin duket».

Hola damu alferretan hiratzen hari nintzelarik, ikusi nuen mastazko oihan bat bezala. Hai-zeek hanpatzen zituzten belaz estalia zen itsasoa. Ura harrapoz zuritzen zen ezin kondatuzko arrauen ukaldien azpian. Alde guzietarik oiha nahasi batzu entzuten. Itsas bazterrean ikusten nuen egiptoarretarik parte bat, izitua, harmetara laster egiten. Bertze batzuek iduri zuten heldzen ziren untzien aintzina zoazela. Laster ezagutu nuen untzi arrotz hek batzu Feniziakoak eta bertzeak Ziprakoak zirela, ezen ene dohakabetasunek itsasoko goiti behehietan jakintsun eragiten abiatu ninduten. Egiptoarrak iduritu zerauzkidan bi aldetara bereziak. Errexki sinetsi nuen Bokoriz zoroak, bere bihurrikeriez, oldarrarazi zuela bere

azpikoetarik parte bat eta elkarren arteko gerla biztu. Dorrearen gainetik sarraskizko gudu baten lekuko izan nintzen.

Kanpotarrak laguntzara galdegin zituzten egiptoarrek. Heien jauspena lagundu ondoan, akometatu zituzten bertze parteko egiptoarrak, zeinek errege baitzuten buruzagi. Errege hura ikusten nuen bere soldadoen sustatzen bere egintzez. Marz jainkoaren pare agertzen zen; odol ithurriak zurrutatzen ziren haren inguruan; odol beltz, lodi eta harrapotsu batez kutsatuak ziren haren karrosako arrodak, eta nekez baizen etzitazkeien iragan hil lehertu meten gainetik. Errege gaste hura, ontsa egina, hazkarra, bekoki gora eta superrekoa, errabia eta etsimendua begietan zabilan. Ahorik ez duen zaldi eder baten pare zen. Bere bihotzak itsura bulkatzen zuen, eta zuhertasunak etzuen amorrean idukitzen haren balentzia. Etzakien ez bere hutsen xuxentzen, ez manu garbien emaiten, ez hedatzen mehatxatzen zuten gaitzeraino, ez gehienik behar zituen gizonen ihardukitzen. Ez antze eskasa zuelakotz. Haren argiek haren bihotza higualtzen zuten, baina etzen behin ere zorigai-

tzaz erakatsia izan. Haren nausiek lausenguaz gaizkuratu zuten haren ethorki ederra. Bere bot- hereaz eta bere zorionaz horditua zen. Uste zuen guziek haren lehia erhoei amor eman behar zio- tela. Kontrestarik den gutienak jauzarazten zuen haren oldarra. Orduan etzen gehiago zuzen min- tzo, bere baitarik kanpo bezala zen; bere urguilu muthiriak abre basa bat eragiten zuen. Berenaz zuen ontasunak eta adimendu zuzenak uzten zuten apur bat. Haren zerbitzari zinenek ihes egitera bortxatuak ziren. Etzuen gehiago maite haren lehiak lausengatzen zituztenak baizen. Hala hala, bethi bere egiazko onaren bidegabe- kin, sobranietan zuen laket, eta behar den beza- lako jende guziak bere manamendu erhoaren higuinzera bortxatzen zituen.

Luzez etsaien osteari iharduki zioen bere balentziaz, bainan azkenekotz gainditua izan zen. Hiltzen ikusi nuen. Bulharretan sartu zitzaio- en feniziendar baten dardoa. Estekak galdu zituen eskuetarik, karrosatik zaldien azpira erori zen. Ziprako soldado batek burua ebaki zioen, eta iletarik harturik, ospez bezala, armada gar- haitzaile guziari erakutsi zioen.

Bizi naizeno orhoituren naiz buru hura ikusirik odolean igeri, begi hek hertsia eta iraungituak, begitarte hura hitsa eta desegina, aho hura erdi-idekia, hasi zituen zombait hitz akabatu nahi zituela iduri, bekunde super eta mehatxagarri hura herioak berak ezin borratu zuena. Bizi naizeno ene begien aintzinean izanen da, eta egun batez jainkoek erreginarazten balin banindute, ez niro ahantz, hanbat ikusgarri dohakaberen ondotik, errege batek ez duela manatzea merezi eta bere botherean ez dela dohatsu, non ez duen bothere hura zuhurtziari azpikotzen. Eta zer dohakabetasuna gizon batentzat, bertze guzien zorionaren egiteko berezia, hanbat gizonen nausi ez izaitea heien dohakabe eragiteko bai-zen!

BIGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

HIRUGARREN LIBURUA

Kalipzok espantiturik entzuten zituen hain solas zuhurrak. Xarmagarrienik edireiten zuen ikusteaz Telemake lañoki aithortzen, sobra las-tertasunez eta ez aski ethorkor izanez, Mentor zuhurraren aldera egin zituen hutsak. Bihotz bat miresgarri bezain handia eta gora edireiten zuen gizon gazte haren baitan, zoinak bere burua hogendun aitortzen baitzuen, eta bere arinkeriez hanbat ongi baliatu zela, zuhur, geroaren beldur-ti, eta oraikoan begiratu bilhakatzeko.

— Nere Telemake maitea, —zioen— aintzina mintza zaite. Berantzen zaut jakitea heia nola athara zinen Egiptotik eta non berriz ediren zinduen Mentor zuhurra, zeinaren galtzea hanbat arrazoinekin minki hartu baitzinduen.

Telemake huneletan bere solasari berriz lotu zen:

—Egiptoar prestuenak eta erregeren aldera zinenak, bentzutuak izanez, eta errege hila zela ikusirik, bertzei amor emaitera bortxatuak izan ziren. Termutis deitzen zen bertze errege bat

altxatua izan zen. Feniziendarrak Ziprako tropekin gibelat bihurtu ziren errege berriarekin batasuneko patuak egin ondoan. Termutizek bihurtu zituen preso ziren feniziendar guziak, eta heiekin batean sartua izan nintzen. Dorretik ilkiarazi ninduten. Bertzeekin baltsan sartu nintzen untzian. Berriz peskiza abiatu zen ene bihotzaren zolan izarniatzen. Jadanik haize on batek gure belak hanpatzen zituen. Sakerek arrauekin urratzen zituzten uhin harrapotsuak. Itsaso zabala untziz estalia zen. Mariñelak irrintzinaz zauden. Goihe-nak eta mendiak higualtzen ziren emeki-emeki. Abiatzen ginen ez gehiago ura eta zerua baizik ikusten, noiz-eta-ere atharatzen zen iguzkiak iduri baitzuen itsaspetik bere su izarniatiak ilkiarazten zituela. Haren arraioek urheztatzen zituzten mendi gainak, zeinak oraino apur bat ortzira ikusten baikintuen, eta zeruak, urdin uher batez karantzatuak, piaia on bat agintzen zeraukun.

Feniziendarra bezala egorria nintzen arren, enekin ziren feniziendarretarik batak ere ez ninduen ezagutzen. Narbalek, zeinak manatzen baitzuen ni ezarri ninduzten untzian, galdegin zerauzkidan ene izena eta ene herria, ziolarik:

— Feniziako zein hiritako zara?

— Ez naiz feniziendarra —ihardetsi nioen—, bainan egiptoarrek Feniziako untzi batean itsasotan atzaman ninduten. Feniziendarra bezala Egiptoan gathibu egotu naiz. Izen hunen azpian luzez pairatu izan dut; izen hunen azpian libratu naute.

— Zein tokitakoa zara bada? —erran zeraudan Narbalek.

Orduan huneletan mintzatu nintzaioen:

— Telemake naiz, Ulize, Grezian Itakako erregearen semea. Ene aitak bere burua deitatu du Troiesko hiria sethiatu izan duten bertze errege guzien artean, bainan ez diote jainkoek eman bere sor-lekuaren berriz ikustea. Asko lekutan bilhatu izan dut. Zoriak hari bezala jazartzen deraut. Dohakabe bat ikusten duzu, zoinak bere-tara itzultzeko eta bere aitaren edireiteko zorio-narentzat baizen ez baitu lehiarik.

Narbal espantimendurekin begiratzen zitzaudan eta ene baitan ez dakit zer dohatsurik ikusten zuela iduritzen zitzaioen, bertze gizonen arrontean edireiten ez denik. Ethorkiz zina eta bizarra zen. Ukitua izan zen ene dohakabetasu-

naz, eta mintzatu zitzaudan fidantzia batekin, zeina jainkoek usnatu baitzioten, hestura handi batetarik begira nintzan amoreagatik.

— Telemake —erran zeraudan—, zure erranez ez dut dudarik, eta hetaz dudatzen ere ez nakike. Begitartean izartuak dituzun eztitasunak eta prestutasunak zure gainean idurikortasunik ez deraute uzten. Hautemaiten dut ere jainkoek, zeinak bethi zerbitzatu baititut, maite zaituztela, eta nahutela nik ere maita zaitzadan, nere semea bazina bezala. Kontseilu on bat emanen derautzut, eta saritzat ixiltasuna baizen ez derautzut galdegiten.

Ihardetsi nioen:

— Etzaitezila beldurti lerrakortasunik den gutiena izan dezadan niri konfidatu nahiko dituzun gauzen gainean. Zenbat gazte naizen arren, nere sekretuaren behin ere ez erraiteko azturaren ohitua naiz, eta oraino hobeki bertzerena, zer nahi estakururen azpian, ez behin ere salhatzean.

Erran zeraudan:

— Nola, hanbat gaztetasun handian ixiltasunari jarri ahal izan zara? Ongi atseginekin adi

nezake heia zer mainaz onhetsi izan duzun begi-rakortasun hori, zeina baita gobernu zuhurrenaren asentua, eta zeina gabe alferrak baitira bertze antze guziak.

— Ulizek —erran nioen—, Troiesko sethiora abian, besoetan eta belhaunen gainean hartu omen ninduen. Maiteki besarkatu ondoan, hitz hauk erran zerauzkidan, ezin entzun netzakeien arren: «Oi ene semea! Jainkoek begira nezatela hire sekulan ikustetik. Lehenago Parkek hire egunen haria ebaki dezatela, noiz-eta-ere hasia baizik ez baita, hala nola epaileak bere segaz zabaltzera abiatzen den lore uzter bat ebakitzen baitu. Ene etsaiek leher ahal hezatela hire amaren eta nere begietan, gaizkindu behar balin baduk egun batez eta prestutasunari ihes egin! Oi ene adiskideak! —zioen oraino—. Hanbat maite dudan seme hau uzten derautzuet. Hunen haurtasunaz arta izan zazue. Baldin maite banauzue lausengu galgarria urruntazue hunenganik. Bere buruari gaihentzen erakatsozue. Izan dadiela zuhañ tantai baten pare, zoina uzter delarik xuxentzeagatik zuflarazten baitute. Oroz gainetik ez dezazuela deusera gupidets hunen

bilhakarazteko zuzen, ongiegile, egiati, eta zin ixiltasunaren begiratzeko. Gezur erraiteko gai denak ez du gizontzat behatua izaitea merezi, eta nork ere ixiltasunaren begiratzen ez baitu haina manamenduaz ez da gai.

Hitz hauk erraiten deraizkitzut, neorriri ardurara erraiteko arta hartu izan baitute, eta nere bihotzaren barreneraino sartu baitira. Ardura nere baitan erreberitzen ditut.

Goizdanik ixiltasunari laketarazi ninduten nere aitaren adiskideek. Haurtasunik samurrenean nintzen oraino, eta jadanik konfidatzen zerauzkidaten jasaiteko zituzten bihotz minak, ikusteaz ene ama ausart multzu handi baten buruiopean, zeinek harekin ezkondu nahi baitzuten. Hola, ordudanik gizon umo eta segur baten-tzat nindaukaten. Egiteko handienez ixilik mintzatzen zeraizkidan. Gizongeiaren urruntzeko egin gogo ziren gauza guzietan jakintsun egiten ninduten. Hazia nintzen nere baitan zuten konfidentziaz. Jadanik gizon egin batentzat naukan nere burua. Behinere ez dut hutsik egin. Egundaino etzait hitz bakar bat lerratu sekreturik ttipiena ageraraz zezakeienik. Ardura gizongeiak ni min-

tzarazi nahiz destatzen ziren, haur batek zerbait inporta zuenik ikusi edo entzun balin bazuen etzuelakoan jakinen begiratzen. Bainan, gezurrik gabe, eta erran behar etzirenak begiratzuz, ihardesten ongi jakina nintzen.

Orduan Narbalek erran zeraudan:

— Ikusten duzu, Telemake, feniziendarren botherea. Beren ezin kondatuzko untziez lotsagarri dira inguruetakoa jendaia guziei. Herkulen harroinetaraino egiten duten tratuak, aberastasan batzu emaiten diotzate, jendaia aberatsere-nak iragaiten dituztenak. Zezoztriz handiak, zeinak itsasoz behin ere ez baitzituen bentzuturen, ongi nekhez garhaitu zituen lurrez, Oriente guziaz nausitu zen armada berekin. Luzez pagatu ez dugun zerga bat ibendu zeraukun. Aberatsegi eta sobra botheretsu ziren feniziendarrak luzez pairatuki egartzeko gathibuen uztarria. Gure libertateaz jabetu ginen. Gure kontrako gerlaren akabatzeko astirik Zezoztrizi heriotzeak etzioen utzi izan. Egia da haren zuhurtasunaz guziz beldur izaiteko ginduela, oraino haren bothereaz baino gehiago, bainan haren botherea, haren semearen eskuetara iragaitean, zoina bai-

tzen zuhurtzia guzitarik gabea, egin ginduen ez ginuela gehiago deusen beldur izaitekorik. Haltetan, egiptoarrak urrun berriz gure lurretara harmetan sartzetik, gu zebatu nahiz oraino behin, bortxatuak izan dira gure deitzera laguntzara, errege inpio eta erho hartarik beren buruen libratzeko. Heien libratzaileak izan gara. Zer ospea feniziendarren libertateari eta aberastasunei eratzikia!

Bainan bertzen libratzen gabiltzanean, geror gathibu gara. Oi Telemake, eror beldur izan zaite Pigmalion, gure erregearen eskuetara. Esku kruudel hek, Didon bere arrebaren senharraren odolean baltsatu ditu. Didonek, aiherkandezko lehiaz bethea, Tirretik ihes egin du untzi multzu batekin. Prestutasuna eta libertatea maite duten gehienak hari jarraiki dira. Afrikako bazterrean, Kartago deitzen den hiri eder bat asentatu du. Pigmalion, aberastasunen egarri ezin ase batez toleiatua, bere azpikoei egunetik egunera arbuiagarriago eta higuinago eragiten du bere burua. Dainu beltza da Tirren ontasun handiak izaitea. Jaramantziak gibel-beldur, aiherutsu eta

krudel bihurtzen du. Aberatsei jazartzen diote. Erromesen beldur da.

Prestu izaitea Tirren dainu bat da oraino beltzagoa, ezen Pigmalionek uste du onek ez dirotela jasan haren egitate zuzen kontrakoak eta laidotsuak. Berthuteak kondenatzen du. Uher-tzen, sumintzen da haren alderat. Orok, asaldatzen, khexatzen eta korromiotzen dute. Lazten du bere itzalak. Ez du lorik ez gabaz, ez egunaz. Jainkoek, haren mortitzeko, gozatzera ezin mentura daiten aberastasunez gaintitzen dute. Zer ere dohatsu izaiteko bilhatzen baitu, hark berak dohakabetzen du. Emaiten dituen guziak gupidesten ditu, bethi gal beldur da. Irabazi nahiz bere burua toleiatzen du.

Bakan agertzen da. Bakarrik, ilhun, eroria, bere jauregiaren zolan dago. Adiskideak berak etzaitza hurbiltzera ausartatzen, begietan har detzan beldurrez. Guardia lazgarri batek bethi ezpatak buluziak eta pikak airean dauska haren egoitzaren inguruan. Hогоi eta hamar gela bate-tik bertzera bidea dutenak eta burdinazko athe bana seira pintroil lodirekin, dira Pigmalion sarturik dagon lekua. Nehork behin ere ez daki gela

hetarik zeintan etzaten den, eta sarraski beldurrez, ez omen da behin ere ber batean bi gauez etzaten. Ez ditu ezagutzen ez atsegin gozoak, ez adiskidantza oraino gozoagoa. Baldin bozkarioa bilhatzeaz aipatzen bazaio, haren ganik urrun ihes egin duela ohartzen da, eta haren bihotzean sartzea herabe duela. Haren begi sartuak su karrats eta basa batez betheak dira. Baratu gabe alde guzietara nahasiak dabilta. Azantz den gutienari beharria luzatzen du. Dena laztua edireiten du bere burua. Zurpildua da eta desegina. Grina beltzak karantzatuak dira haren bekunde bethi ifrentziatuan. Ixiltzen da, auhendatzen da, hasbeherapen luze batzu ilkitzen ditu bihotzaren zolatik. Barrena sastakatzen diotzaten korromioak ezin gorde detzake. Janharirik gozoenek nakaizten dute. Haren haurrak, urrun haren peskiza izaitetik, haren lazgarri dira. Bere etsairik gaitzenentzat dauzka. Bizi guzian apur bat ez du izan segurik. Bere burua ez du begiratzen beldur denen odola ixuriaren bortxaz baizen. Erhoa, ikusten ez duena bere krudelitateak, zeinetan fidatzen baita, galduren duela! Haren sehietarik

zonbait, hura bera bezain idurikorrik, lehenduko da abre basa hartaz gizonen libratzera.

Ni, jainkoen beldur naiz. Zer nahi gostarik ere, eman derautedan erregeari zin geldituren naiz. Nahiago nuke hilarazten banindu, ezenetz nerorrek hari bizia khendu, edo haren alde jartzeari huts egin. Bainan zuk, oi Telemake, begira duzula Ulizen semea zarela erraitetik! Uste luke Ulizek, Itakara itzultzean, zerbait dirutze handi eman lezokeiela zure gibelat erosteagatik, eta preso iduk zintzake.

Tirrera heltu izan ginenean, Narbalen erranei behatu nintzen, eta ezagutu nuen egiaz mintzatu zitzaudala. Nere baitan etzitaken sar, Pigmalion iduritzen zaudan bezain dohakabe, gizon batek bere burua eragin zezakeiela.

Harritua nintzen. Egundaino ez nuen ikusi hain gauza izigarririk. Nere baitan egiten nuen: «Horra gizon bat bere buruaren dohatsu eragitea baizen bilhatu ez duena. Aberastasunez eta nausitasun gainditu batez uste izan du zoriona ardietsiko zuela. Nahi duzkeien guziak baditu, eta bere aberastasunek eta bere nausitasunak berak daukate lazerian. Artzain balitz, ni berriki

nintzen bezala, ni izatu naizen bezain dohatsu leiteke. Elgian izaiten diren goibelgabeko atseginenez goza laite eta korromiorik gabe goza laite. Ez luke ez marrauzaren ez pozoinaren beldurrik. Maita leitzake gizonak eta hetaz maitatua laite. Ez lituzke aberastasun handi hek, legarra bezain alfer zaitzanak, heien ukitzera ezin mentura ditakenaz geroz, bainan lurreko fruituez bere gogara goza laite eta ez liro paira egiazko beharrik. Bere nahikari guziak bethatzen dituela iduri du, bainan hartarik urrun da. Bere lehia basek nahi dituzten guziak egiten ditu. Bethi, bere jaramantzia, bere beldurrak, bere aiheruek herrestatzen dute. Bertze gizonen nausi dela iduri du, bainan ez da bere buruaren jabe, ezen hanbat nausi eta burreu baditu, nola lehia muthiri.

Holako gogoetak nerabiltzan Pigmalionen gainean, bera ikusi gabe, ezen etzen ikusten. Bakarrik lazturarekin behatzen zen dorre gora heiei, gau eta egun guardiaz inguratuak, zeinetan bere burua preso bezala ezarri baitzuen bere diruekin. Ezin ikus daiten errege hura Zezoztrizi konparatzen nuen, zeina baitzen hain eztia, hurbil errexu, lañoa, arrotzen ikusteko lehiatia, hain

atzarria guzien entzutera, eta gizonen bihotzetik atheratzera erregei gordetzen ohi zaien egia. «Zezoztriz —nioen—, etzen deusen beldur, eta etzuen ere deusen beldur izaitekorik. Bere umei bezala bere azpiko guziei agertzen zen. Ororen beldur da Pigmalion eta orozen beldur izaiteko du. Heriotze lastimagarri bati bethi paratua dago errege gaixtagin hau, bere jauregi ezin hurbilduan ere bere gardien erdian. Aitzitik, Zezoztriz ona segurean zen populu osteen erdian, aita on bat bere etxean bere mainadaz inguratua dagoenean bezala».

Pigmalionek manatu zuen gibelat egorriak izan zitezin Ziprako tropak, haren laguntzera ethorriak zirenak, bi populuen artean ziren bata-suneko patuen kariatz. Narbal gerthu hartaz baliatu izan zen ene libertatean ezartzeko. Zipriendarren artean iraganarazi ninduen, ezen errege aiherutsu zen gauzarik ttipienetan.

Errege sopra errexen eta alferren baia da, gizon galdu eta amarrutsu maitatu dituzten zombaiti konfidentzia itsu baten emaita. Aitzitik, hunen baia zen, gizon prestuenentzat mesfida izaitea. Etzakien berezten gizon zuzenenak,

arronkienik eta beren buruak gorde gabe zabil-
tzanak. Hargatik etzun egundaino gizon zuzenik
ikusi, ezen halako gizonak ez dabilta hain erre-
ge galduaren ondoan. Bertzalde, tronuraz geroz,
zerbitzatu zen gizonetan ediren zuen hanbat
gorderailu, fede gaixto eta bizio izigarri, bertu-
tearen itxuraren azpian agertzen zirenak, non
guziei arrontean gordeak balira bezala behatzen
baitzaien. Prestutasun zirik lurraren gainean
etzela asmatzen zuen. Holetan gizon guziak
higualtsuak zauzkan. Gizon bat tzarra edo fal-
tsua edireiten bazuen, etzuen bertzerik bilha-
tzen, bertze bat ustez etzela izanen hobea. Onak
gaixtagin agerrituenak baino areagoak iduritzen
zaitzan, zeren bardin gaixto eta enganatzaileago
uste baitzitu.

Nitara itzultzeko, zipriendarren artean itzalia
izan nintzen, eta erregeren idurikortasun zorro-
tzetik begiratu. Narbal ikaran zagoen, agertua
izan nindedin beldurrez: bizia biegi gostaren
zitzaukun. Ezin sinetsia zen zenbat zen khexu gu
abiatzen ikusi nahiz, baina kontrako haizeek
aski luzez Tirren igurikazi zeraukuten.

Epe hartaz baliatu nintzen feniziendarren azturen ezagutzea, populu bertze guzietan hanbat deitatu. Miretsia nindagoen hiri handi haren estanta prezagarriari. Irla batean itsasoaren erdian jarria da. Hurreneko itsas bazterra xarmagarri eragiten dute bere nasaiziak, ekartzen dituen fruitu onek, hiri eta herrien usutasunak, zoinak abantzu elkar ukitzen baitute; azkene- kotz, airearen ezitasunak, ezen mendiek bazter hura gerizatzen dute eguerdiko haize erregarrietarik. Iparrak itsas aldetik frezkatzen du. Toki hura Libango mendiaren azpian da. Mendi haren kapeta, hodoiak urratuz, izarretaraino heltzen da. Egundaino urtu ez den horma batek estaltzen du haren bizkarra. Hibaia, elhurrez betheak, farrastaka jausten dira haren kaskoa inguratzen duten gerenda muturren gainetik. Beherago ezagun da zedre zaharrezko oihan handi bat. Iduri dute berak landatuak diren lurak bezainbat urte badutela, eta beren besanga lodiak hedoietaraino heltzen dituzte. Oihan haren azpiko aldean, mendiaren mazelan, badira alhapide gizen batzu. Han, alde guzietara barraiatuak, ageri dira zezenak orroaz eta ardiak

marrakaz beren bildots amultsuekin, belhar freskoaren gainean jauzika dabiltzanak. Han, mila xirripak bolatzen dute beren ur argia. Azkene-kotz, alhapide hetarik beherago, ezagun da mendi azpia, baratze baten pare dena. Han, udaberria eta udazkena elkarrekin erreginatzen dira, loreak eta fruituak batetartzeko. Egundaino ez hegoaren hats izurritia bazter guziak idortzen eta erratzen dituen, ez mendebal garratza, ez dira ausartatu baratze hura berregintzen duten karantza bizien histera.

Bazter ejer haren aldean altxatzen da Tirjarria den irla. Hiri handi harek igeri dagola iduri du uraren erdian, eta itsaso guziko erregina dela. Han leihor hartzen dute lurraren aurkintze guzietako tratulariek, eta hango berekoak berak dira munduko tratularirik aipatuena. Hiri hartan sartzean, ez da behin iduritzen populu bakar batena dela, bainan populu guziena higualeta eta han dela heien tratuaren zentroa. Bi kaia handi, bi beso bezala, itsasoan sartzen dira eta portu zabal bat besarkatzen dute, zeinetan ez baitake haizerik sar. Portu hartan, untzi mastek oihan bat iduri dute, eta untziak hain dira usu,

non doidoia ageri baita hek egartzen dituen itsa-soa. Hiritar guziak tratuari destatzen dira eta beren aberastasun handiek, heien berhatzeko premia den lana, ez diote behin ere gaitzetsarazten. Han, alde guzietarik ezagun dira Egiptoko liho hautua eta Tirreko purpura, bi aldiz tindatua, distira miresgarri bat duena. Hain da bizia tinta doble hura, non denborak ez baitezake hits. Ile hautentzat zerbitzaten da, zoinak urhe eta zilhar aihendaduraz berregintzen baitituzte. Feniendarrek populu guzien tratua egiten dute Kadizeko artekaraino eta sartu ere izan dira Ozeano zabalean, zoinak lur guzia inguratzen baitu. Piaia luzeak ere egin izan dituzte Itsaso Gorriaren gainean, eta bide hartaz goaten dira ezagutuak ez diren irla batzuetara, urhearen, baltsamuen eta bertzetan ikusten ez diren azien-da batzuen bilha.

Ez nintzakeien begiak ase hiri hartako begi ukaldi miresgarriaz. Han, guziak bazabiltzan bere hara-hunetan. Han, etzen ageri Greziako hirietan bezala, gizon alfer eta ikuslari batzu plazara berriketa goaten direnak, edo portura helitzen diren arrotzei behatzera. Han, gizonak

badabiltza batzu untzien husten, bertzeak bere hatuen eramaiten edo saltzen, edo arrimatzen eta tratulari arrotzek zor diotzatenez kontu zuzen baten begiratzen. Emaztekiak ez dira behin ere gelditzen edo ileen irutetik, edo oihal baliosen aihendaduraz edertzetik edo plegatze-tik.

Narbali erraiten nioen:

— Nontik darraio feniziendarrak lur guziko tratuz nausitzea eta aberastea populu guzien gostuz?

— Ikusten duzu —ihardetsi zeraudan—, tratu-bidearentzat Tirren estanta ezin hobea dela. Gure sor-lekuari zaio zor itsasoan untziz ibiltzeko asmuaren ohorea. Menderik zaharrenez diotena sinetsi behar balin badugu, tiriendarrek lehenbizikorik hezi izan dute itsasoa, Tifizen eta Argonoten mende Grezian hanbat aipatua baino hainitz lehenago. Lehenbizikoak, diot, izan zirela ausartatu zirenak untzi flux batean uhinen eta kaleren gogara jartzen, itsasoko hondarrak izartu zituztenak. Lurretik urrun, egitoarren eta babiloniendarren jakitateen arabera, izarrak kontutu zituztenak. Hitz batez, hanbat jendaia itsasoaz

urrunduak eratxi zituztenak. Tiriendarrak, antzos, pairakor, langile, zuhur eta bizitore dira. Polizia zorrotz bat dute. Elkarren artean batasun handian bizi dira. Ez da egundaino izan populurik gutiago mudakorrik, zinagorik, zuzen, segur eta atseginagorik arrotz guzien aldera.

Horra, gehiagokorik gabe, zerk emaiten dioten itsasoko nausitasuna, eta distirarazten duen heien portuan hain balios den tratua. Makurra eta bekaizgoa heien artean jartzen balira, gozokerietan eta alfertasunean guritzen abiatzen balira, buruzagiek lana eta zuhurtasuna arbuia-tzen balute, antzeak hirian ohoretan izaitetik gelditzen balira, berek arrotzei fede eskas egiten balezate, den gutienaz mudatzen balituzte tratu libro baten bide bereziak, esku lanetan laztatzen balira, eta ez balute gehiago egin nahi premia diren abantzuak martxandisei, bakoxtari bere motan, azken berreginduraren emaiteko, lurre-ratzen ikus ziniro miresgarri zeraitzun bothere hau.

— Bainen —nioen Narbali—, xeheki argi nazazu egun batez Itakan, hunelako tratu baten asentatzeko bideen gainean.

— Egizu —ihardetsi zeraudan—, hemen egiten den bezala. Errexki eta begitarterekin errezi-bi zaitzu arrotz guziak. Zure portuetan ediren-razozute segurtasuna, aisia eta libertate osoa. Ez dezazula behin ere utz zure burua, ez jaramankeriaz ez urguiluaz erabiltzera. Irabazi handiaren egiteko zinezko bidea, ez behin ere sobra irabazi nahi izaitea da, eta jakitea behar denean galtzen. Zure burua maitaraz zazu kanpotar guziei. Heien aldetik ere zerbait jasan behar duzu. Beldur izan zaite zure supertasunaz heien bekaizgoa jauzeraz dezazun. Etzaitezila mudakor izan tratuaren gaineko manamenduetan: errexak eta xeheak izan ditezila. Zure azpikoak ohiaraz zaitzu heien zorrozki begiratzen. Garrazki enganioa gaztiga zazu. Higual tratularien lazakeria edo handirasuna, zeinak tratua galtzen baitu tratulariak galtzearekin batean.

Ororen gaintetik etzaitezila behin ere abia tratuari traburik emaiten, zure gogaretara hura itzularazi beharrez. Printzea ez dadiela hartan sar, traba dezan beldurrez eta utz dezala irabazi guzia bere azpikoei, zeinentzat baita nekhe guzia, bertzenaz gogoia galaraziren diote. Aski

progotxu izanen du haren erresuman sartuko diren aberastasun handiez. Tratua zonbait iturrien pare da, agortzen dira beren bidetik aldarazteaz. Irabaziak eta errextasunak baizen ez dituzte zutara biltzen kanpotarrak. Gutiago errexedo balios eragiten balin badiozute tratu bidea, emeki emeki gibelatzen dira eta azkenean ez dira gehiago itzultzen, zeren bertze populu batzuek, zure zuhurtzia eskasaz baliatuz, bereganatzen eta zu gabe iragaiten ohiarazten baitituzte. Aitortu ere behar derautzut, zonbait orduz geroz, hainitz goibeldua dela Tirren ospea. Oi ene Telemake maitea, Pigmalion erregetu aintzinean ikusi bazindu, hanbatez harrituagoa izatuz zinen! Ez duzu hemen gehiago edireiten kordokan dagoen handitasun baten hondar erronesak baizen. Oi Tir dohakabea! Zer eskutan eroria hago! Bertze orduz itsasoak lurreko jendaia guzien zergak erakartzen zerauzkikan.

Ala arrotzen, ala bere azpikoen aldetik Pigmalion zer-nahidenean beldur da. Bere portuak ideki behar bidean, gure ohikunde zaharraren arabera, jendaia apartatuenean guziei libertate oso batean, jakin nahi du zenbat untzi heldu

diren, heien herria, zenbat gizon dakarketen, zer tratu derailkaten, gauzen mota eta balioa, eta hemen iragaiteko duten epea. Sordei egiten du oraino: jokotria derabila tratularien enganatzeko, heien martxandizen arreatzeagatik. Aberatsenik uste dituen tratulariak gorrotatzen ditu. Asko estakururen azpian zerga berriak ibentzen ditu. Berak ere tratuan sartu nahi du eta guziak harekin zerbait egiteko izan beldur dira. Holetan iraungitzen hari da tratua. Kanpotarrei emeki emeki arrotzen zaiote Tirreko bidea, bertze orduz hanbat maite zutena, eta, baldin Pigmalion moldez ez bada ganbiatzen, laster gure ospea eta gure botherea eramanak izanen dira bertze zorbait jendaia gu baino hobeki manatua denera.

Gero galdegin nioen Narbali heia nola tirien-darrak jarri ziren itsasoz hanbat botheretsu, ezen erresuma baten manatzeko premia diren jakitate guziez nahi nintzen argitu.

— Libaneko oihanak —ihardetsi zeraudan—, untzietako zura emaiten derauku, eta hortako begiratzen dugu artoski. Hango zuhañik ez dugu behar publikoentzat baizen ibakitzen. Guk dugun

on bat da, untzien egiteko, ofiziale antzosen izaitea.

Erran nioen:

— Nola egin duzue ofiziale heien edireiteko?

lhardetsi zeraudan:

— Emeki emeki lekuaren gainean egin dira.

Ongi sariztatzen direnean antzetan artexenak agertzen direnak, segur izanen da atzamaitea gizonak, hek hel ahal ditazken bezain urrun helturen dituztenak. Ezen zuhurtasun eta asmu gehienik duten gizonak egundainotik sari ona dakarketen antzei estekatzen dira. Hemen oho-rezki erabiliak dira marinako zerbitzatzen diren antze eta jakitatetan gaihentzen direnak. Heinen eta negurrien ongi hartzen dakien bat behatua da. Hainitz prezatzen da izarretako ezagutza handia duena. Ontasunez gaintitzen da lema idukitzaile bat, bertzeak, bere sailean, bentzutzen dituen. Ez da arbuiatzen zurgin on bat, aitzitik ongi pagatua eta ongi erabilia izaiten da. Saker onek ere badituzte bere sari segurak eta beren zerbitzuen araberakoak. Ongi mantentutak dira. Artatuak dira eri direnean. Piaietan direnean arta izaiten da heien emazteez eta

haurrez. Nofraia batean galtzen balin badira, heien mainaden bidegabeak askiesten dira. Beren herrietara bidaltzen dira hein bat zerbitzatu direnean. Holetan bada nahi bezenbat. Aitak gogotik altxatzen du semea hanbat ofizio onean, eta haur-haurretik, arrauaren erabiltzen erakasten dio, soken hedatzen eta kalernaren arbuia-tzen. Hola erakartzen dira gizonak, bortxarik gabe, sari eta manamendu onez. Nausitasun bakarrak ez du egundaino ontsa egin. Azpikoen amorra ez da aski. Bihotzak behar dira bereganatu eta gizoni beren probetxua edirenarazi, non eta ere heien antzeaz nahi baita zerbitzatu.

Solas horiek iduki ondoan, Narbalek eraman ninduen magasin, artzenalen eta untzien egiteko zerbitzatu diren ofizio guzien ikustera. Gauzarik ttipien xehetasuna galdegiten nuen, eta ikasi nituen guziak iskribatzen nituen, beldurrez ahantz zerbait puntu premia zitakeienik.

Bizkitartean Narbalek, zeinak ezagutzen baitzuen Pigmalion eta maite baininduen, asti gabe-kiene abiatzeari begira zagoen, beldurrez agert nintzaten erregeren salhatariak, zoinak gau eta egun, hiri guzian baitzabiltzan. Bainan haizeek

ez gaintuzten oraino abiatzera uzten. Xeheki portuaren ikartzen ginabiltzalarik, eta tratulari batzuei asko galderen egiten, ikusi ginduen gure gana etortzen Pigmalionen azpiko aintzindari bat. Erran zioen Narbali:

— Errege jakinik heldu da zurekin Egiptotik etorri diren untzi buruzagi batetarik, arrotz bat erakarri duzula zipriendartzat iragaiten dena. Erregek manatzen du atzamana izan dedin, eta gerthuki jakina heia zein tokitako den. Zure biziaz ihardetsiren duzu.

Ordu berean apartatuxea nintzen hurbilagodanik ikusteagatik zer hein iduki izan zuten tiriendarrek untzi berritsu baten egitean. Hain negurri zuzenetan zituen untzi harek bere alderdi guziak, non portu hartan egundaino izan zen lasterrena baitzen, eta asko galderen egiten hari nintzen, hein hek hartu izan zituen ofizialeari.

Narbalek, harriturik eta iziturik ihardetsi zuen:

— Bilhatzera noha Ziprako den arrotz hura.

Bainan aintzindari hura begietarik galdu zue-nean, laster egin zuen ene gana zer hesturetan nintzen albistearen emaitera.

— Ene Telemake maitea, sobra baizen ez nintzen beldurtu! Galduak gara! Errege gau eta egun bere idurikortasunaz toleiatua, etzarella zipriendarra beldurtua da. Hartua izan zitezin manatzen du. Hilarazi nahi nau ez balin bazaitut haren eskutan ezartzen. Zer egingen dugu? Oi jainkoak! Iguzue zuhurtzia hestura huntarik ilkitzeko. Telemake, erregeren jauregira eraman beharko zaitut. Zipriendarra zarella jazarriren duzu, Amatonteko hirikoa, molde-egile baten semea. Nik erranen dut bertze orduz ezagutu izan dudala zure aita, eta behar bada erregek, gehiago ikartu gabe, goatera utziren zaitu. Ez dut gehiago zure eta ene biziaren begiratzeko bertze biderik ikusten.

Ihardetsi nuen Narbali:

— Hiltzera utzazu zoriak galdu nahi duen dohakabe bat. Oi Narbal, hiltzen badakit, eta sobra derauzut zor, zure sarrarazteko ene zorigaitzean. Gezur erraitera ene gogo ez dirot behar. Ez naiz zipriendarra, eta ez nakike erraiten hala naizela. Jainkoek ene egitasuna ikusten dute. Heiei dagokote, hala balin bada heien

nahia, beren bothereaz ene biziaren begiratzea, bainan ez dut gezur batez begiratu nahi.

Narbalek ihardetsi zeraudan:

— Gezur hortan, Telemake, gaizkirik ez da. Jainkoek berek onhets lirote. Ez du nehorri bidegaberik egiten. Bi hogengabei bizia begiratzen du. Errege bera ez du enganatzen, egitate izigarrri batetarik gibelatzeko baizen. Prestutasunaren amodioa eta jainkoen damuztatzeko beldurra urrunegi heltzen dituzu.

— Aski da —erraiten nioen—, gezurra gezur izan dedin, jainkoen aintzinean mintzo den eta guzia egiari zor dioen gizon batez ez aiher izaiteko. Egiari bidegabe egiten dionak, jainkoak damuztatzen ditu eta higual bere burua, ezen bere barnearen kontra mintzo da. Ez dezazula, Narbal, gehiago aipa zutaz eta nitaz aiher ez den gauzarik. Jainkoek urrikari balin bagaituzte, berek jakinen dute gure begiratzen. Baldin utzi nahi bagaituzte galtzera, hiltzean egiaren bitimak izanen gara, eta utziren diotegu gizonei non ikus laido gabeko prestutasun bat bizitze luze bati hautesten. Jadanik nere bizia luzegia baizen ez da, hanbat dohakabea denaren gainean. Zuk

bakarrik, oi ene Narbal maitea, erdiratzen duzu nere bihotza. Behar ote zen bada zure amodioa arrotz baten alderat hanbat lastimagarria izan zeitzun.

Luzez guduka hortan iraun ginduen, bainan azkenekotz gizon bat hatsak hatsari heldu zena. Erregeren bertze aintzindari bat zen, Aztarbek bidalia. (...)

Ema hura alegera, lausengaria eta sarkorra zen, bainan sedenek bezala, bihotz krudel eta gaixtakeriaz bethe bat zuen. Pigmalionen bihotzaren beretzen jakin izan zuen bere edertasunaz, izpirituaz, boz ezti az, eta bere arrabitaren soinu xarmagarriaz. (...) Bizkitartean, harentzat etzuen arbuiorik eta nakaiztasunik baizen. Barnean emaiten zioena gorderik, hura jasan etzezakeien ordu berean, egiten zuen harentzat baizen bizi nahi ez balu bezala.

Tirren bazen Malakon deitzen zen lidiendar gazte bat, fauna, nagia, atseginetan pulunpatua. Etzuen gogorik bere larruaren garbitasunaren begiratzeko baizen, sorbalden gainera dilindan zituen ile horien kuskulatzeko, eta bere xamarren ixurrei bihurgune pollit bat emaiteko. (...)

Arbuio Aztarberentzat erakutsi izan zuen, zeinak hartu baitzuen hisiarik gaixtoena.

Bere hudigoan, asmatu zuen Malakon iraganaraz zitakeiela erregek bilharazten zuen arrotzarentzat, eta ziotenaz, Narbalekin ethorria.

Nahi bezala sinetsarazi zioen Pigmaliioni, eta egia jakinaraz zezoketen guziak irabazi zituen. Nola erregek gizon presturik ez baitzuen maite, eta heien berezten ez baitzakien, etzen inguraturia gizon jaraman eta amarrutsuz baizen, bethi abian haren manu zuzen kontrako eta odolgoseen bethatzera. Holako gizonak Aztarberen eskudantziaren lotsa ziren eta erregeren engatzen laguntzen zuten beldurrez damuzta emazte burgoitsu hura, zeinak baitzuen haren fidantzia osoa. Holetan, Malakon, hiri guzian lidiendartzat ezagutua izanagatik, Narbalek Egiptotik erakarri izan zuen arrotz gaztearentzat iragan zen. Preso ezarri zuten.

Aztarbak, beldurrez erregeri mintzatzera goan zedin Narbal eta haren enganioa ager zezan, lehen bai lehen aintzindari hura egorri zioen, hitz hauekin:

— Aztarbek debekutzen derautzu erregeri agertzetik zein den zure arrotza. Ixiltasuna baik ez derautzu galdegiten, eta jakinen du nola errege geldiaraz zuretzat arrangurarik gabe. Bizkitartean lehen bai lehen untzietan zipriendarrekin sarrarazazu Egiptotik erakarri duzun arrotz gaztea, ez dedin ager hirian gehiago.

Narbalek, bien biziak hola begira ahal izaitiaz loriatua, ixiltasuna agindu zuen eta aintzindari, nahi zuena ardietsi izaitiaz askietsia, itzuli zen Aztarberi bere mezuaz kontu bihurtzera.

Narbalek eta nik ederretsi ginduen jainkoen ontasuna, zeinek zintasunari bere golardoa emaiten baitiote, eta baitute hanbat ukigarri den arta prestutasunaren gatik oro menturetan ezartzen dituztenentzat. (...)

Ordu berean haizeak mudatzen zirela ohartu ginen, eta Ziprako untzientzat alde jartzen zirela.

— Jainkoak agerritzen dira! —oihu egin zuen Narbalek—. Ene Telemake maitea, segurean nahi zaituzte ezarri. Lur krudel eta madarikatu huni ihes egiozu. Dohatsu zuri jarraik ahal lizate-na bazterrik gutienik ezagutueta raino! Dohatsu

zurekin bizi eta hil ahal lizatena! Bainan dohamen zorrotz batek eratxikitzen nau sor-leku dohakabe huni. Hunekin pairatu behar da. Heltu bada hunen pusken azpian ehortzia izan behar-ko da. Deus ez du egiten, bethi egia erraiten balin badut, eta nere bihotzak zuzentasuna bai-zik ez balin badu maitatzen. Zuretzat, oi nere Telemake maitea, errekeritzen ditut jainkoak, eskutik bezala zerabiltzatenak, eman dezazuten dohain guzietarik prezagarriena, zeina baita prestutasun garbia eta goibelik gabea, hil arte-rainokoan. Bizi zaitezi. Itakara itzul zaitezi. Sose-ga zazu Penelopa. Libra zazu bere gizongei ausartetarik. Zure begiek ikus ahal dezatela, zure besoek besarka ahal dezatela Ulize zuhurra, eta zure baitan seme bat ediren dezala haren zuhurtzia higualtzen duena! Bainan zure zorio-nean Narbal dohakabeaz orhoit zaitezi, eta bizi zireno, begira zazu ene alderako amodioa.

Hitz horiek erran zitueneko, ihardetsi gabe, ene nigarrez busti nuen. Asperen luze batzuek ez ninduten mintzatzera uzten. Elkar besarka-tzen ginduen hitz bat erran gabe. Untziraino lagundu ninduen. Itsas bazterrean gelditu zen

eta untzia abiatu zenean, bata bertzeari beha
ginaudezin, elkar ikus ahal izan gindueneraino.

HIRUGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

LAUGARREN LIBURUA

Kalipzo maitu gabe ordu arteo egon zen, lorietan, Telemaken gertakuntzen entzuten. Solasa trenkatu zioen zerbait pausu har zezan amoreagatik.

— Ordu da —erran zioen—, hanbat neke frogatu ondoan goan zitezin loaren gozoen dastatzera. Ez duzu hemen deusen beldur izaitekorik. Oro alde zaizkitzu. Utzazu beraz zure burua bozkalentziari. Goza zaite bakeaz eta jainkoen bertze emaitza guziez, zoinetaz gainditua izaitera baitzoaz. Bihar, noiz eta ere Ostargiak bere erhi gorriekin zabaltzen hasiko baititu Orienteko athelada urheztatuak, eta Iguzkiaren zaldiek, itsaspetik ilkitzean, hedaturen baitituzte egunaren sugarrak beren aintzinean ihes eragiteko zeruko izar guziei, orduan berriz loturen gara zure dohakabetasunen kondagailuari. Egundaino zure aitak ez du higu aldu zure zuhurtasuna eta zure bihotza. Ez Achile, Hektorren garhaitzailak, ez Theze ifernuetarik gibelat itzuliak ez eta ere Alzide handiak berak lurra hanbat mustroe-

tarik garbitu duenak, ez dute erakutsi zuk bezenbat indar eta berthute. Zoazi, ene Telemake maittea jainkoek bihurtu derautzuten Mentor zuhurrarekin. Zoazi harpe berezi hortara, zeinetan behar diren gauza guziak zuen pausuarentzat moldatuak baitira. Otoizten dut Morfe zuen begi erorietara bere gozorik eztenak ixur detzan, jainkozko bafada bat lerraraz dezan zuen alderdi nekatuetan eta zuei igor detzatzuen amets arin batzu, zeinak zuen aldaketan dabiltzalarik zuen izpirituak lausengaturen baitituzte iduripen xarmagarrienez, eta zuenganik urrun bulkaturen, zuek lasterregi atzarraraz zaitzaketen gauza guziak.

Jainkosak berak lagundu zuen Telemake harpe berezi batetara. Etzen ez harena baino gutiago lañoa, ez gutiago atsegina. Iturri batek zoko batetarik, loa deitzen zuen azantz eme bat egiten zuen. Leku hartan ninfek arrimatu zituzten bi ohe hostoila guziz, zeinen ganean hedatu baitzituzten bi larru handi, bata lehoinarena Telemakentzat, eta bertze hartzarena Mentorentzat.

Loaz begiak hestera utzi gabe, Mentor hune-
la mintzatu zitzaioen Telemaki:

— Zure gertakuntzen kondatzeko atseginak lerrarazi zaitu. (...) Hortik gathibutasun gaitzago baten atheratzea baizen ez duzu egin. Nola uste duzu jainkosak orai bere irlatik ilkitzera utziren zaituela zure gertakuntzen kondagailuaz zoratu duzun ondoan. Balenorioaren amodioak zuhurtziarik gabe mintzarazi zaitu. Gertakuntza batzuen kondatzea agindu zerautzun eta Ulizen dohamena jakinaraztea. Horietaz aipatu gabe, luzez mintzatzeko bidea ediren du eta jakin nahi zituzkeien gauza guzien xeheki erraitera amartu zaitu. Holakoa da emazte lausengarien antzea. Oi Telemake, noiz aski zuhurturen ote zara balenorioz ez behin ere mintzatzeko? Noiz jakinen ote duzu zure alde diren gauzen begiratzeko, heien erraitetik onik ez dukezunean? Berteak zure umotasunaz espantitzen dira, adin batean zeintan eskas izaita barkakizun baita. Nitaz den bezenbatean, ezin deusere barka dezazuket. Bakarra naiz ezagutzen zaitudana eta aski maite zaitudana zure huts guziak zerorri

erakusteko. Zonbatez oraino zure aitaren zuhurtasunetik urrun zaren!

— Zer bada —ihardetsi zuen Telemakek— gibela nintakeien Kalipzori ene dohakabetasunen kondatzetik?

— Ez —erran zuen Mentorrek—. Kondatu behar zitzaizkon, bainan egin behar zinduen urrikalmendua eman zezoketenak baizen ez erranez. Erran zinezokeien aldiz ibildaun baten pare erabilia izan zinela, aldiz gathibu Zizilian, gero Egiptoan. Aski erraitea zen.

— Zer eginen dut beraz? —erran zioen Telemakek boz eme eta ethorkor batekin.

Mentorrek ihardetsi zioen:

— Ez da gehiago muga zure gertakuntzen gainerakoa Kalipzori gordetzeko, aski badaki ezin enganatua izaiteko oraino ez dakienen gainean. Zure begirakortasuna haren behartzeko baizen ez laite orai zerbitza. Bihar akabaturen duzu beraz erraitetik zuretzat zer egin duten jainkoek, eta ikas zazu bertze aldi batez begiratu kiago mintzatzen zerbait laudorio bihurraraz dezazuketen gauzez.

Telemakek amodiorekin onhetsi zituen hanbat solas zuhurak eta etzan ziren.

Febuzek bere lehen arraioak lurreraino hedatu zituen bezain laster, Mentorrek, entzunik jainkosaren boza, zeinak bere ninfak oihanetara deitzen baitzituen, atzarrarazi zuen Telemake. Erran zioen:

— Loaren garhaitzeko ordu da. Bihur gaitezin Kalipzoren gana. Bainan nabarmen zaitezi haren solas eztez. Ez dezozula behin ere idek zure bihotza. Haren balakuen pozoadura lausengariak beldurti zaitezi. Barda heltzen zintuen zure aita zuhurra baino gorago, Achile ezin garhaitua, These deitua, Herkule jainko bilhakatua ere baino gorago. Ohartu ote zinen zenbatez den sobrania laudorio hori? Sinetsi ote zintuen haren solasak? Jakinzazu ez dituela berak sinesten. Etzaitu lausengatzen fluxuste zaituelakotz baizen, eta aski balenoriotsua zure burua engatatzera uzteko zure egintzei hurbiltzen ez diren laudorio batzuez.

Gero goan ziren jainkosa heien begira zagoen lekura. Irri aire batekin behatu zioten, eta, bozkario itxura baten azpian gorde zituen biho-

tza asaldatzen ziotzaten beldurkundera eta irakidura, ezen aintzinetik ikusten zuen, Telemake, Mentorrez lagundua, Ulize bezala eskapaturen zitzaioela.

— Ene Telemake maitea —erran zuen—, lehen bai lehen askies zazu ene lehia. Gau guzian, iduritu zaut ikusten zintudala Feniziatik abiatzen eta Zipran dohamen berri baten bilhartzten. Erran dezaguzu beraz zer izan zen piaia hura, eta ez dezagun astirik gal.

Orduan jarri ziren sorro bioletez estali baten gainean, itzal handi baten azpian. (...)

Bizkitartean ninfa guziak malgutzen ziren beharriaren hedatzeko eta ustei erdi baten moldean zauden hobeki entzuteagatik eta ikustea-gatik. Guzien begiak geldi geldiak gizon gaztearen gainean zauden.

Telemake, begiak beheiturik eta ahalke maitagarri batekin, berriz hunela lotu zen bezperako solasari:

— Haize on baten bafada eztiak gure belak hanpatu zituen bezain laster, Feniziako lurak gure begietarik suntsitu ziren. Nola zipriendarrekin bainintzen, zoinen azturak ez baintuen eza-

gutzen, gogoan hartu nuen ixil-ixila gauza guzietan kontuz egon behar nintzela, eta begirakortasuna hein guzietan iduki, heien peretxuaren irabazteagatik. (...)

Bizkitartean beren buruak bozkalentzia zoro bati uzten zituzten. Sakerak, lanaren etsai, arrauen gainean lohakartzen ziren. Pilotoak, lorez koroaturik, lema konturik gabe, eskuetan zaukan pegar handi bat hurran hustua. Hark eta bertze guziek arnoaz nahasirik ematen zituzten kantu batzu, bertutea maite dituzten guziak laztu behar zituztenak.

Hunela itsasoko lanjerak ahanzten zituztelarik, bet-betan kalerna batek zerua eta itsasoa asaldutan ezarri zituen. Haizeak, nausituak, orroa muthiri batekin inharrusten zituzten gure belak. Tirain beltzek untziaren saiheitsak zafrazten zituzten eta ahuendarazten ukaldien azpian. Aldiz tirain goratuen biskarrera igaiten ginen, aldiz iduri zuen itsasoak untziaren azpitik ihes egiten zuela eta hondarrera ardikitzen gaintuela. Gure aldean ikusten gintuen harkadi batzu, zoinen kontra uhin muthirituak orroa lazgarri batekin lehertzen baitziren. Orduan frogan-

tzaz ezagutu nuen Mentorri ardura entzun nioena: gizon faun eta atseginetan pulunpatuei hesturetan bihotzak eskas egiten diotela. Zipriendar guziak, eroriak, ema batzu bezala nigarrez zauden. Ez nuen entzuten oihu urrikalkizunik baizen, biziko atseginen doluak, sakrifizio egiteko agintza alferrak jainkoei, portura heltzen ahal balin baziren. Ez manatzeko, ez egiteko nehorketzuen idukitzen aski adimendu. Iduritu zitzaudan nere bizia begiratzearekin batean bertze guziena begiratu behar nuela. Lema eskuratu nuen, zeren pilotoa, Bakanta baten pare arnoak nahasia, hesturaren ezagutzeko ez baitzen gai. Bihotz eman nioten saker izituei. Beheitiarazi niotzaten belak. Indar handi batekin arrauak erabili zituzten. Harkadien erditik iragan ginen eta hurbildanik ikusi gintuen herioaren lazgarritasun guziak.

Gertakuntza hori amets bat bezala iduritu zitzaioten bizia zor zerautaden guziei: behatzen zerautaden harridura batekin. Azkenean heltu ginen Ziprako irlara. (...)

Leihorrera bezain laster, oihan baten itzalgunean, nere ganik aparsko, ikusi nuen Mentor

zuhurraren begitartea, bainan hunen bekundea hain hitsa, goibela eta garratza iduritu zitzaudan, non den gutiena ezin goihereatu bainintzen. Oihu egin nioen:

— Zu ote zara bada, oi nere adiskide maitea, nere peskiza bakarra? Zu ote zara? Zer bada! Zu bera ote zara? Ala itxura enganagarri bat heldu da nere begien burlatzera? Zu zara Mentor? Ala ez ote da zure itzala nere ondikoez oraino axolduria? Ez ote zara bere prestutasunaz gozatzen diren arima dohatsuetarik eta zoinei jainkoek Elizeko baratzetan atsegin garbiak emaiten baitioztate bethiereko bake batean? Mintza zaite, Mentor. Bizi zara oraino? Zutaz gozatzeko aski zorion ote dut? Ala ez ote da nere adiskidearen itzal bat baizen?

Hitz hauk erraitearekin batean, guzia bozkariotan, hunen gana laster egiten nuen, hatsa galtzeko heineraino. Oi jainkoak! Badakizue nolako izan zen nere bozkarioa hauteman nuenean nere eskuek ukitzen zutela! «Ez, ez da itzal faun bat! Badaukat, besarkatzen dut. Oi nere Mentor maitea!». Hola egin nuen oihu. Hunen begitartea

nigar zurrutaz bustitzen nuen. Hunen lepoari lotua nindagoen ezin mintzatu gabez.

Noizbait erran nioen:

— Oi! Nondik heldu zara? Zer hesturetan ez nauzu utzi nereganik urrunduz! Eta orai, zer egin niro zu gabe? (...)

Mentorrek ihardetsi zeraudan:

— Utzi behar zaitut, orai berean banoha. Ez naiz trikatzera haizu.

— Nora zoazi bada? —ihardetsi nioen—. Zein da leku ezin egona ni jarraikiren ez natzaitzuna! Niri espakatzerik ez dezazula uste izan. Lehena-go hil nindaite zure urhatsen gainean.

Hitz horiek erraitearekin nere indar guziaz tinkaturik naukan. Erran zeraudan:

— Alferretan uste dukezu idukiren ahal nauzula. Metofiz krudelak etiopiar edo mairu batzuei saldu ninduen. Beren tratua zela medio, goan ziren Ziriako Damasera. Saldu nahi izan ninduten dirutze handi baten peskizan Azael deitzen den baten ganik, zeinak gathibu grek bat bilhartzzen baitzuen Greziako azturak ezagutzeagatik eta gure jakitateez argitu nahiz. Haletan Azaelek karasti erosi ninduen. Gure azturez jakintsun

egin dudanak eman dio lehia Kretako irlara iragaiteko, Minozen lege zuhurrak ikartzeagatik. Gure piaian Zipran leihorreratzea haizeek bortxatu gaituzte. Haize on baten haiduru, tenplora bere emaitzen egitera etorria da. Hara non atarutzen den. Haizeek deitzen gaituzte, jadanik betatzen dituzte gure belak. Adio, Telemake maitea, jainkoen beldurra duen gathibu bat zuzenki bere nausiari jarraiki behar zaika. Jainkoek ez naute gehiago uzten nere buruaren jabe. Baldin hala balin banintz, badakite, zurea nindaitte bakarrik. Adio! Ulizen nekheez orhoit zaitezi, eta Peneloparen nigarrez. Jainko zuzenez orhoit zaitezi.

— Ez, ez —erran nioen—, nere Mentor maitea, ez da zure baitan izanen ni hemen bakarrik uztea. Lehenago hil ezenetz zu ikus ni gabe hemendik abiatzen. Nausi ziriendar hori urrikal-mendurik gabekoa ote da? Tigrina baten ditiak zurgatu ote ditu haurrean? Nahiko ote zaitu nere besoen artetik irazi? Heriotzea eman behar deraut edo onhetsi behar du zuri jarraiki nedin. Zerorrek ihes egitez erraiten derautazu eta zure urhatsei jarraikiz ihes egin dezadan ez duzu

nahi! Azaeli mintzatzeranoha. Behar bada nere gaztetasunari eta nere nigarrei urrikalduren da. Zuhurtzia maite duenaz geroztik eta hain urrun haren bilha dohanaz geroz ez diro izan bihotz bat barbaroa eta samurtasunik gabea. Haren oinetara eroriko naiz, haren belhaunak besarkaturen ditut, ez dut abiatzera utziren non ez duen onhesten zuri jarraitzea. Nere Mentor maitea, zurekin gathibu jarriren naiz. (...)

Ordu berean Azaelek Mentor deitu zuen. Ahuspez jarri nintzen haren aintzinean. Balditu zen hala ikusteaz ezagutzen etzuen arrotz bat.

— Zer nahi duzu? —erran zeraudan.

— Bizia —ihardetsi nioen—. Ezen, ez naite bizi, zurea den Mentor huni jarraik nedin ez balin baduzu onhesten. Ulize handiaren semea naiz. Hura da Troiesko hiri ederra, Asia guzian aipatua, herraustu duten Greziako erregetarik zuhurrena. Ez derautzut balenorioz erraiten nere sortzea, bainan bakarrik zerbait urrikalmendu nere dohakabetasunentzat ardiesteagatik. Bilhatu dut nere aita itsaso guzietan gizon hunekin, zeina bertze aita bat neretzat baitzen. Ondiko guzien gaintitzeko, zoriak hau ere khendu deraut. Zure

gathibu egin du. Onhetsnazazu ni ere hala izan nedin. Baldin egia bada zuhurtziaren amodiorik baduzula eta Kretara zoazila Minoz errege onaren legeen ikastera, nere hasgorapenei eta nere nigarrei ez dezazula gogor zure bihotza. Errege baten semea ikusten duzu gathibutasunaren galdetaz bere azken iheslekua bezala. Bertze orduz Zizilian hil nahi izan dut gathibutasunari ihes egiteagatik. Bainan nere lehenbiziko ondikoak, zoriaren arbuioen hasikuntza mendre bat baizik etziren. Orai nere beldurra da zure gathibuen artean ez hartua izatea. Oi jainkoak! Ikus zatzue nere ondikoak. Oi Azael! Minozez orhoit zaitezi, zoinaren zuhurtasuna miresten baituzu eta zoinak Plutonen erresuman biak jujaturen baikaitu.

Azaelek begitarte ezti eta urrikalmendutsu batekin eskua hedatu zeraudan eta eraiki ninduen.

Erran zeraudan:

— Badakizkit Ulizen zuhurtzia eta prestutasuna. Ardura Mentorrek erran izan deraut zer ospetan jarri den greken artean, eta bertzalde haro lasterrak haren izena iguzki aldeko jendaia guziei entzunarazi du. Jarraiki zaite niri, Ulizen

semea. Zure aita izanen naiz bizia eman derautzun hura edirenen duzun arteo. Zure aitaren ospeaz, haren dohakabetasunez eta zerorrenez ez balin banintz ere ukitua, Mentorrentzat dudan amodioak erakar nintzake zutaz arta hartzera. Egia da gathibu bezala erosi dudala, bainan adiskide zin bat bezala begiratzen dut. Hunentzat eman dudan diruak adiskiderik maitena eta prezagarriena eman deraut. Hunen baitan zuhurtzia ediren dut. Huni diot zor prestutasunarentzat dukedan amodio guzia. Ordu huntarik beretik libro da. Zu ere hala izanen zara. Batari eta bertzeari ez derautzuet bihotza baizen galdegiten.

Apur batez, atsekaberik minenetik, gizonak froga ahal dezakeien bozkalentziarik handienera iragan nintzen. Nere sor-lekuari hurbiltzen nintzen. Hartara bihurtzeko laguntza bat edireiten nuen. Prestutasunaren amodiorik garbienaz maite ninduen gizon baten aldean izaiteko atseginaz gozaten nintzen. Azkenekotz oro edireiten nintuen, gehiago ez uztekotan Mentor edireitean.

Azael aintzinatzen da itsasoko legarraren gainean. Jarraikitzen gatzaitzo. Sakerek arrauez

urratzen dituzte uhin deskantsuak. Haize arin bat gure beletan dostatzen da, ernatzen du untzia dena eta bizitasun ezti bat emaiten dio. Zipra laster suntsitzen da. (...)

Bidean, Azael eta Mentor eleztatzen ziren bothere lehenbiziko hartaz, zeinak egin baititu zerua eta lurra. Argi bakun hartaz, ezin mudatua eta zoinaren hedadurak zedarririk ez baitu. Guziei emaiten dena zatitu gabe. Egia nausi hartaz orotara hedatzen dena. Izpiritu guziak argitzen dituen, iguzkiak gauza guziak argitzen dituen bezala. Azaelek erraiten zuen:

— Nork ere ez baitu egundaino argi arraso hura ikusi, haina itsua da, sortzez itsu den bat bezala. Gau ilhun batean iragaiten du bere bizia, hala nola urteko zombait hilabetez iguzkiak argitzen ez dituen jendaiak. Zuhur derauka bere burua, erhoa da. Oro ikusten dituela uste du, eta ez du deusere ikusten. Hiltzen da, nehoiz deusere ikusi gabe. Gorenaz zombait distiradura ilhun eta faltsu ikusten ditu, itzal faun batzu, zombait iduripen zirik deusere ez dutenak. Hola dira gizon guziak haragiaren atseginez eta izpirituko xarmadurez herrestatuak. Ez da lurraren gai-

nean egiazko gizonik, bethiereko sentsu hura behartzen, maitatzen et hari jarraikitzen direnez kanpo. Hark ibentzen deraiku gure gogoeta onak, hark iroi egiten derauku gaixtoez. Adimendua eta bizia higual harenganik idukitzen ditugu. Argizko itsaso handi baten pare da. Gure izpirituak dira hala nola iturri ttipi batzu handik ilkitzen direnak eta hara bihurtzen direnak han suntsitzeko.

Nahiz ongi sar ez nindedin solas horien zuhurtasun handian, bizkitartean ez dakit zer garbirik eta gorarik hetan edireiten nuen. Su bat nere bihotzean ibentzen zuten. Eta egia distiratzten iduritzen zeraudan solas horietan orotan. Aintzina mintzatu ziren jainkoen ethorkiaz, gizon handiez, bertsulariez, urhezko mendeaz, uholdeaz, gizonkiaren hasteko iztorioez, ahantzpeneko hibaiaz, zeinetan pulunpatzen baitira hilen arimak, Tartaroko leze beltzean gaixtaginentzat bereziak diren sekulako oinhazeez, eta zorionezko bake hartaz, zeintaz justuak, gal beldurrik gabe, gozatzen baitira Elizeko baratzetan.

Azael eta Mentor mintzo zirelarik, delfin multzu bat ikusi ginduen ezkatat estaliak, zeinak

urhez eta ostargizkoak iduri baitzuten. Dosta-
tzean ura harrapoz betherik jauzarazten zuten.
Heien ondotik heldu ziren Tritonak, zeinek turu-
ta joiten baitzuten bere mazkor karabilatuekiñ.
Amfitriten karrosa inguratzen zuten. Hura
herrestatzen zuten itsas-zaldi batzuek elhurra
baiño xuriagoak, zoinek, uhin gaziak urratzean,
beren ganik urrun gibelat uzten baitzuten hildo
luze bat itsasoan. Begietarik sua zarioten eta
ahotik khea. Jainkosaren karrosa mazkor bat zen
bilgura miretsgarri batetakoa. Iberak baino xuri-
tasun distirantagoa zuen, eta arrodak urhez
ziren. Karrosa harek itsaso deskantsuaren axa-
lean hegaldaka zohala iduri zuen. Ninfa saihera
bat, lorez koroatua, multzuan igerikatzen zen
karrosaren gibelean. Heien ile ederrak sorbalden
gainera dilindan zauden, eta haizeek beren
gogara bulkatzen zituzten. Jainkosak esku
batean zigor urhe bat ekartzen zuen tirainei
manatzeko, bertzeaz belhaunen gainean iduki-
tzen zuen Palemon jainko ttipia, bere semea,
bulharrari lotua. Begitarte goiherea zuen eta
supertasun ezti bat haize burgoiei eta kalerna
beltz guziei ihes eragiten ziotena. Tritonek zal-

diak bidatzen zituzten eta soka urheztatuak idukitzen. Purpurazko bela handi bat airatzen zen karrosaren gaineko aldean. Erdi hanpatua zen haize xume multzu baten bafadaz, zeinek egin ahalaz bulkatzen baitzuten beren hatsez. Airearen erdian ageri zen Eola, guzia hara-hunetan, khexu, sutan; haren begitarte zimur eta samurrak, haren boz mehatxagarriak, haren bekhein beltz eta dilindariak, haren begi su uher eta dorpe batez beteek, ixilik idukarazten zituzten ipar muthiriak eta hodoi guziak gibelat bulkatzen. Bale izigarriak eta bertze itsasoko mustroak, ur karatsa sudur mizpiretarik zurrustatzen zutela, lehen bai lehen beren harpe barrenetarik jainkosaren ikustera atharatzen ziren.

LAUGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

BORTZGARREN LIBURUA

Gauza ikusgarri hortaz miretsiak egon ginen ondoan, Kretako mendiak abiatu ziren agertzen. Zeruko hodoietarik eta itsasoko uhinetarik oraino aski nekez berezten gintuen. Laster ikusi ginduen Idako mendiaren kaskoa, zeina irlako bertze mendien gaintetik altxatzen baita, hala nola oreñ zahar batek oihanean ekartzen baititu bere adarrak, jarraikitzen zaizkon ume gazteen buruen gaintetik. Emeki emeki garbikiago ikusi gintuen irlako leihorak, zeinak bihurgunean begietara agertzen baitzeraizkigun. Zenbatenaz ere Ziprako lurra iduritu baitzeraukun artarik gabe eta larre utzia, hanbatenaz Kretakoa ageritzen nasaia eta fruitu guziez berregindua hango jendeen nekheen medioz.

Alde guzietan ikusten gintuen herrixka batzu ongi jarriak, herri batzu hiri eta hiri ederrenei higualtzen zirenak. Ez ginduen alhorrik edireiten non laborari ernearen eskuen hatzak etziren ageri. Orotan goldeak utzi zituen hildo luze batzu. Elhorriak, arranzeak eta lurra alferretan

poxelatzen duten bertze basate guziak etziren leku hartan ezagutuak. Atseginekin begiratzen ginduen haran barrenei, zeinetan idi artaldeak orroaz baitzauden alhapide gizenetan, ur baste-rrean; zikiroei, goihen baten mazelan alhan zoa-zenak; elgi zabalei, estaliak ogi horituz, Zerez podorosaren emaitza aberatsak; azkenekotz mendiei, aihenez eta mahats mulko jadanik gorrituz berreginduak, zeinek biltzailei Bakuzen emaitza eztiak agintzen baitzaien gizonen grinan gozatzeko.

Mentorrek erran zeraukun Kretan bertze orduz izan zela eta argitu gaintuen berak zaki-tzan gauzez.

— Irla hori —zioen—, kanpotar guziez ederre-tsia da eta bere ehun hiriez aipatua. Errexki haz-ten ditu bere jende guziak ezin kondatuak diren arren, eta hori, zeren lurra ez baita behin ere unhatzen lantzen dutenen gainera bere onen ixurtzen. Ezin ahi daite haren sabel podorosa. Zenbatenaz ere baita jende gehiago toki batean, hanbatenaz, langileak balin badira, gozatzen dira nasaizia gehiagoz. Batzu bertzez ez dute zeren behin ere bekaiztu. Lurrak, ama on harek,

bere dohainak nasaitzen ditu, lanaren kariaz, fruituak merezitzen duten bere haurren multzua-
ren arabera. Gizonen bethiereko gosea eta jara-
mankeria dira heien zorigaitzaren iturri baka-
rrak. Gizonak oro bereganatu nahi dituzte eta
sobrakinarekin lehiaz beren buruak dohakabetzen
dituzte. Lañoki bizi nahi balute eta egiazko beha-
rren sasiatzeaz askietsi, nasaizia, bozkarioa,
bakea eta batasuna orotan ikus laitezte.

Hori Minozek, errege guzietarik zuhurren eta
hoberenak ezagutu zuen. Irla huntan espantaga-
rrien ikusiren dituzun gauza guziak haren
legeen ondoreak dira. Haurrak altxarazten
zituen moldeak gorputzak sanho eta hazkar era-
giten ditu. Laketarazten dira lehenik bizitze
arrant, zuhur eta langile bati. Ustez gozokeria
guziek gorputza eta izpiritua guritzen duztela,
etzaiote behin ere bertze atsegini aipatzen,
ezenetz ospe handitan jartzea, eta prestutasu-
naren medioz ezin bentzutuak bilhakatzea. Ez da
hemen bakarki bihotza emaiten herioaren
arbuioan gerlako hesturetan, bainan oraino abe-
rastasun sobra handien eta atsegini ahalkaga-
rrien ostikatzean. Bertze jendaien artean egar-

tzen diren hirur bizio gaztigatzen dira hemen: ezagutzagabetasuna, egoskeria eta jaramantasuna.

Handiratasunak eta nagikeriak ez dute zebatu beharrik, ezen Kretan ez dira ezagutuak. Hanguziak lanean hari dira, eta nehork ez dute aberasterik amesten. Bat bederak bere nekeez bere burua askietsia derauka bizitze ezti eta begiratu batez, zeinetan egiazki premia diren gauza guziez bakean eta nasaizian gozaten baita. Han ez da behar ez etxeko tresna balios, ez arropa berregindu, ez bazkari handi, ez jauregi urhezaturik. Arropak ile hautuzkoak dira eta karantza ederrekin, baina higualak zeiherkadurarik gabe. Ontuntzak zuhurak dira, arno gutirekin. Ogi ona parterik hoberena da, zuhainek berariaz bezala eskeintzen dituzten fruituekin eta artaldean esnea. Gorenaz ere, han, zenbait haragi pozin onkailurik gabe jaten da, eta oraino, laborantzaren argiarazteko, artalde larrietan diren idirik ederrenak begiratzeko arta hartzen dutelarik. Han etxeak garbiak dira eta atseginak, baina edergailurik gabe. Argindura superra ezagutzen dute, baina jainkoen tenploentzat berezia

da, eta gizonak ez laizte ausarta beren egoitzak izaitea, herioaren nausienen pare. Kretoarren ontasun handiak dira osagarria, indarra, bihoztotasuna, etxe barneko bakea eta batasuna, herritar guzien libertatea, premiazko gauzen nasaizia eta sobrakinen arbuioa, laneko ohikuntza eta alferkeriaren higuintza, prestutasunean elkarren lehia, legeei amorra eta jainko zuzenen beldurkundera.

Galdegin nioen heia zertarainokoan zen erregeren eskundantzia, eta ihardetsi zeraudan:

— Nausitasun osoa badu bere azpikoen gainean, bainan nausitasun bera legeek badute haren gainean. Ongiaren egiteko indarrik hedatuenak baditu eta eskuak amarratuak gaizkia egin nahi duen ordu beretik. Legeek, populuak eskuetara emaiten diotzate, zaintzeko gauzarik baliosena bezala, bere azpikoen aita izaitekotan. Nahi dute gizon bakar bat bere zuhurtziaz eta begirakortasunaz hanbat gizonen zorionari zerbitza dedin, etez hanbat gizon, bakar baten urguiluaren eta faunkeraren, bere erromeseriaz eta gathibutasun apalaz lausengatzeko zerbitza ditezin. Erregek ez du deusere behar bertzeek

baino gorago, salbo bere eginbide nekhatuetan laguntzeko premia direnak eta populuei ibentzeko legeak ihardukarazi behar dituenaren ahal-kea. Bertzalde, erregek behar du bertze nor nahik baino nagikeriaren etsaiago. Jan-edanetan, urguiluan eta handiratasunean begiratuago. Ez du bertze gizonek baino aberastasun eta atsegin gehiago behar, bainan zuhurtzia, prestutasun eta ospe gehiago. Kanpoan behar du herriaren begirale armadak manatuz, eta barnean populuen juje, heien on, zuhur eta dohatsu eragiteko. Jainkoek ez dute beretzat egin errege. Ez da hala populuen gizona izaitekotzat baizen. Populuei ditu zor bere asti guziak, bere arta guziak, bere amodio guzia, eta ez du erreginatzea merezi non ez duen bere burua ahanzten, bere buruaz arnegu egiteko populuen onaren gatik.

Minozek ez du nahikatu bere haurrak ondotik erregina zitezin, lege horien arabera erreginatzekotan baizen. Bere populua bere haurrak baino maiteago zuen oraino. Horrelako zuhurtziaz hanbat bothere eta zorion ibeni du Kretan. Begirakortasun hortaz itzali zuen gerlari handi

guzien ospea, zeinek beren populuak zerbitzara-
zi nahi baitituzte beren handitasunari, erran nahi
da, beren urguiluari. Azkenean, bere zuzentasu-
naz merezitu du ifernuan izaitea hilen juie sobe-
ranao.

Mentorrek solas horiek ihardukitzen zituela-
rik, irlan leihorreratu ginen. Ikusi ginduen labi-
renta aipatu hura, Dedale antzosaren lana, Egip-
toan ikusi izan ginduen labirenta handiaren idu-
rian egina. Etxe ikusgarri hari begira ginaudela-
rik, ikusi ginduen itsas bazterra jendez estalia
eta multzuan itsasotik hurbilsko zen toki bateta-
ra laster egiten zutela.

Galdatu ginduen heia zer zuten laster hura,
eta huna zer erran zeraukun Nozikrate deitzen
zen kretoar batek:

— Idomene, Dukalionen semea eta Minozen
ilobasoa, Greziako bertze erregeak bezala, goan
zen Troiesko sethiora. Hiri hura herraustu ondo-
an, untzietan abiatu zen Kretako aldera. Baina
kalerna bat hain muthiria altxatu zen, non haren
untziko lema idukitzen zuenak eta itsasoetan
ezagutza duten bertze guziek ere nofraia ezin
bertzea zela uste izan baitzuten. Bat bederak

ikusten zuen herioa begien aintzinean. Bat bederak itsasoko hondarrak ikusten zituen hurrupatzeko hirrikatuak. Bat bederak bere zorigaitzaz heiagora zuen. Etzuen ere xoilki igurikitzen ehortziak izanik, Stixa iragaiten duten itzalen pausu lastimattia. Idomenek begiak eta eskuak zerura goitituak othoitzen zuen Neptune. Oihu egiten zuen:

— Oi jainko botheretsua, itsasoetako erreina idukitzen duzuna, dohakabe bat entzun dezazu! Haizeen oldarraren bortxa Kretako leihorrera helarazten balin banerauzu, agertuko zaudan lehenbiziko burua sakrifikaturen derautzut.

Bizkitartean, haren semea, lehen bai lehen bere aita ikusi nahiz, haren besarkatzera laster egiten zioen bidera. Dohakabea, bere galtzape-nera laster egitea zela etzakiena! Aita, pesiatik begiratua, hanbat lehiatu portu hartara heltzen hari zen. Neptuni eskerrak bihurtzen zioizkien zeren entzun izan zituen haren botuak. Baina laster ezagutu zuen zein ondikoizkoak zitzaizkon bere botuak. Bere zorigaitzaren iduripen batek, hain guti umoturik egin zuen botuaz urriki samin

bat ibentzen zioen. Bere herritarren erdira agertzeaz lazten zen eta ikaran zagon beldurrez ikuslurraren gainean zuen gauzarik maitena. Bainan Nemeziz krudelak, jainkosa urrikalmendurik gabea eta bethi gizonen eta bereziki errege superren gaztigatzeko erne dagoenak, agerigabe, esku ondikoizko batez bulkatzen zuen Idomene. Heltzen da. Begien altxatzera doi doia menturatzen da. Bere semea ikusten du. Lazturik gibelatzen da. Haren begiek bilhatzen dute, bainan alferretan, gutiago min egiten dioen bertze buru bat bitimatzat zerbitzatzeko.

Bizkitartean semea lepora jauzten zaio eta guzia harrিতua gelditzen da aitak hain gaizki ihardesteaz haren amodioari. Nigarretan urtzen ikusten du.

— Oi nere aita! —erraiten dio—. Zerk emaiten derautzu bihotzmin hau? Zer! Hain luzez urrundua egon ondoan urriki ote duzu bada zure burua berriz ikusteaz zure erresuman eta zure semearen bozkalentzia egiteaz? Zer egin dut? Ni ikus beldurrez begiak aldaratzen dituzu.

Atsekabean sartua, aitak etzuen deusere ihardetsi. Noizbait, hasbeherapen luze batzuen ondoan erran zuen:

— Oi Neptune! Zer agindu deraiat! Zer pre-ziotan nofraitik begiratu nauk! Bihur nezak uhin eta harkadie, zoinek ni puskatzean, akabatu behar baitzuten nere bizi dohakabea. Utzak nere semea bizitzera. Oi jainko krudela! To, huna nere odola, horrena utzak.

Solas horiekin batean ezpata atara zuen bere buruari sartzeko, bainan haren inguruan zirenek, baratu zioten besoa.

Zofronime zaharra, jainkoen xedeen errai-leak, seguratu zioen, bere semeari heriotzea eman gabe, Neptune askies zezakeiela.

— Zure agintza —zioen—, ez da umoa izan. Jainkoak ez dira gizon odolaz ohoratu nahiak. Zure agintzaren hogenari begira duzula eratxikitzetik haren bethatzea lege guzien kontra. Ehun zezen elhurra baino xuriagoak eskein zotzu Nep-tuni. Haren aldare, liliz khoroatuen inguruan ixur-arazazu heien odola. Jainko haren ohoretan altxarazzazu isentsu goxo baten khea.

Burua behehitua eta ihardetsi gabe, Idomenek entzuten zituen solas horiek. Errabiak haren begietan argitzen zuen. Haren begitarte hitsa eta desegina noiz nahi mudatzen zen. Haren alderdi guziak ageri ziren ikaran. Bizkitartean semeak erraiten zioen:

— Huna non naizen, aita. Neptunen emarazteagatik, zure semea heriotzerat abian da. Ez dezazula haren hisia zure gainera bihur. Gogotik hilen naiz, nere heriotzeaz zuretik begiratua izanen zaituenaz geroz. Jo zazu, aita. Etzaitezila beldur izan nitan edireitea seme bat zutaz gai ez dena eta herioak izitzen duena.

Orduan Idomene, bere baitarik galdua, eta ifernuko fuliek toleiatzen balute bezala, hurbildanik begia idukitzen zioten guzien oharkabean, ezpata sartzen du haur haren bihotzean. Khea eta odola dariola atharatzen du bere buruari sartzeko. Oraino berriz lotzen zaitzo inguruan zituen jendeak.

Haurra bere odolean erortzen da. Heriotzeko lanbroez goibeltzen dira haren begiak. Argiari erdi-zabaltzen ditu, baina hura ediren bezain laster ez diro gehiago jasan. Nola alhorren

erdian Ama-lili eder bat, pikoiak bere erroan eba-
kia, iraungitzen da eta gehiago xutik ez dagoke.
Ez ditu oraino galdu xuritasun bizi hura eta
begiak zorutzen dituen distira hura, baina ez du
gehiago lurrak hazten, eta iraungi da haren
bizia. Higual Idomenen semea, lili gazte eta
samur baten pare, ebakia da bere haurtasunetik.

Aita, atsekabearen minenean, sorhaitzen
da. Ez daki non den, ez zer hari den, ez zer egin
behar duen. Kordokan badoha hiriko aldera eta
bere semea galdegiten du.

Bizkitartean populuak, haurrentzat urrikal-
dua, aborritzen zuen aitaren egitate izigarria eta
oihu egiten zuen jainko zuzenek fulien eskuetara
eman zutela. Errabiak emaiten diotza harmak.
Makilak eta harriak biltzen ditu. Makurrak bere
pozoadura beltzaz bihotz guziak gaizkuratzen
ditu. Kretoarrek, kretoar zuhurrek, hanbat maita-
tu duten zuhurtzia ahanzten dute. Ez dute gehia-
go Minoz zuhurraren ilobasoa ezagutzen. Idome-
nen adiskideek ez dute gehiago harentzat
untzietan baizik salbamendurik edireiten. Hare-
kin sartzen dira heien barnean eta uhinen goga-
ra ihes egiten dute. Bere baitara itzuli zenean,

Idomenek eskerrak bihurtzen diotzate zeren athara duten bere semearen odolaz busti duen lur batetarik eta zeintan gehiago ezin egon bailaite. Hezperiako aldera haizeek bulkatzen dituzte eta zalantindarren lurretan erresuma berri baten asentatzera badoazi.

Bizkitartean kretoarrek ez dute gehiago erregerik. Baten berezteko xedea hartu dute, zeinak oraiko legeak bere garbitasunean begiraturen baititu. Huna nola egin behar duten hautamen hori. Hemen bilduak dira ehun hirietako lehenbiziko guziak. Jadanik sakrifizioetarik hasi dira. Gizon zuhur aipatuen guziak inguruko lekuetarik bilarazi dituzte, manatzeko gai agertuko direnen zuhurtasuna ikar dezaten amoreagatik. Arrimatuak dira joko publikoak. Han gudukaturen dira erregetasuna nahi duten guziak, ezen erreinua saritzat eman gogo diote izpirituz eta gorputzez bertze guzien garhaitzaile berezten dutenari. Errege bat nahi dute gorputzean indar eta maina duena eta arima zuhurtziaz eta prestutasunaz berregindua. Hunat arrotz guziak deituak dira.

Iztorio harrigarri hori guzia kondatu ondoan, Nozikratek erran zeraukun:

— Oi arrotzak, laster egizue beraz gure bilkura Bertzeekin gudukaturen zarete eta zuetarik bati garhaizia dohatu balin badiote jainkoek, haina leku hautan erreginaturen da.

Jarraiki gintzaizkon bentzutzeko lehiarik bate-re gabe, bainan xoilki hain sendagaila handiaren ikusteko nahikundeagatik.

Oihan handi batez inguratua den zirka zabal batera heldu ginen. Zirkaren erdian gudularientzat toki bat xuxendua zen. Inguruan, zohizko jarleku batzuen gainean ezin kondatuzko oste bat lerroka jarria bazagoen. Heldu ginenean, ohorezki errezibituak izan ginen, ezen kretoarrak dira populurik noblekienik eta artoskienik arrotzak errezibitzen dituztenak. Jarrarazi gaintuzten eta gonbidatu gduetara. Mentor bere adinaren gainean aitzakiatu zen eta Azael bere osagarri mendrearen gainean.

Ene gaztetasunak eta ene indarrak etzerautaden estakururik uzten. Halarik ere, begia eman nioen Mentorri haren gogoko berria jakiteagatik eta ezagutu nuen guduka nindedin nahi zukeiela. Onhetsi nuen beraz egina izan zerautan eskeintza. Nere arropetarik buluzi nintzen, olio

gozo eta distirant batez gantzutu zuten nere gorputz guzia eta bertze gudularien artean nahasi nintzen. Alde guzietara hedatua izan zen Ulizen semea zela prezioa eraman nahiz etorria eta nere haur denboran Itakan izan ziren kretoar zonbaitek ezagutu ninduten.

Lehenbiziko gudua borroka izan zen. Hogoia eta hamabortz urtetako errodiendar batek aintzinerara menturatu zitzaizkon guziak garhaitu zituen. Gaztetasuneko indar guzian zen oraino. Haren besoak zaintsuak ziren eta ongi haziak. Den gutiena higitzean haren zain guziak ageri ziren. Higual hazkar eta zalhu zen. Etzitzaioen iduritu garhaitua izaitea merezi nuela eta urrikariz begiratzen ziola nere adin guriari, nahi izan zen gibelat itzuli, bainan aintzinerara jarri natzaioen. Orduan bata bertzeari lothu ginen. Hatsa gal arteraino elkar tinkatu ginduen. Sorbalda sorbaldaren kontra, zangoa zangoaren kontra, zain guziak tiran eta besoak sugeak bezala amarra tuak, bat bedera, bere partidari lurra galarazi nahiz, bere egin ahal guziez bermatzen zen. Aldiz destatzen zen eskuinera bulkatuz, artearen atzamaitera, aldiz ezkerrera makurrarazi nahiz,

egin ahalak bazaramatzen. Horrela haztakan hari zitzaudalarik, halako oldarrean bulkatu nuen, non haren erraiek amor eman baitzuten. Erori zen legarraren gainera, eta berekin eraman ninduen. Ni azpira beharrez alferretan bermatu zen, kantitu gabe nere azpian iduki nuen. Populu guziak oihu egin zuen: «Garhaizia Ulizen semeari!». Eta xutitzen lagundu nuen errodiendar ahalkatua.

Eskularruaren gudua gaitzagoa izan zen. Zamoztar aberats baten semea, gudu hartan ospe handitan jarria zen. Guziek nausi utzi zuten. Bakarra izan nintzen garhaitziaren irritsa zuenik. Hasteko, eman zerauzkidan behin buruan eta gero bulharretan odola goiti eragin zerautaden ukaldi batzu eta zoinek lanbro beltz batez begiak ilhundu baitzeraizkidaten. Kordokatu nintzen. Bulkatzen ninduen eta ez niron gehiago hatsik har. Bainan berriz sutan ezarri ninduen Mentoren bozak. Oihu egiten zeraudan:

— Oi Ulizen semea, garhaitua ote zindeke?

Errabiak indar berri batzu eman zeraizkidan. Hutsegin nintuen bentzutuko ninduten zonbait ukaldi. Zamoztarrak ukaldi huts bat ekarri bezain

laster, haren besoa alferretan hedatzen zenean, makurtua zagoelarik joiten nuen. Jadanik gibelka zohan, eskularria goititu nuenean indar gehiagorekin haren gainera erortzeko. Huts-egin nahi izan zuen eta kordokan jartzearekin lurrera ardi-kitzeko bidea eman zeraudan. Lurrera erori zen bezain laster eskua xutitzeko hedatu nioen. Altxatu zen bera herrautsez eta odolez betea. Haren ahalkea ezin gehiagokoa izan zen, baina guduaren berritzera etzen ausartatu.

Berehala hasi zen karrosen lasterra, zoinak zortera emanak izan baitziren. Arroden arintasunez eta zaldien indarrez nerea txarrena gertatu zen. Abiatzen gara. Herrauts zirimola bat airatzen da eta zerua gordatzen du. Hastean bertzeak utzi nintuen aintzintzera. Lehenik Krantor deitzen zen lazedemoniar gazte batek guziak gibelean uzten zituen. Poliklete kretoarra hurbildanik jarraikitzen zitzaioen. Ipomake, Idomenen ahaideak, haren erreinuaren ondoregoaz lehia zuen. Sokak largaturik bere zaldiei, izerdiz khea zariotela, dena heien ilaia harroen gainera makurtua zohan eta haren arroden lasterra hanbatekoa zen non, airean dohan arrano baten

hegalen pare, ez baitzuten higitzen zirela iduri. Nere zaldiak ernatu ziren, eta emeki emeki hatsera jarri. Hainbertze surekin abiatu zirenetarik guziak hurran gibelat utzi nituen. Ipomake, Idomenen ahaideak, bere zaldiak sobra bulkatzzen zituen. Hazkarrena behaztopatu zen eta bere erorikoaz nausiari erreinuan irritsa galarazi zioen.

Polikletek, sobra makurtuz zaldien gainera, kordokaldi batean ezin iharduki zuen. Erori zen, sokak eskutik lerratu zitzaitzon eta sobra zorion herioari eskapa ahal izaiteaz. Krantorrek errabiazko begi batzuekin hurbil-hurbila nintzela ikusten ninduen. Erresumindurik bere sua, aldiz jainkoak othoizten zituen eta emaitza aberats batzu agintzen ziotzaten; aldiz bere zaldiei mintzo zen heien subermatzeagatik. Zedarriaren eta beraren artean iragan nindedin beldur zen, ezen nere zaldiak harenak baino hobeki begiratuak, haren aintzintzeko gai ziren. Niri bidearen zerratzea zuen bere azken giderra. Hartarakotz arroda zedarriaren kontra lehertzera destatu zen. Nahi bezala lehertu zuen. Haren nahasmenduan ez sartzeko inguruaren agudo egitera destatu

nintzen eta apur batez mugaren buruan ikusi ninduen. Oraino behin populuak oihu egin zuen: «Garhaizia Ulizen semeari! Hori da jainkoek gure gaiñean erregiñatzeko berezten dutena!».

Bizkitartean kretoarretarik deitatuenek eta zuhurrenek, oihan zahar eta sakratu, gizon profanoen begietarik urrundua den batetara eraman gaiñtuzten. Han bildu gaiñtuzten Minozek populuen juie eta legeen zaiñ ibeni zituen zaharrek. Jokoetako gudulari berak giñen. Etzen berzte nehor harat haizu izan. Zaharrek Minozen lege guziak idukitzen dituen liburua zabaldu zuten. Ahalketua eta balditua nere burua ediren nuen hurbildu niñtzenean zahar hekiei, zoiñak adiñak, izpirituko indarririk gutitu gabe, ahalkezun eragiten baitzituen. Lerroan jarririk, geldi-geldiak zauden beren tokietan. Heien ileak xuriak ziren. Askok etzuten kasik batere. Heien bekunde umoetan zuhurtzia ezti eta deskantsu baten distiadura ageri zen. Etziren mintzatzera kexatzen. Etzuten erraiten erran behar zutela gogoan hartu izan zuten hura baizik. Gauza baten gaiñean etzitzaiotenean higuai iduritzen, hain begiratuki egiten zuten xuritasuna, non guzien

usteak higualak zirela iduriko baitzen. Iraganaren jakitate luzeak eta lanaren ohikuntzak asmu gorak emaiten ziotzaten gauza guzien gainean. Bainan huna zerk heien adimendua gehienik argitzen zuen: heien izpiritu deskantsatuak, lehia erhoei eta gaztetasuneko par guziei gaihenduak. Heien baitan bakarrik zuhurtzia zerabilan. Heien prestutasun iraunkorraren fruitua zen beren parrak hain ongi zebatu izaitea non errexki prezatzen baitzuten adimenduaren entzuteko atsegina gozoa eta noblea. Hekiei miretsia nindagoelarik, nahiko nukeien nere bizia labur ahal zitekedin, bat batean jausteko hain zahartze prezagarrira. Dohakabea edireiten nuen gaztetasuna hain lasterra izaiteaz eta hain urrundua hanbat prestutasun deskantsutik eta argitutik.

Zaharren aintzindariak Minozen legetako liburua ideki zuen. Liburu handi bat zen, arduraz urhe kopa batean baltsamuz estalirik egoten zena. Errespeturekin zahar guziek musu eman zioten, ezen erraiten dute jainkoen ondotik, zeinetarik heldu baitira lege onak, deusere ez dela hain sakraturik behar gizonei nola heien on,

zuhur eta dohatsu eragiteko legeak. Nork ere populuen manatzeko eskutan baititu legeak, hainak bethi bere burua legeez manatzera utzi behar du. Legea etez gizona erreginatu nahi da. Hunelakoak ziren gizon zuhur heien solasak. Gero buruzagiak eman zituen hirur galde, zoinak Minozen erranetarik trenkatubehar baitziren.

Lehenbiziko galdea zen jakitea heia zein den gizon guzietarik libroena. Batzuek ihardetsi zuten, errege bat zela bere azpikoen gainean eskudantzia oso bat zuena eta garhaizia bere etsai guzien gainean. Bertze batzuek gizon bat zela, zioten, hain aberatsa, non bere nahikara guziak askies baizetzakeien. Bertze batzuek erran zuten gizon bat zela eskontzen etzena eta bere bizi guzia piaietan zabilana, behin ere nihongo legeei azpiratu gabe. Zenbaitek asmatu zuten gizon basa bat zela, oihanetan bere ihizitik biziz, lege eta behar guzietarik salbo zena. Bertze batzuek uste izan zuten gathibu bat zela, berriki libratua, zeren gathibutasuneko garratasunetarik lekora, libertatearen gozoak nor-nahidenek baino hobeki prezatzen baitzituen. Bertze batzuei azkenekotz gogoratu zitzaioten erraitea,

hiltzera zohan gizon bat zela, zeren herioak guzietarik salbo ezartzen baitzuen, eta gizon guziek elkarrekin demendren eskudantziarik ez baitzuten haren gainean.

Nere aldia ethorri zenean, erraxki ihardetsi nuen, zeren ez bainuen ahantzi Mentorrek ardurara erran izan zeraudana. Ihardetsi nuen:

— Gizon guzietarik libroena da, gathibutasunean berean libro izan daitena. Zein-nahi tokitan, zein-nahi heinetan gerta gaitezin, osoki libro gara jainkoen beldurra balin badugu eta bertze nehorrenik ez. Hitz batez egiazki libro den gizona da, beldur eta nahikari guzien axolarik gabe, jainkoen eta bere adimenduaren eskudantzia baizik ezagutzen ez duena.

Zahar guziak irri aire batekin elkarri begira jarri ziren eta nere solasa Minozen errana bera zela ikusteaz baldituak gelditu ziren.

Gero hunela emana izan zen bigarren galdea:

— Zein da gizon guzietarik dohakabeena?

Bat bederak gogora heldu zitzaioena erraiten zuen.

Batek zioen:

— Hura da gizon bat, ontasunik, osagarririk ez ohorerik ez duena.

Bertze batek erraiten zuen:

— Hura da adiskiderik ez duen gizon bat.

Zonbaitek erraiten zuten, hura zela gizon bat ikustate gabeko haurrak zituena eta haren odolaz gai etzirenak. Ethorri zen Lezbozeko gizon zuhur bat zeinak erran baitzuen:

— Gizon guzietarik dohakabeena da, bere burua hala deraukana. Dohakabetasuna ezik gutiago derraika oinhazeari berari ezenetz irakidurari, zeinarekin gure dohakabetasuna mintzen baitugu.

Solas hunen gainean guziak miretsirik mintzatu ziren. Laudoriorik baizik etzen, eta bako txak uste izan zuen galde hartako prezioa Lezboztar zuhurak eramanen zuela. Bainan nere ustea galdegin zerautaden, eta Mentorren sines-teen arabera ihardetsi nuen:

— Gizonik dohakabeena da errege bat, bertze gizonak dohakabe eraginez, bere burua dohatsu deraukana. Bere itsutasunaz bi aldiz dohakabe da, bere zorigaitza ez ezagutuz. Ez daite hartarik sendo eta hari ohartzeaz ere bel-

durti da. Egiak ez diro, lausengatzaileen ostearen artetik, hura ganaino biderik egin. Bere lehia burgoiez toleiatua dabila. Ez ditu bere eginbideak ezagutzen. Ez du egundaino ongiaren egiteko atsegina gozatu, ez etere frogatu prestutasun garbiaren maitagarritasuna. Dohakabe da eta merezi du. Egun oroz haren zorigaitza handitzen hari da. Bere galtzapenera lasterrean doha eta jainkoak akabantza gabeko gaztigu batez haren konfonditzera dohazi.

Lezboztar zuhurra bentzutu nuela guziek aitortu zuten eta zaharrek erran zuten, Minozen xede bera ediren nuela.

Huna zer izan zen hirugarren galdea:

— Zein da hobe, ala errege konkest egile, gerlan ezin bentzutu bat, ala errege bat gerlako jakitaterik gabea, bainan bakean bere azpikoak zuhurki argitzeko gai dena?

Gehienek gerlan ezin bentzu zaiten erregea zela hobe ihardetsi zuten ziotelarik:

—Zertako da bakean manatzen dakien errege bat, gerla heldu denean erresumaren begiratzan ez balin badaki? Etsaiek garhaituren dute eta haren azpikoak gathibu eraginen.

Zonbaitek bakezko erregea hobe zela erraiten zuten, zeren, gerlaren beldurrez, bere artez ihes eginen baitzioen. Bertze batzuek erraiten zuten, errege gerlari bat, berearen bezain ongi, popularen ospearen hedatzera destaturen zela eta bere azpikoak bertze populuen nausi eraginen zituela. Bakezko errege batek ordean, nagitasun ahalkegarri batean idukiren zituela. Nere sinestea jakin nahi izan zuten. Hunela ihardetsi nuen:

— Edo gerlan edo bakean baizik manatzen ez dakien erregea, eta hein horietarik bietarik batean baizen bere popularen erabiltzeko gai ez dena, erdizkako errege bat da. Bainan hurbiltzen balin baduzu gerlan baizik ez dakien errege bat, bertze errege zuhur bati, zoinak, gerlan jakin gabe, behar orduetan, bere azpiko aintzindarietz gerlaren ihardukitzeko gai baita, hau hobe dela edireiten dut. Guziz gerlara bihurtu den erregeak bethi gerla nahi luke, bere ospea eta bere nausitasuna hedatzeagatik. Erromes eragin letzake bere azpikoak. Heientzat zer luke balio erregek bertze jendaiak bentzu ditzan, berak haren erreinuan dohakabe balin badira?

Bertzalde, bethi gerla luzeek beren ondotik, hainitz nahasmendu dakarkete. Garhaitzaileak berak, biahorezko ordu hetan norabait barraiatzen dira. Ikus zazu Troiesen bentzutzea zer gosta zaikan Greziari. Hamar urtez baino gehiagoz bere erregeetarik gabetua izan da. Gerlaz bazter guziak sutan direnean, legeak, laborantzak, antzeak iraungitzera daude. Gerla bati iharduki behar diotenean, erregeetarik hoberenak berak bortxatuak dira gaizkirik handienaren egitera, zoina baita barraiaduraren jasaitea eta gizon gaizkinez zerbitzatzea. Zenbat gaixtagin ez da bakean gaztiga leiztekeienik eta zoinen ozartasuna sariztatu behar baita gerlako nahasmenduetan! Egundaino populu batek ez du errege gerlaririk izatu, haren anbizioneagatik hainitz jasaitekorik izan gabe. Gerlari batek, bere ospeaz zoraturik, hurran populu bentzutuak bezenbat erromesten du bere populu garhaitziosak. Bakean premia diren jakitateak ez dituen erregeak, zorionez akabatua izan den gerla baten fruituak ez detzoke bere azpikoei gozaraz. Hura da hala nola gizon bat bere ontasuna hauzoenganik begiratzen dakiena eta heienez ere

zuzen kontra jabe leitekena, ordean, uzten biltzeko, ez heien iraulden ez eraiten ez lakikena. Holako gizon batek iduri du, barraiatzeko, sakailatzeko, lurraren azpikoaz gora itzultzeko sortua, eta ez populu baten dohatsu eragiteko manamendu zuhur batez.

Goazen orai errege bakezkora. Egia da konkista handiez ez dela gai, erran nahi da, ez dela sortua bere populuaren zorionaren asaldatzeko, zuzentasunak haren azpiko ezarri ez dituen populuak bentzutu nahiz. Bainan bakean mantzeko egiazki aiher balin bada, etsaietarik bere azpikoen begiratzeko premia diren antze guziak baditu. Huna nola: zuzena da, begiraturia eta konkinkin bere hauzoen aldera. Ez du behin ere heien kontra deusere abiatzen bakea ezeza dezakeienik. Zin dago bere patuetan. Hauzoek maite dute, ez dira haren beldur, eta sineste oso bat haren baitan badute. Errege mugakide bat gertatzen balin bazaio nahasia, handiratia eta anbizonetsua, bertze guziak nahasi harentzat beldur dira eta bakezko erregearentzat bekaizgorik ez dute. Errege on hunekin batzen dira ez dedin zebaturia izan. Bere zuzentasunak, fede

onak eta begirakortasunak mugakide guzien juie egiten dute. Noiz-eta-ere errege anbizionetsua guziek higuin baitute, eta noiz-nahi-den haren kontra batera ditezin beldur izaiteko baitu, orduan bakezkoa bertze errege guzien aita eta begiralea bezala izaiteko ospearen erdian jarria dago. Horra zer onak dituen kanpotik.

Barnean gozaten dituenak oraino solidoagoak dira. Bakean ongi manatzeko aiher denaz geroz, emaiten dut lege zuhurrenekin manatzen duela. Ebakitzen ditu handiratasuna, nagikeria eta jaidura tzarren lausengatzeko baizik ez diren antzeak. Egiazko beharrentzat balios diren antzeak argiarazten ditu. Ororen gainetik bere azpikoak laborantzari jarraikarazten ditu. Halaz, premiazko gauza guzien nasaizian ezartzen ditu. Populu nekhatzaile hura, bere azturetan lañoa, gutiz bizitzera ohitua eta laborantzan bere bizia errexki irabazten duena, ezin gehiago purpuratzen da. Hara erresuma hartan ezin kondatuzko populu bat, bainan populu bat, sasuala, hazkarrara, bortitza, atseginek nagitu ez dutena, prestutasunari jarria, bizitze alfer eta atseginkari batentzat axolarik gabea, herioaz nardatzen

dakiena eta zoinak nahiago bailuke hil, ezenetz, zuzentasunaren erregiñaraztera baizik destatua ez den errege zuhur baten azpian gozatzen duen libertate hura galdu. Gerlari mugakide batek akometa dezan populu hura, ez du behar bada aski trebatua edirenen kanpatzen, lerroka jartzten edo hiri sethiatzean, bainan ezin bentzutua edirenen du bere osteaz, bihotzaz, nekheen pairakortasunaz, lazeriaren egartzeko ohikuntzaz, indarraz gduetan, eta gertu gaixtoek berek bentzu ez diroten berthute batez. Bertzalde errege hura ez balin bada aski jakintsun berak bere armaden manatzeko, manamendua gai direnei emanen diote, eta bere eskudantziarik galdu gabe hetaz zerbitzatzen jakinen du. Bitartean bere adiskidetarik laguntzak ardietsiren ditu. Haren azpikoek nahiagoko dute hil, bertze errege muthiri eta zuzen konturik ez deraukan baten nausitasuna onhetsiren duten baino lehenago. Jainkoak berak haren alde gudukaturen dira. Iku-sazue zonbat gider geldituren zaitzon hesturarik handienetan!

Nik diot beraz, gerlan ez dakien errege bakezko bat hainitz errege eskasa dela, ezagu-

tzen ez duenaz geroztik bere eginbide handi-entarik bat, zoina baita etsaien garhaitzea. Baina oraino erraiten dut hainitzez gaihurtzen dela errege gerlari bati, zoina gerlako baizen aihar ez baita eta bakean premia diren antzeak eskas baititu.

Ohartu nintzen hainitz bazirela bilkuan nere sinestea onhesten etzutenak, ezen gizon gehienak, zoratuak gauza ospetsuez, hala nola garhazitzez eta konkestez, hek hautatzen dituzte gauza laño, deskantsu eta solidoen gainean, hala nola baitira bakea eta populuen arteko manamendu zuhurra. Baina Minozekin higuak mintzatu nintzela zahar guziek agerritu zuten.

Zaharren buruzagiak oiher egin zuten:

— Gure irla guzian ezagutua den Apolonen erran bat ikusten dut bethatzen. Minozek galdegin zioen jainko hari heia noiz arteo haren ondoregoa erreginaturen zen ezarri zituen legeen arabera. Jainkoak ihardetsi zioen: «Hire haurrak erreginaturen dituk, hire legeen erreginaraztekozat arrotz bat hire irlan sartu arteraino». Beldur izan ginen Kretaren zebatzera ethor zedin zombait arrotz, baina Idomenen zorigaixtoak

eta Ulizen semearen zuhurtziak, zoinak edozein gizonen baino hobeki aditzen baititu Minozen legeak, erakasten deraukute jainkoaren erranen xedea. Zertako luzatzen dugu koroatzen doha-menek emaiten deraukuten erregea?

BORTZGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

SEIGARREN LIBURUA

Ordu berean zaharrak oihan sakratutik ilkitzen dira. Trenkadura jakin nahiz, jadanik populua khexatua zagoen. Buruzagiak eskutik hartzen nau, eta prezioa eman dudala banatzen dio. Hura mintzatu bezain laster oste guzia harra mantz handi batean jarri zen. Guziak irrintzinaz eta oihuz abiatu ziren. Itsas bazterrak eta inguruetako mendi guziek ihardetsi zuten oihu hau: «Ulizen semea, Minozen iduria, kretoarren gainean erregina dadiela!».

Apur bat iguriki nuen, eta eskuz keinuka hari nintzen entzun nintzaten amoreagatik. Bitartean Mentorrek beharrira erraiten zeraudan:

— Zure sor-lekuari arnegu egin gogo diozu? Erreginatzeke lehiak ahantzaraziren ote deraitzu Penelopa, zeinak bere azken peskiza bezala igurikitzen baitzaitu eta Ulize handia, jainkoek bihurtu gogo zerautzutena?

Solas horiek bihotzeraino sartu zeraizkidan eta erreginatzeke lehia zoroari ihardukarazi zerautadaten.

Bizkitartean bilku biahoretsu hura ixiltasun handi batean jarri zen eta eman zeraudan hunea mintzatzeko bidea:

— Oi kretoar ospetsuak! Ez dut nik merezi zuen manatzea. Orai erreberitu duten Apolonen erranak irakasten du Minozen ondoregoa erreginatzetik geldituren dela, irla huntara arrotz bat ethortzen denean, errege zuhur haren legeak erreginaraziren dituenak. Ez da ordean errana arrotz hura erreginaturen dela. Nahi dut sinetsi ni naizela Apolonek aipatu arrotza. Haren errana bethe dut. Irla huntara ethorri naiz. Legeen egiazko xedea asmatu dut eta ongi nahi nuke nik eman dudan argia, hautatuko duzuen gizonarekin heien erreginaraztera zerbitza baledi. Nitaz den bezenbatean, Kretako ehun hiriak baino, erresuma eder huntako aberastasuna baino, nahiago dut nere sor-lekua, Itaka ttipi eta erro-mesa. Othoi, utz nezazue nere dohamenari jarraikitza. Zuen jokoetan gudukatu balin banaiz, etzen hemen erreginatzeke irritsean, bainan bai zuen peretxuaren eta zuen urrikal-menduaren merezitza gatik, eta nere sor-lekura bihurtzeko ahalak zuenganik ardiesteagatik.

Nahiago dut Ulize nere aitaren eskupean bizi eta Penelopa nere amaren gozagarri izan, ezenetz lurreko jendaia guzien gainean erreginatu. Oi kretoarrak! Ikusten duzue nere bihotzaren erdia. Utzi behar zaituztet, bainan herioak bakarrik iraungiko du nere ezagutza. Bai, azken hatseraino Telemakek maitaturen ditu kretoarrak, eta heien omenari ber-bereari bezain ontsa begiraturen dio.

Ni mintzatu bezain lazter, bilkuan altxatu zen haro-burrumba bat, kalernetan itsasoko uhinek elkar joitea egiten duten bezalakoa. Batzuek erraiten zuten:

— Jainko bat ote da gizon itxuraren azpian?

Bertze batzuek ihardukitzen zioten bertze tokitan ikusi nindutela, eta ezagutzen nindutela. Zonbaitek oi hu egiten zuten:

— Hemen erreginatzeraz bortxatu behar da!

Azkenean hartu nuen berriz solasa, eta bako-txa lehiarik ixildu zen, ez jakinez heian hartuko ote nuen behin nahi izan ez nuena. Huna zer erran nioten:

— Oi kretoarrak! Etzaitzuela gaitzi nik gogotan dudana erraitea. Populu guzietarik zuhurre-

nak zarete, bainan zuhurtziak, nere iduriz, galdegiten du ohartzen etzaitzuen kontu bat. Hautatu behar duzue ez legeen gainean umokienik mintzo den gizona, bainan hek berthute iraunkorrekin begiratzen dituen. Ni gazte naiz, eta beraz deus guti ikusia, lehien oldarrari paratua, eta orai manatzeko baino, hein hobean manamenduaren azpian argituz, ondoan nerorrek manatzeko. Ez dezazuela beraz gizon bat bilha, bertzeak gorputzeko eta izpirituko mainetan garhaitu dituen, bainan bai bere burua bentzutu duena. Bilha zazue beraz gizon bat zuen legeak bihotzaren erdian iskribatuak derauzkana eta lege hek bizi guzian begiratu dituen. Bere egingtzen gatik hautazazue etez bere elheen gatik.

Zahar guziak nere solasez hartuak zauden, eta ikusirik bilkuaren laudoriozko oihuak geroago eta gorago zoazela, erran zerautaden:

— Gure baitan zure erreinuaren ikusteko peskizarik jainkoek uzten ez deraukutenaz geroz, lagun gaitzazu bedere errege baten edireiten, zoinak gure legeak erreginaraziren baititu. Behar den begirakortasun harekin manatzeko gai den norbait ezagutzen duzu?

Kuxean ihardetsi nioten:

— Ezagutzen dut gizon bat zoiñaren ganik idukitzen baititut nere baitan prezatu ditzuzen gauza guziak. Haren zuhurtzia mintzatu da etez nerea. Ihardetsi ditudan gauza guziak hunek nere baitan ibeniak ziren.

Ordu berean, eskutik naukalarik Mentor, bilkuari erakusten nioen eta guzien begiak hunen gaiñera bihurtu ziren. Erraiten nuen zonbat arta izan zuen nere haurtasunaz, zonbat hesturetarik athara ninduen eta hunen erranei jarraiki ez niñtzen ordu beretik zonbat ondiko erori ziren nere gaiñera.

Hastean etzen behatua izan bere arropa arront eta lañoak gatik, bere egoiteko molde begiratua gatik, bere kasik kontinoko ixiltasuna gatik eta bere begitarte hotz eta begiratua gatik. Baiñan ez dakit zer bihotzoirik eta goihenik agertu zitzaieten hunen begitartean, kontuz begiratu ziotenean. Ohartu ziren hunen begietako bizitasunari eta zer bipiltasunekin egiten zituen gauzarik ttipienak. Asko galde egiñ ziotzaten. Guziak espantiturik gelditu ziren. Errege egiteko xedea hartu zuten. Bere burua deskantsuki aitzakiatu

zuen. Erran zioten, bizitze arrontera baten gozok nahigo zituela, ezenetz erreiñuko distiadura. Erregerik hoberenak dohakabe zirela zeren kasik behin ere etziroten egiñ nahi luketen ongia, bai ordean, ardura, lausengatzaileen enganioz, nahi ez luketen gaizkia. Erran zuen oraino baldin gathibutasuna arbuiagarri bazen, erregetasuna etzela gutiago, gathibutasun itxuraz ukatu bat zenaz geroz.

— Errege denean —zioen—, manamenduen ihardukarazteko zat behar diren gizon guzien menjorian izaiten da. Dohatsuak manatzera bor txatuak ez direnak! Gure sor-lekuari baizen ez diogu zor, manamendua eskuetan emaiten deraukunean, gure libertatearen sakrifizioa, gero guzien onari destatzeko amoreagatik.

Orduan Kretoarrek, beren harriduratik ezin atharaz, zer gizon hautatu behar zuten galdegin zioten.

— Gizon bat —ihardetsi zuen—, ongi ezagutzen zaituztena, manatu behar zaituztenaz geroz, eta zuen manatzeko beldur dena. Erregetasunaren lehia lukeienak, zer den ez daki, eta hartako eginbideak nondik bethako ditu, ez

dituenaz geroz ezagutzen? Hark bere gatik bilhartzen du, eta zuek, zuen amoreagatik baizen harturen ez duena nahi behar zindukeie.

Kretoarrak ezin gehiago harritu ziren ikustiaz bi arrotz nahi etzutenak erregetasuna bertze hanbatek bilhatzen dutena. Norekin ethorri ginen nahi izan zuten jakin. Nozikratek, portutik haraino lagundu gaintuenak, Azael erakutsi zioten, zeinarekin Zipratik ethorri izan baikinen. Bainan heien harridura etzen gutiagoa izan, jakin zutenean Mentor Azaelen gathibu izana zela. Azaelek bere gathibuaren zuhurtziaz eta prestutasunaz ukiturik, bere kontseilari eta bere adiskiderik hoberena egin zuela. Gathibu libratu hura bera zela erregetasuna nahikatu etzuen, eta Azael, Damas Ziriakotik etorria zela Minozen legeez argitzeagatik, hain zen haren bihotza zuhurtasunaren amodioz bethea.

Zaharrek Azaeli erran zioten:

— Gure manamendua har dezazun ez garezure othoiztera menturatzen, ezen Mentorren gogo berak dituzula iduritzen zerauku. Gizonentzat sobra arbuio dukezu heien manatzera jarri nahi izaitekotzat. Bertzalde aberastasunez eta

erregetasuneko distiaduraz axola gutiegi dukezu distiadura hura erosi nahi izaitekotzat populuen manamenduak dakarken endresuez.

Azaelek ihardetsi zuen:

— Ez dezazuela usten izan, oi kretoarrak, gizonak arbuiagarri zeraizkidala. Ez, ez. Heien on eta dohatsu eragitera destatzean badakit zenbat handiratasun den. Bainan hainitz nekhe eta ateka lan hortan bada. Horri darraion distiadura ez da zina eta izpiritu zoroak baizen ez ditzake lilura. Bizia laburra da. Handiratasunek sasia diroten baino gehiago kilikatzendituzte lehiak. Hain urrundik ethorri naiz itxurazko ontasun hetaz iragaiten ikastera, etez heien bilha. Adios. Nere xede guzia bizi deskantsu eta urrundu batera itzultzekoa da, zeinetan zuhurtziak nere bihotza mantena dezan eta zeinetan presutasunak hil ondoan bertze bizi hobe batetako emaiten dituen peskizek, zahartzeko nahigabeak goza deitzadaten. Baldin zerbait nahi izaitekorik banu, ez laite errege izaitea, bainan ikusten dituzuen bi gizon hauetarik behin ere ez partitzea laite.

Azkenean, kretoarrek, Mentorri mintzo zirelarik, oihu egin zuten:

— Oi gizonetarik zuhurrena eta handiena, errazaguzu bada nor hauta dezakegun erregeztat. Zer hautu egin behar dugun erakutsi gabe, etzaituztegu abiatzera utziren.

Ihardetsi zioten:

— Bertze ikusle guzien erdian nintzelarik, gizon bati ohartu naiz, zoinak surik batere erakusten ez baitzuen. Adineko gizon bat da, oraino aski bizkorra. Galdegin dut heia nor zen gizon hura. Aristodeme deitzen dela ihardetsi derautade. Gero entzun dut erraiten ziotela bere bi semeak gudularietan zituela. Hartaz atseginik batere bazuela ez du agertu. Erran du batarentzat erregetasuneko lanjerak ez dituela lehia-tzen, eta sobra duela maite bere sorlekua bertzea erregina dedin behin ere onhestekotzat. Solas horietarik ezagutu dut aita hark amodio zuhur batez maite duela bere ume prestua eta bertzeari ez diola bere barraiaduretan lausengurik emaiten. Nere jakin-nahia tirriatuz, galdegin dut zer izan den gizon zahar haren bizia. Zuen herritar batek ihardetsi deraut:

— Harmak luzez ekarri izan ditu eta sarraskiduren uspelez estalia da. Bainan bere berthute zinak eta lausenguen etsaiak, Idomenei kexagarrri eragin zioten. Hartakotz etzen errege hura Troiesko sethioan huntaz zerbitzatu. Beldur izan zen gizon batentzat, zoinaren erran zuhurrei jarraikitza ezin bortxaturen baitzuen bere burua. Bekaizti ere izan zen gizon hunek laster eraikaraziren zuen ospeaz. Hunen zerbitzu guziak ahantzirik hemen utzi izan zuen behar, eta aberastasunentzat baizen prezamendurik ez duten gizon bihotz eta ikustate gabeen arbuigarri. Bainan, boz bere behartasunean, bere alhorra bere eskuz laboratuz, irlako leku apart batean bizi da. Bere semetarik bat berekin lanean hari du. Elkar amodio min batez maite dute, zorionean bizi dira. Beren zuhurtasunaren eta lanaren medioz bizitze arront batean premia diren gauza guzien nasaizian jarri dira. Agude prestuak bere eta bere semearen beharren sobrakinak hauzoko eriei emaiten diotzate. Gazteak lanean harrarazten ditu. Argitzen ditu eta kontseiluz laguntzen. Hauzoko makur guzien juie da. Mainada guzien aita da. Berearenaren zori-

gaitza du, bigarren seme bat izaitea aitaren erra-
nei jarraiki nahi izan ez dena. Aitak, ahalaz onera
bihurrarazi nahiz luzez jasan ondoan, azkenean
etxetik khendu du. Ambizione zoro bati eta atse-
gin guziei barraiatu da.

Oi kretoarrak, horra zer erran izan zeraudan.
Heian egia denetz badakikezue. Bainan gizon
hori erraiten duten bezalako balin bada, zeren-
tzat egin jokoak? Hunenbat arrotz zerentzat bila-
raz? Zuen artean baduzue gizon bat ezagutzen
zaituztena eta ezagutzen duzuen, gerla dakie-
na, bere bihotza erakutsi duena ez bakarrik
etsaien kontra, bainan oraino behartasun iziga-
rriaren kontra. Lausenguen medioz biltzen diren
aberastasunak arbuiatu dituen, lana maite
duena, jende xehearentzat laborantza zein
balios den dakiena. Urguluzko edergailuak
higuin dituen. Bere hurren amodio itsu batez
bere burua beratzerantz uzten ez duena. Baten
prestutasuna maite duena eta bertzearen tzarta-
suna arbuiatzen. Hitz batez, gizon bat jadanik
populuaren aita dena. Horra zuen erregea, Minoz
zuhurraren legeak zuen gainean erreginarazi
nahi ditutzuela egia balin bada.

Guziek oihu egin zuten:

— Egia da, Ariztodeme, zuk erraiten duzun bezalako da. Hura da gure errege izaitea merezi duena.

Zaharrek deitarazi zuten. Bilhatua izan zen ostean, zeinaren erdian jende xehearekin nahasia baitzagoen. Deskantsu agertu zen. Errege egiten zutela erran zioten. Ihardetsi zuen:

— Zuen eskeintza ez dirot hirur paturen azpian baizik onhets. Lehenbizikoa da, bi urteen buruan erregetasuna utziren dudala baldin ez bazaituztet zareten baino hobeak eragiten eta legeei bihurtzen balin bazarete. Bigarrena da, nere bizitze laño eta arrontari jarraikitzea libro izanen naizela. Hirugarrena da, nere haurrek herronkarik izanen ez duten, eta ni hil ondoan, bertzeak bezala, beren merezimenduaren arabera higueltasunean idukiak izanen diren.

Hitz horien gainean, etzen alde guzietarik irrintzinarik baizen. Legezainen buruzagiak Ariztodemen buruan ezarri zuen koroa. Sakrifizioak eginak izan ziren Jupiterri eta bertze jainko handi guziei. Ariztodemek egin zauzkun emaitza batzu, ez erregeek laket duten ospearekin, bainan laño-

tasun noble batekin. Azaeli eman ziotzan Minozen legeak, Minozen beraren eskuz iskribatuak. Eman ere zioen Kretako ixtorioa Saturnen eta urrezko mendetik hasten zena. Ezarrarazi zituen haren untzian fruitu mota guzietarik, zoinak Kretan onak baitira eta Zirian ez baitira ezagutuak, eta behar izan ahal zetzazkeien laguntza guziak eskeini ziotzan.

Nola lehen bai lehen abiatzera baginauden, untzi bat arrimarazi zeraukun saker on eta gizon harmatu saihera hazkar batekin. Han guretzat arropak eta bizigarriak ezarrarazi zituen. Ordu berean Itakara goateko haize on bat altxatu zen. Nola haize hura Azaelentzat kontrakoa baitzen, igurikitzea bortxatua izan zen. Abiatzen ikusi gintuen, behin ere berriz ikusi behar etzituen adiskide batzu bezala besarkatu gaintuen.

— Jainkoak —zioen—, zuzenak dira. Adiskidantza bat ikusten dute prestutasunaren gainean asentatua ez dena. Egun batez elkargana bilduren gaituzte eta gure arimak gehiago ez partitzeko elkarganatzan ikusiren dituzte baratzeko dohatsu heiek, zoinetan, diotenaz, prestuak, hil ondoan, bethiereko bake batez gozatzen bai-

tira. Oxala nere hautsak zuenekin bilduak ahal balitezi! Hitz horriek erraitearekin nigarretan zagoen eta hasperenek mintzoa ithotzen zioten. Ez ginduen hark baino nigar gutiago egiten eta untzira lagundu gaintuen.

Ariztodemek erran zeraukun:

— Zuek egin nauzue errege, zer irriskueta ezarri nauzuen orhoit zaitetze. Jainkoei galdegiozue egiazko zuhurtzia ibent dezadaten eta begirakortasunez bertze gizonei gaihen natzaioten eskudantziak gaihentzen natzaioten bezala. Nitaz den bezenbatean, zuen sor-lekura zorianean bida zaitzaten othoizten ditut, zuen etsaien ozartasuna konfondiaraz dezaten eta han erakuts dezazuten Ulize, bakearen erdian, bere Penelopa maitearekin erreginatzen. Telemake, untzi on bat emaiten derautzut sakerez eta gizon harmatuz bethea. Zure ama toleiatzen duten gaixtaginen kontra zerbitzaturen ahal zeraizkitzu. Oi Mentor! Zure zuhurtziak deusen beharrik ez du, eta ez deraut zure aldera deusere lehiazten. Zoazte biak, elkarrekin bizi zaitetze, orhoit zaitetze Ariztodemez, eta egun batez itakarakre kretoarren behar ordurik izaiten badute,

nerre azken hatseraino kondazazue nere gainean. Besarkatu gaintuen eta eskerrak bihurtzean, nigarrak ezin iduki gintuen.

Bizkitartean gure belak hanpatzen zituen haizeak piaia nahi bezalako bat agintzen zeraukun. Jadanik Idako mendia gure begietan goihen baten pare zen. Itsas hegiak suntsitzen ziren. Peloponezako bazterrek iduri zuten itsasoan heldu zirela gure aintzina etortzeko bezala. Bet-betan, pesia beltz batek zerua inguratu zuen eta itsasoko uhinak samurrarazi. Eguna gau bilhakatu zen eta herioa aintzina jarri zitzaukun. (...) Gure lema idukitzailea asaldatua, oihuz abiatu zen, harkadietara muthiriki bulkatzen gaintuzten haizeei ezin iharduk ziola. Haize buelta batek gure masta kraskatu zuen eta apur baten buruan, harkadien muturretan urratzen entzun ginduen gure untziaren zola.

Ura alde guzietarik sartzen da, untzia hondatzen hari da, gure saker guziak heiagoraz daude zerura. Besarkatzen dut Mentor, eta erraiten diot:

— Huna herioa, bihotzoiki hartu behar dugu. Egun galarazteko zat baizen, ez gaituzte jainko-

ek hanbat hesturetarik athara. Hil gaitezen, Mentor, hil gaitezen. Alfer lizate gure biziak pesiaren kontra begiratu nahi izaitea.

Mentorrek ihardetsi zeraudan:

— Bethi zerbait gider atzamaiten du egiazko bihotzoitasunak. Ez da aski heriotzeari deskan-tsuz begiratzea. Haren beldur izan gabe, haren urruntzeko egin ahal guziez bermatu behar da. Har dezagun biek saker alki luze horietarik bat. Noiz-eta ere gizon izipera eta asaldatu multzu hori biziaren dolamenetan baitago, haren begiratzerara destatu gabe, guk gurearen atharatzeko astirik gal ez dezagun.

Berehala haizkora bat hartzen du, arras eba-kitzen du masta, zeina lehenago kraskatua itsasora makurtua baitzagoen eta untzia saihetsaren gainera ezarri baitzuen. Untzitik bulkatzen du eta bera uhin muthirien erdira jausten da. Deitzen nau nere izenaz eta hari jarraitzea esportzatzen nau. Hala nola haize guziek batean akometatzen dute zuhañ bat eta higitu gabe badago bere erro barrenen gaiñean, hostoak baizen pesiak inharauz ez detzaken bezala, higual Mentor ez xoilki bihotzdun eta kordokatu

gabea, baiñan ezti eta deskantsu iduri zuen, hai-
zeei eta itsasoari manatzen zuela. Jarraikitzen
natzaio. Eta nor egonen ahal zen jarriki gabe,
hark esportsatuz geroztik?

Masta igeri zagoen haren gaiñean gerorrek
gure burua eramaiten dugu. Guretzat laguntza
handi bat zen, ezik gaiñean jarri giñaitzekeien eta
laster iraungiak izanen ziren gure indarrak, gel-
ditu gabe, bethi igerikatu behar izan baliñbagin-
du. Baiñan zur handi hura pesiak maiz itzulika-
tzen zuen eta itsasoan pulunpatuak gelditzen
giñen. Orduan ur gazia iresten ginduen, zeña
ahotik, sudurretik eta beharrietarik baitzariogo-
kun eta mastaren gaiñera berriz igaiteko uhiñen
kontra gudukatzera bortxatuak giñen. Aldi
batzuez ere tiraiñ handi bat, mendia bezaiñ
gora, gure gaiñetik iragaitera heldu zen eta tinki
egoiten giñen, beldurrez kordoka muthiri hartan
gal giñezan masta, gure azken peskiza.

Hestura izigarri hartan giñelarik, Mentorrek
orai zohizko jar-leku hortan den bezaiñ deskant-
tsu erraiten zeraudan:

— Uste ote duzu Telemake, zure bizia hai-
zeen eta uhiñen gogara utzia dela? Uste ote

duzu jainkoen manamendua gabe, galaraz ahal zezaketela? Ez, ez. Jainkoek trenkatzen dituzte gauza guziak. Beraz, jainkoen beldur izan behar da etez itsasoaren. Hondarren zolan ere baziña, Jupiterren eskuak handik athara ahal ziñtzazke. Baziña ere Olinparen gaiñean eta izarrak oiñen azpian, Jupiterrek honda ahal ziñtzazke lezeen zolan edo bulka Tartaro beltzeko su lamen erdira.

Solas miresgarri horiek entzuten nituen eta apur bat sosegatzen niñduten. Baiñan ez nuen ihardesteko izpiritua aski libroa. Ez niñduen ikusten, eta nik ere ez nezaken hura ikus. Gau guzia hotzez daldaran eta erdi hilak iragan giñduen, pesiak nora bulkatzen gaiñtuen jakiñ gabe. Azkeñean haizeak eztitzen abiatu ziren eta itsasoak orroaz iduri zuen norbait luzez samur egona eta bere hisiaz unhaturik, asaldu eta irakidura hondar bat baizik ez duena. Burrumba ilhun bat bazagokan eta haren uhiñak etziren kasik lur iraulietako hildoak baiño gehiago.

Bizkitartean argizkorria ethorri zen iguzkiari zeruetako athalaien idekitzera eta egun eder bat agiñdu zuen. Iguzki aldea oro sutan zen eta iza-

rrak haiñ luzez gordeak egon zirenak agertu ziren eta ihes egiñ zuten Febuz ethortzearekin. Urrundanik lurra ikusi giñduen eta haizeak haren gana hurbiltzen gaiñtuen. Hauteman nuen orduan peskiza berriz sortzen nere bihotzean. Baiñan gure lagunetarik bati ere ez giñen ohar-tu. Iduriaren arabera, bihotza ttipitu zitzaien eta pesiak untziarekin guziak hondatu zituen. Lurra-ri hurbildu giñenean, itsasoak bulkatzen gaiñ-tuen porroskatuko gaiñtuzten harkadi mutur batzuetara, baiñan ahalaz, mastaren burua era-kusten ginioten. Mentorrek masta hura erabil-tzen zuen pilotu umo batek lemarik hoberena erabiltzen duen bezala. Haletan huts egiñ giñ-tuen gerenda izigarri hek eta noizbait bazter bat eztia eta zelhaia ediren giñduen. Orduan erraxki igerikatz, legarrean leihorra hartu giñduen. Han ikusi gaiñtuzun, irla huntan egoten zaren oi jain-kosa handia. Han nahi izan gaiñtuzun errezibitu.

SEIGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

ZAZPIGARREN LIBURUA

Telemakek solas horiek akabatu zituenean, ninfa guziak maitu gabe zaudenak, begiak haren gaiñean landatuak, elkarri begira jarri ziren. Espantiturik batak bertzeari erraiten zioten:

— Nor dira beraz jainkoek haiñ maite dituzten gizon hauk biak? Nork egundaino entzun ote du horren gertakuntza miragarririk? Mintzatzeko dohaiñean, zuhurtasunean eta balentzian Ulizi jadanik bere semea gaihentzen zaio. Zer bekundea! Zer edertasuna! Zer eztitasuna! Zer [...]! Baiñan zer noblezia eta zer handiratasuna! Ez baliñbaginaki gizon baten semea dela, erraxki har laite Bakuzentzat edo Merkurentzat, edo Apollon handiaren berarentzat. Baiñan nor da gizon itxuraz, sortzez eta heiñez arront iduri duen Mentor hau? Hurbil-danik begiratzean hunen baitan edireiten da ez dakit zer gizonaz goragokorik.

Bere baitan gorde etziron asaldu batean Kalipzok entzuten zituen solas horiek. Haren begiak, sesurik gabe, Mentorren ganik Telema-

ken gaiñera eta Telemaken ganik Mentorren gaiñera bazabiltzan. Aldi batzuez nahi zukeien Telemakek berriz has zezan bere gertakuntzen kondagaillu luze hori. Gero bet-betan berak bere solasa trenkatzen zuen. Azkenekotz brastakoan altxatu zen eta eramane Telemake bakarrik mitresko oihan batera. Han gogora zitzaizkon asmu guzietz destatu zen, haren ganik jakiñ nahiz heia Mentor jainko bat ote zen gizonaren itxuraren azpian gordea. Eziñ argi zezakeien Telemakek, ezik Minerbak, haren lagun etortzearekiñ Mentorren iduriaren azpian, haiñ gazte zelakotz etzioen bere burua agerritu. Bere xedez jakiñtsun egiteko etzen oraiño haren begirakortasunari aski fida. Bertzalde, hestura handienez frogatu nahi zuen, eta Minerba berekiñ zuela jakiñ izan baliñbalu, horrelako laguntza batez sobra indar hartu zukeien, axolarik gabe nardatuko zen estrapu izigarrien guzietz. Mentorrentzat zeraukan beraz Minerba eta alferrak izan ziren Kalipzoren amarru guziak jakiñ nahi zuen gauzaren agertzeko.

Bizkitartean ninfa guziak Mentorren inguruan, hari asko galderen egiten zuten bere atse-

giña. Batak galdegiten zioen Etiopiako piakiako xehetasunak. Bertzeak jakiñ nahi zuen heia zer ikusi izan zuen Damasen. Bertze batek galdegiten zioen, heia bertze orduz Troiesko sethioaren aiñtziñean ezagutu izan zuenetz Ulize. Guziei eztitasunekiñ ihardesten zioten eta haren solasak lañoak ziren arren, esker gozo bat bazuten.

Elhe horietan etzituen Kalipzok luzez utzi. Bihurtu zen heien gana eta noiz eta ere Telemaiken dostarazteagatik, lili biltzen eta kantuz ninfak abiatu baitziren, Kalipzok zenbait solas atarazi beharrez, Mentor bazterrera deitu zuen. Loaren hasma gozoa ez da eztikiago lerratzen unhattua den gizon baten begi erorietara eta haren alderdi nekhatuetara, ezenetz jainkosaren elhe lausengariak linburtzen baitziren Mentorren bihotza zoratu beharrez, baiñan hautemaiten zuen bethi ez dakit zer haren egiñahal guziak bulkatzen zituenik eta haren antze amarrutsuez irri egiten zuenik. Hodoietan kaskoa gordetzen duen gerenda gaitz baten pare eta haizeen errabiaz irri egiten duena, Mentor bere xede zuhurretan maitu gabe, bere burua Kalipzoz behartzera uzten zuen. Noizean behiñ ere, galdeka hertsas-

tzeko eta egia bihotzaren erditik atararazteko peskiza uzten zioen. Baiñan noiz-eta-ere bere lehia sasia uste baitzuen, orduan suntsitzen ziren haren peskiza guziak. Segur idukitzen zituen guziak batean eskapatzen zitzaizkon, eta Mentorrek ihardestean solas labur batez egundaiño bezala bere duda-mudetan sartzen zuen.

Egunak holaxe iragaiten zituen, batzuetan Telemake lausengatuz eta bertze batzuz hura berezi nahiz Mentorrenganik, zoiñaren mintzarazteko peskiza galdu baitzuen. (...) Beldurrez printze gaztea eskapa zakion, milla amarru suerte erabiltzen zituen hura bere erresuman begiratu nahiz, bizitze nagi bati eta pausu total bati laketaraztearekiñ.

Telemaken bihotza emeki emeki fauntzen hari zen. Mentorri erraiten zioen:

— Zergatik ez gaiñtezke irla huntan geldi? Ulize ez da gehiago bizi, aspaldi huntan itsasoan ehortzia bide da. Penelopak, ez ikusirik ez hura ez ni gibelat itzultzen, eziñ iharduki duke hanbat galdegillari. Ikara bere aitak bigarren senhar baten hartzera bortxatu duke. Bihurturen ote naiz Itakara hura bertze ezkontza batean sartua

ikusteko eta nere aitari eman zioen fedeari ukho egiña? Itakarrekin Ulize ahortzi dute. Ez gaitzake orai harat bihur heriotze seguratu baten bilha baizik, Penelopen senhargeiek portuko helbide guziak hartu dituztenaz geroz hobeki gure gal-tzapena seguratzeko, gibelat itzultzen gare-neko. (...)

Mentorrek ihardesten zuen:

— Bertuteak Ulizen eta Penelopen ikusteko zure sorlekura deitzen zaitu. Jainkoek hanbat hesturetarik athara zaituzte zuri prestatzeko ospe bat zure aitarenaren higuala, eta irla hun-tarik ilkitzea manatzen derautzute. Zu zure sor-lekura bihurtzeko egiñ dituzten gauza guziak ahortziak ote dituzte? Ziziliatik nola athara zare? Egiptoan frogatu dituzun ondikoak ez ote dira bat batean zorionetan bihurtu? Tirreko hirian zure buruari dixidutan zauden lanjer guzietarik zein berariazko eskuk athara zaitu? Hanbat sen-tagailen ondoan ez ote dituzte orain ezagutzen prestatu deraizkitzuten dohamenak? Baiñan zer diot? Ez dituzte merezi. Ni, banoha, eta jakiñen dut irla huntarik ilkitzen. Oi, aita haiñ zuhur eta haiñ bihotzdun baten seme banoa! Higa zazu

hemen emaztepean bizitze nagi eta ospe gabe-ko bat. Egizu jainkoen desgogara, zure aitak bere buruarentzat ez gaiez utzi zuena.

Arbuiozko solas horiek urratu zuten Telemake bihotzeraiño. Bere burua Mentorren alderat erdiratua hautematen zuen. Haren bihotzmiña ahalkez bethea zen. Nahi zukeien Mentorrek bortxaz irla hartarik herrestatu balu. Baiñan berriz laster erortzen zen bere fluxkerietara. (...)

Orduan Mentorrek Telemake eskutik harturik itsas hegira erakarri zuen, uhiñek bethi joiten duten gerenda baten gaiñera. Hantik, urrunera ikusi zuten, itsasoaren erdian, untzi bat gelditua, eziñ ausartatuz irlari hurbiltzera, zeren piloto guziek baitzakiten Kalipzoren irla hilkitun guziei debeku zitzaiotela.

— Oi Ulizen semea —dio Mentorrek untzia erakusten diolarik—. Zertaraiño koan maite zaituzte jainkoek, zure sorleku maitera bihurtzeko horren bide ederra erakusten derautzutenaz geroztik! Atzarrezazu zure bihotz guzia eta ilki gaitenziñ egoitza galgarri hunetarik.

Haiñbertzenarekiñ, bulkatzen du Telemake, itsasora ardikitzen du eta berak harekiñ batean jauzi egiten du.

Telemake jauzi gaitz hartaz harritua, ur gazia edan zuen, eta uhiñak nausitu zitzaizkon. Baiñan bere baitara ohartzearekiñ batean eta ikustearekiñ Mentor igerika laguntzeko eskua hedatzen zioena, ondikozko irla hartarik urruntzera destatu zen. (...)

Gelditua zagoen untzia eta zoiñaren alderat abiatuak baitziren, Epirarat zohan Feniziako untzi bat zen. Feniziendar heiek ikusi izan zuten Telemake Egiptoko piaian, baiñan uhiñen erdian eziñ ezagut zezaketen. Aski hurbil izan zenean Mentor bere buruaren adiarazteko, burua uraren gaiñera altxatuz, gora oihu egiñ zioten:

— Oi feniziendarrak, populu guziei haiñ laguntza emailleak, bizia ardiets zozuete bi gizonei zoiñek zuen ontasunetik igurikitzen baitute. Jainkoen beldurrak ukitzen baliñ bazaituzte, har gaitzatzue zuen untzian eta zuek goaten zaitezten leku guzietara gu ere goanen gara.

Manamendua zuenak ihardetsi zuen:

— Gogotik harturen zaituztegu. Horren dohakabe iduri duten arrotzen alderako egiñbideak badakitzagu.

Ordu berean hartzen dituzte untziaren barnera.

Sartu bezain laster, hatsa eziñ hartuz, hillak bezala gelditu ziren, ezen luzez igerikatu ziren eta indar haiñitz egiñez tirainei ihardukitzeko. Beren indarrak emeki emeki itzuli zitzaizkoten. Arropak ganbiatu zaizkoten, ezen soiñekoak urez hantuak zituzten eta alde guzietarik zurrutan bazarioten. Solas egiteko heinean jarri zirenean, feniziendar hek guziak heien inguruan multzuka heien gertakuntzak jakiñ nahi zituzten. Manamendua zuenak erran zioten:

— Nola sartu ahal izan zarete ilkitzen zareten irla hortan? Diotenaz jainkosa gaixto bat da horko jabe eta nihor leihorrera dakion ez du jasaiten. Inguratua ere da gerenda izigarriz zoiñen kontra zoro baten pare itsasoa bulkatzen baita eta untzia porroskatu gabe eziñ hurbil dakiokete.

Mentorrek ihardetsi zuen:

— Estrapuz horrat eroriak izan gare. Grekak gare. Gure sorlekua Itaka da, Epira zuek zohazten leku hartako hauzoa. Nahi ez baziñdute ere trikatu Itakan, zoiña zuen bidean baita, aski ginduke Epirarat eramaitea. Han edirenen ditugu geldituko zeraukun piaia labur horren eragiteko arta izanen duten adiskideak eta bethi zor izanen derautzuegu lurraren gaiñean gehienik maite ditugunen berriz ikusteko atsegiña.

Holetan Mentorrek ihardukitzen zuen solasa. Telemake ixilik bazagoen eta usten zuen mintzatzera. Bere buruaz mesfida zen. (...) Mentorren erran umoei bethi begiratzeko beharra ezagutzen zuen eta noiz-eta-ere, zer iduritzen zitzaioen galdegiteko eziñ mintza baitzaiokeien, bedere haren begiak kontutzen zituen eta haren gogoeten usnatzera destatzen zen.

Fenziendar aintzindariak Telemaki begiratu zioen, eta iduritzen zitzaioen lehen nonbait ikusi izan zuela, baiñan eziñ erreberri zezakeien orhoitzapen-iduri bat zuen. Erran zioen:

— Barka dizadazu, othoi, heia ni bertze orduz ikusirik orhoitzen zaren, hala nola iduritzen baitzait nik zu ikusi zaitudala. Etzait arrotz zure

begitartea. Lehenbiziko begi ukalditik miretsi nau, baiñan non ikusi zaitudan ez dut gogoan. Zure orhoitzapenak nerea menturaz lagunduko du.

Orduan Telemakek ihardetsi zioen harridura eta bozkarioarekiñ:

— Zu ikustean, zure alderat naiz hala nola zu nererat. Ikusi izan zaitut, ezagutzen zaitut, baiñan Egiptoan ala Tirren denetz eziñ orhoit naiteke.

Orduan feniziendarra, hala nola gizon bat goizean atzartzen dena eta emeki-emeki urrunetik orhoitzen dena atzartzearekiñ suntsitu den amets arinaz, bat-batean oihu egiñ zuen:

— Telemake zare, zoiña Narbalek, Egiptotik bihurtu giñenean amodiotan hartu baiziñtuen. Haren anaia naiz eta duda gabe nitaz ardura miñtzatu izan zautzuke. Egiptoko gerlaren ondolan, harekiñ utzi ziñtudan. Goan behar izan nuen itsaso guziez haiñdira, Betika aipatu hartara, Herkulen harroiñen ondo-ondora. Haletan doi-doia ikusi izan ziñtudan eta ez da harritzeko berehala haiñ nekez ezagutu baliñbazaitut ere.

Telemakek ihardetsi zioen:

— Ongi ohartzen naiz Adoam zarela. Orduan erraiteko diña ikusi ziñtudan, baiñan Narbalen solasetarik ezagutu izan zaitut. Oi zer bozkarioa zureganik jakiñ ahal izaita bethi haiñ maite izanen dudan gizon baten berriak! Tirren ote dago bethi? Ez ote du Pigmalion aiherutsu eta krudelarenganik egitate gaixtorik pairatzeko?

Solasa trenkatu zioen Adoamek, ihardesten ziolarik:

— Jakiñezazu, oi Telemake, zorion batek eman zaituela gizon baten eskuetara, zeñak zutaz harturen baititu izan daizten artha guziak. Epirarat gabe, Itakara bihurturen zaitut eta Narbalen anaiak ez du Narbalek berak baiño zuretzat amodio gutiago izanen.

Solas horiek erraitearekiñ batean, igurikitzen zuen haizea abiatzen zela ohartu zen. Aiñgurak altzarazi zituen, belak ezarrarazi eta arrau ukaldika bidegiten abiarazi. Ordu berean bazterrazi zituen Telemake eta Mentor, heiekiñ solas egi-teagatik.

Telemaki begiratu zuen erraiten ziolarik:

— Zure lehiaren askiestera noha. Zendua da Pigmalion. Jainko zuzenek lurra hartarik libratu

dute. Nola nihori ez baitzen fida, nihor etzakiokeien hari ere fida. Gizon prestuak auhenetan baratzen ziren, haren gaixtakeriei ihes egiñez, hari gaizkirik egitera gogoari eziñ emanaz. Gaixtagiñek etzuten uste haren bizia akabatu gabe berenak segurean iduk zezaketela. Etzen tirien-darrik haren begiko pitsa bilhakatzekeo egun oroz lanjeretan etzenik. Haren guardiak berak bertze guziak baiño lanjer handiagoan ziren. Nola heien eskuetan baitzuen bizia, bertze gizon guzien baiño heien beldurrago zen. [...] txarrenaren gaiñean, bere seguratasunagatik sarraskiarazten zituen. Horrela, bere seguratasuna bilhatuaren bortxaz, etzezakeien gehiago atzaman. Zeiñen eskuetan baitzen haren bizia, haiñak bethi lanjeretan zauden haren beldurrak zirela kasu, eta haiñ hestura izigarritik eziñ athara zaizten, non etziren gaixtagiñ haren herioaz haren bekaizgo krudelei aiñtziñtzen.

Aztarbe gaixtoa, zeñetaz hanbat aldiz mintzatzen entzun baituzu, lehen-lehenbizikoa izan zen erregeren heriotzea burutan hartu zuena. Itsutuki maitatu zuen Joazar deitzen zen tirien-dar gazte aberats bat. Errege eragiñ zezakela

buruari eman zioen. Hartarakotz, Pigmalioti siñetsarazi zioen bere bi semetarik zaharrena, Fadael deitzen zena, bere aitaren koroa lehen-bai-lehen eskuratu nahiz, ixilka haren kontra bermatzen zela. Gauza horren frogatzeko lekuko falsoak atzaman zituen. Errege dohakabeak bere semea hogenik gabe hillarazi zuen. Baleazar, bigarrena, Zamozerara igorria izan Greziako azturak eta jakitateak ikusteko estakuruaren azpian, baiñan egiara, zeren Aztarbek erregeri bururarazi baitzioen urrundu behar zela, arrankura zirenekiñ ihardukizionerik har zezan beldurrez. Abiatu zen bezaiñ laster, haren untzia zaramatenak, emazte gaixto harrek irabaziak, gabaz kost-egiteko negurriak hartu zituzten. Heien begira zauden barku arrotz batzu igerika ardietsi zituzten eta printze gaztea itsasoaren zolara ardiki. (...)

Aztarbek orduan uste izan zuen hura zela bere xedeen bethatzeko tenora. Ikusten zuen jauregiko lehenbiziko aiñtziñdariak erregeren odolean eskuak sartetik etzirela urrunduak. Egun oroz miñtzatzen entzuten zuen ixilka erregeren kontra zabiltzan patuez, baiñan salduko

zuen norbaiti fida beldur zen. Azkenekotz, Pigmalion pozoatzea segurenik iduritu zitzaioen.

Ardurenik erregek harekiñ bakarrik jaten zuen, eta bertzei eziñ fidatuz, bere eskuz xuxentzen zituen bere janhariak. Bere jauregiko tokirik gorderenean sartzen zen, bere beldurkundera hobeki estaltzeagatik eta bere jantorduen xuxentzen nihork ikus etzezan amoreagatik. Mahaiñeko atsegiñetarik batere bilhatzera etzen menturatzen. Berak xuxentzen etzakienetarik deusetarik jatera eziñ ausarta zitakeien. Holetan etzaiteken zerbitza ez xoilki kozinerek saltsekiñ moldatzen dituzten haragietarik, baiñan oraiño ez arnotik, ez ogitik, ez gatzetik, ez oliotik, ez esnetik ez eta ere egun orozko bertze janhari guzietarik. Etzuen jaten baratzean berak biltzen zituen fruituetarik, berak eraiñ eta berak xuxentzen zituen belharretarik baizen. Gaiñerakoan etzuen behin ere bertze urik edaten jauregiko tokirik zerratuenean zen ithurri batean berak hartzen zuena baizik eta zoiñtako gakoa bethi berekiñ baitzeraukan. Aztarberen alderat hanbat fidantzia bazuela iduri zuen arren, haren kontra ere bere artak hartu gabe etzagoen. Berak das-

tatu aiñtziñean bethi janarazten zioen eta edanarazten ontuntzan zerbitzatu behar zituen guzietarik, etzediñ hura gabe pozoatua izan ahal eta luzezago bizitzeko irritsik begira etzezan amoreagatik. Baiñan Aztarbek bera baiño gaixtoagoko atso zahar batek eman zioen kontra-pozoa hartu zuen. Gero etzen gehiago erregeren pozoatzeko lotsa izan.

Huna nola egiñ zuen. Noiz-eta-ere jatera baitzoazen, erran dugun atsoak bet-betan atean harramantz egiñ zuen. Errege bethi hil beldurretan zagoena, asaldatzen da eta athe hartara laster egiten du heia aski ongi hertsia zenetz ikustera. Atsoa badoha. Errege balditua gelditzen da eta entzun duen harramantzaz ez jakiñez zer asma. Argitzeagatik bizkitartean ez da athearen idekitzera menturatzen. Aztarbek deskantsatzen du, lausengatzen du eta hanbat egiten dio jan dezan. Ordukotz, errege athean izan zen artean, pozoa ezarri zuen haren xata urhearen barnean. Bere azturara, Pigmalionek lehenik edanarazi zioen, eta Aztarbek, kontra pozoari fidaz, beldurrik gabe edan zuen. Pigmalionek ere edan zuen eta hantik laster alditxartu zitzaioen.

Aztarbak ezagutzen baitzuen bekaizgo ttipienaren gaiñean haren hiltzeko gai zela, abiatu zen bere arropen xehatzen, illeen errotik atharatzten eta heiagora miñ batzuetan. Besarkatzen zuen errege hiltzen hari zena, besoetan tiñkatua zaukan eta nigarrezko hibaiez bustitzen zuen, ezen emazte amarrutsu hari nigarrak deusik etzaitzon gostatzen. Azkenekotz ikusi zuenean ethenduak zirela erregeren indarrak eta azken ordura hurrandua zela, flakaza hartarik altxa zediñ eta berekiñ hillarazi nahi izan zezan beldurrez, lausenguetarik eta amodiozko seiñale miñenatarik errabia izigarrienera iragan zen. Lothu zitzaion eta itho zuen. Gero erhitik khenduzioen errege erraztuna, ideki zioen khoroa, sarrarazi zuen Joazar, zeñari bata eta bertzea eman baitziotzan. Uste izan zuen berari ordu arte estekatuak izan zitzaizkon guziak bere lehiari jarraikiren zitzaizkola eta bere gizongea errege izendatua izanen zuela. Baiñan haren baitan gehienik sartu nahi izan zirenak, gizon barne apal eta diru gose batzu ziren, amodio ziñ batez gai etzirenak. Bertzalde, eskas zuten bihotza eta Aztarbak egiñ zituen izterbegien beldur ziren.

Guzien buru, beldurrago ziren oraiño emazte gaixto haren supertasun, egositasun eta krudel-tasunarentzat. Bat bederak, bere onarengatik gal zediñ nahi zukeien.

Bitartean biahore izigarri batean dago jauregi guzia. Alde guzietarik entzuten da errege hilla dela diotenen oihua. Batzu izituak daude, bertzeek harmetara laster egiten dute. Guziek iduri dute ondorioez khexu, baiñan berri hortaz atsegiñez. Haroak ahotik ahora bolatzen du Tirreko hiri handian guzian, eta bat bakarra erregez dolu duenik ez da gertatzen. Haren herioa guzien librantza eta sosegua da.

Narbal, haiñ estrapu lazgarriaz harritua, gizon behar den bezalako baten gisa, urrikal-mendutan izan zuen Pigmalionen zorigaitza zeinñak bere burua saldu baitzuen Aztarbe gaixtoaren eskuetara jarriz eta zeinñak hautatu baitzuen gaixtagiñ izigarri bat izatea, ezenetz bere azpi-koen aita, errege on baten egiñbidearen arabe-
ra. Erresumako ona gogoan harturik, lehen bai lehen gizon prestu guziak bateratu zituen, buru egiteko Aztarberi, zeinñaren azpian, akabatzetik

heldu zen erreinua baiño gogorrago bat oraiño ikusiren baitzen.

Narbalek bazakien Baleazar etzela itho itsasora ardikia izan zenean. Aztarberi hilla zela erran ziotenak, ustez eta hala zen, haletan mintzatu izan ziren. Baiñan gauaren medioz, igerika salbatu izan zen eta Kretako tratulari batzuek, urrikalmenduz, beren untzian hartu zuten. Bere aitaren erresumara bihurtzera etzen ausartatu, berariaz galarazi nahi izan zutela nabarmendurik eta Pigmalionen bekaizgo krudelarentzat hanbat beldurrez nola Aztarberen amarru gaixtoentzat. Luzez iheska eta arropa ganbiotan ibilli izan zen Ziriako itsas hegietan, non utzia izan baitzen kretoar tratulariez. Bere biziaren irabazteko ere artzain egotera bortxatua izan zen. Azkenekotz ediren zuen bidea nola gertatzen zen Narbali jakinaraztekoa. Bere segetua eta bere bizia haiñ berthute frogatuko gizon bati fida ahal uste izan zituen. Narbal aitaz gaizki erabillia izan zen arren, maite izan zuen semea, eta haren onez kontu iduki izan zuen. Baiñan hartaz artarik etzuen izan baizik eta ere bere aitaren alderako eginbideei hutsik egin etzezan amoreagatik, eta

pairatuki bere zorigaitza jasaitera erakarri izan zuen.

Baleazarrek Narbali gaztiatu izan zioen:

— Uste izaten duzunean zure alderat ethor naitekeiela, erreztun urhezko bat bidaliren derautazu eta zureganatzea ordu ditakeiela entzunen dut.

Narbalek, Pigmalion bizi zeno, Baleazarren erakarratzea etzuen on uste izan. Printzearen bizia eta berea ere lanjerik handienean ezartzea zitakeien. Haiñ zen gaitz Pigmalionen kontu zorrotzetarik begiratzea! Baiñan errege dohakabe hark, haren gaixtakeriek merezi zuten herioa egin zuen bezain laster, Narbalek herresakan Baleazarri urhezko erreztuna bidali izan zioen. Ordu berean abiatu zen Baleazar eta Tirreko atheladetara heldu izan zen, noiz-eta-ere Pigmalionen ondoko nor izan behar zen hiri guzia asaldutan baitzagoen. Erraxki ezagutua izan zen Tiriendar lehenbizikoez eta gero populu guziaz. Maitatua zen, ez bere aita zenaren kariaz, zeïña guziez gaitzetsia baitzen, baiñan bere eztitasunaren eta begirakortasunaren medioz. Bere dohakabetasun luzeek berek ematen zioten ez

dakit zer distira bere ethorki on guziak goratzen ziotzana eta haren alderat Tiriendar guziak urrikalmendutan jarrarazten zituena.

Narbalek, populuaren buruzagiak, bilzarreko agudeak eta Feniziako jainkosa handiaren apezak bilarazi zituen. Baleazarri beren erregeri bezala agur egiñ zioten eta orotan oihu egiñarazi zuten. Populuak milla alegrentziazko irrintziaz ihardetsi zuen. Aztarbek entzun zituen jauregiko zolatik, zeñetan sartua baitzagoen bere Joazar galdu eta tzarrarekiñ. Hura, Pigmalionen denboran zerbitzatu izan zuten gaixtagiñ guziek orduan debalde utzia zuten, ezen gaixtagiñak bere lagunak beldur dira, hetaz mesfida dira eta hek indarretan ikusteko lehiarik ez dute. Gizon galduak ezagutzen dute zeñ gaizki beren lagunak nausitasunaz balia laiztekeien eta zer laitekeien heien muthiritasuna. Baiñan prestuak hobeki onhesten dituzte gaixtagiñek, zeren igurikitzen baitirabedere heien baithan eztitasuna eta barkhua edireiteaz. Etzen gehiago Aztarberekiñ gelditzen haren gaixtakeria izigarrienetako lagun bakar batzu baizen eta zeñek urkhabeaz bertzerik ez baitzuten igurikitzen ahal.

Jauregiko sartzea bortxatua izan zen. Gaixtagiñ hek etziren indar hainitzen egitera menturatu eta ihesari eman zuten. Aztarbe, gathibu arropan, nahi izan zen jende multzoan nahasi baiñan soldado batez ezagutua izan zen. Hartu zuten eta ez erraxki baratu populua oldarrean haren puskatzetik. Jadanik lohian herrestatzen abiatu zuten. Baiñan Narbalek jende xehearen eskuetarik athara zuen. Orduan galdegiñ zuen Baleazari mintzatzea bere edertasunaz haren ilusitzeko irritsean eta siñetsaraziko ziolakoan agerrituko ziotzala segetu miñ batzu. Baleazarrek entzutea eziñ aitzakiatu zioen. Hasteko erakutsi zituen bere edertasunarekiñ eztitasun bat eta ahalkeria bat bihotzik hasarretuenen bentzutzeko gai zirenak. Lausengatu zuen Baleazar balaku xotilen eta sarkorren guziez. Erakatsi zioen zenbat izan zen Pigmalonez maitatua. Haren odolaz errekeitu zuen urrikalmendutan har zezan. Jainkoak errekeitu zituen, ziñez adonatu izan balitu bezala. Nigar zurrutetan urthu zen. Errege berriaren oiñetan ahuspez jarri zen, baiñan gero etzuen deusere ahantzi nabarmen eta higuñ eragiteko haren zerbitzari ziñenen guziak. Hogena eman

zuen Narbali, Pigmalionen kontra ixilka destatzen ziren batzuei esku eman ziotela eta bermatu zela jendeen eskuratzen Baleazarren bidegabetan errege jarri nahiz. Erran zuen oraiño printze gaztea pozoatu nahi izan zuela. Gisa bereko gezurrak asmatu zituen berthutea maite duten bertze Tiriendar guzien belzteko. Igurikitzen zen Baleazarren bihotzean edireitea haren aitaren baitan ediren zituen bekaizgo eta aiheru berak. Bainan Baleazarrek ezin gehiago jasanez emazte haren barneko belztasuna, solasa trenkatu zioen eta deitu zituen guardiak. Zepoetan ezarria izan zen. Agude zuhurrenak ezarriak izan ziren haren egitate guzien ikartzeko.

Aborrimendurekiñ ezagutu izan zuten Aztarbak Pigmalion pozoatu eta itho zuela. Haren bizi guzia agertu izan zen egitate izigarrienezko segida bat. Haren kondenatzera zoazen suplizio batetara zoiñtaz Fenizian gaztigitzen baitituzte gaixtakeria handienak. Hura da su eztiz emeki emeki errea izaitea. Baiñan Aztarbak ezagutu zuenean etzitzaiola gehiago deusen peskizarik gelditzen, ifernutik atharatzen den Fulia baten pare jarri zen. Iretsi zuen pozoiñ bat bethi bere-

kiñ zabilkana bere buruaren hillarazteko oiñhaze luzeak jasanarazi nahi balin baziotzaten ere. Haren zaiñ zaudenak ohartu ziren oiñhaze samiñ batean zegoela. Laguntza zerbait nahi izan zioten eman baiñan hark etzioten nahi izan behin ere ihardetsi eta keiñu egiñ zuen etzuela laguntzarik nahi. Samurrarazi zituen jainko zuzenez aipatua izan zitzaioen. Erakutsi behar bidean haren hogenek merezi zuten ahalkea eta urrikia, zerurat begiratu izan zuen begitarte arbuigarri eta ozar batekin jainkoei eskarnio egiteko bezala.

Errabia, herioa eta jainkoen kontrako lehia haren begitartean irazkiak ziren. (...) Haren propitasun guzia histua zen. Haren begi iraungiak buruan nahasiak zabilzkon eta so basa batzu ardikitzen zituzten. Ikara batek dardaratzen ziotzan ezpaiñak eta idukitzen zioen ahoa izigarri zen bezaiñ zabal. Haren begitarte guzia ethendua eta hertsatua ihakiñ izigarri batzuetan zagoen. Ubeldura belz batez eta heriotzeko hormaduraz josiak ziren haren alderdi guziak. Bizten zela aldi batzuz iduri zuen, baiñan etzen uhuria batzuen egiteko baizik. Noizbait hatsa ardiki

zuen, hura ikusi zuten guziak ikaratuak eta laz-
tuak utzirik. Jautsi zen duda gabe haren arima
beltza toki ilhun hetara non Danaida gaixtoak
bethi urez bethe nahiz hari baitira untzi zilhatu
batzu; non Ixionek bethi errota bat biratzen
baitu; non egarriak ithoa, Tantalek eziñ irets bai-
tezake haren ezpaiñetarik ihes egiten duen ura;
non Zizifek alferretan goititzen baitu bethi behe-
rera erortzen zaion harri bat; non Titiak aztore
batek jaten bethi hautemanen baititu bethi erre-
berritzen zaizkon gibel errai batzu.

Baleazarrek, gaixtagiñ hartarik libratu ondo-
an, milla sakrifizioz jainkoei eskerrak bihurtu zio-
tzaten. Bere erreinua hasi du Pigmalionen guber-
nuaz ez bertzela. Tratua gerotik gerora iraungi-
tzen hari zen. Destatu da haren altxatzera. Nar-
balen erranei begiratu izan da egiteko miñene-
tan eta bizkitartean ez delarik haren eskudan-
tziaren azpian jarri, ezen gauza guziak bere
begiz ikusi nahi ditu. Guzien erranak entzuten
ditu eta hoberena iduritzen zaionari begiratzen
da gero. Guziez maitatua da. Jendearen bihotza
izaitearekin, badu aitak bere diru-gose krudelaz
bildu zuen baiño ontasun gehiago, ezen ez da

etxerik bere izaite guzia eman ez lezokeienik baldiñ behar miñ batean gerthatzen balitz. Horetan Baleazarrek uzten diotena bereago du ezenez khentzen balezote. Ez du zeren bere biziaren segurean idukitzeko konturik hartu, ezen bere inguruan du guardiarik segurena, zeña baita guzien amodioa. Ez da haren azpikorik hura gal beldur ez denik eta bere bizia mentura ez lezakeienik haiñ errege onaren begiratzeko. Zorionean bizi da eta guziak harekiñ batean zori onean bizi dira. Beldur da bethi sobra bizkarkiñ izan dediñ eta aldiz jendea beldur da ez diola bere ontasunetarik aski zathi handia eskeintzen. Nasaizian uzten ditu eta nasaizia harek ez ditu ez bihurri ez ozar eragiten ezen langileak dira, tratuari jarraikiak eta sendo lege zaharretako garbitasunaren begiratzen. Fenizia ikhan da botherezko eta ospezko heiñik goreneraiño. Bere errege gazteari zor diotza hanbat zorion.

Narbalek haren azpian manatzen du. Oi Telemake! Orai ikusten baziñtu zer bozkalentziarekiñ etzintzazke dohaiñez betha! Zer ez laite haren atsegiña zu zure sorlekura osperekiñ igortzeaz! Ez ote naiz bada dohatsu egiteaz hark berak

egiñ-ahal nahi lukeiena, eta Itakara goateaz tro-
nuaren gaiñean ezartzera Ulizen semea, han
erregiña dediñ amoreagatik Baleazar Tirren egi-
ten den bezaiñ zuhurki?

ZAZPIGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

ZORTZIGARREN LIBURUA

Adoam horrela mintzatu ondoan, Telemakek feniziendar harek kondatu zioen ixtoriaren atsegiñez, eta oraiño gehiago hark, bere zorigaitzean ematen ziotzan amodiozko seiñaleez, xitezki besarkatu zuen. Gero Adoamek galdegiñ zioen heia zer gerthakuntzaz jauki izan zen Kalipzoren irlara. Telemakek, bere aldian, kondatu ziotzan nola abiatu izan zen Tirretik; nola iragan izan zen Zipren; nola berriz Mentor atzaman izan zuen; zer piaia egin izan

zuten Kretan; hango jokoak errege baten hautamenekotzat, Idomenek ihes egiñ ondoan; (...) nola kost-egiñ izan zuten; zer atsegiñekin Kalipzok errezibitu izan zituen (...) eta nola Mentorrek bere adiskidea itsasora bulkatu izan zuen feniziendar untzia agertu zen bezaiñ laster.

Solas horiek egiñ ondoan, Adoamek zerbitzazari zuen bazkari handi bat eta bozkario gehiago erakusteagatik, orduan goza zezazketen atsegiñ guziak billarazi zituen. Feniziendar gazte batzu, xuriz beztu eta lorez khoroatuak ziren mahaiñeko

zerbitzari. Ordu berean erretzen zituzten Orianteko baltsamu usaiñik goxoenekoak. Xirula joilez beteak ziren sakheren alki guziak. Akitoazek noiztenka trikarazten zituen kantua arrabitarekiñ batean emanaz, zeñek merezi baitzuten entzunak izatea jainkoen mahaiñean eta zortzea Apolonen beraren beharria. Tritonak, Nereidak, Neptunen azpiko jainko guziak, itsasoko arraiñik ikharagarrienak ere, obeta hartaz ederrretsiak, beren egoitza busti eta barrenetarik atharatzen ziren untziaren ingurura multzoka ethortzeko. Feniziendar gizon gazte propi andana batek, ille fiñ, elhurra baiño xuriagoko arropetan, denbora luzez eman izan zituzten beren aldetako dantzak, gero Egiptokoak eta azkenik Greziakoak. Noizetik noizera turuta batzuek itsaso bere hegi urrunetaraiño ihardetsarazten zuten. Gauazko ixiltasunak, itsasoaren emetasunak, ilhargiaren argi ikharazkoak uraren gaiñean hedatua, zeru zohar batek, zeñetarik dirdiratzen baitzuten izar argiek, haiñitzez ederrago eragiten zuten gauza ikusgarri hura.

Telemake, zeña ethorkiz atzarria eta barne samurrekoa baitzen, gozatzen zen atsegiñ hetaz

guzietaz, baiñan etzen hetan bere bihotzaren barriatzera menturatzen. (...) Mentorri begiratzeko zioen. Haren bekundean eta begietan bilhartzeko zuen heia zer xede behar zuen atsegiñ hetaz guzietaz iduki.

Mentorrek hura faxeria hartan ikusteaz atsegiñ zuen eta ez ohartuarena egiten zuen. Noizbait, Telemaken begirakortasunaz ukiturik, errantzeko zioen irri batekiñ:

—Ezagutzen dut zeren beldur zaren. Zure beldurkundera laudagarria da baiñan ez du urrunegi heldu behar. Nihork ez du nik baiño nahia go izanen goza detzatzun atsegiñak, baiñan atsegiñ batzu ez zoratuko ez eta-ere beraztuko zaituztenak. Behar ditutzu atsegiñak abusatuko zaituztenak eta zure buruaren nausi zarelarik, gozaturen ditutzunak. Baiñan ez atsegiñ batzu beren ondolik herrestaturen zaituztenak. Nahi deraizkitzut atsegiñ eztiak eta gaintutu gabeak, adimendua khenduren ez derautzutenak eta azienda oldartu baten pare eragiñen ez zaituztenak. Orai zure nahigabe guzietarik abusa zaitezkiñ komeni da. Adoamen gatik, gostuz goza zaizkitzu eskeintzen deraizkitzun atsegiñak. Har

zazu bozkario, Telemake, har zazu bozkario. Zuhurtziak ez du deus idorrik ez eta gezurrezko itxurarik. Hark ematen ditu ziñezko atsegiñak. Hark daki bakarrik heien heinkatzen, hek garbi eta iraunkor eragiteagatik. Hark daki josteten eta irrien nahastatzen arta eta umotasun behar dituzten egitekoen artean. Atsegiñera lanaz erakartzen du eta lanetik atsegiñaz abusatzen du. Behar denean boz agertzeaz, zuhurtziak ahalke-rik ez du.

Hitz horiek erraitearekiñ, Mentorrek hartu zuen arrabita bat eta hartaz jo zuen haiñ ederki non, Akitoazek bekhaizturik, berea, gaitzez eskuetarik erortzera utzi baitzuen. Haren begiak sutan jarri ziren. Haren begitartea asaldutan mudatu zen. Oro haren damuari eta ahalkeriari oharturen ziren, Mentorren arrabita guziei ari-mak ez baliotzate zoratu. Doi-doia menturatzen ziren hatsaren hartzera, ixiltasuna asalda eta jainkozko kantu hartarik zerbait gal beldurrez. Sobra laster geldi zediñ bethi lotsa ziren. Mentoren bozak etzuen ez-titasun emakoirik batere baiñan zuplanta eta bortitza zen batean eta gauzarik ttipienak zoragarri eragiten zituen.

Hasteko kantatu zituen Jupiterren laudorioak, jainkoen eta gizonen aita, zeïñak buru higitze batez mundu guzia inharrusten baitu. Gero era-kutsi zuen Minerba haren burutik atharutzen, erran nahi baita zuhurtzia jainko hark bere bait-han ibentzen duena eta hantik jalgitzen dena gizon ethorkorren jakintsun eragiteko. Mentorek, haiñ boz samurraz eta ukigarriaz egia horiek kantatu zituen, non guziei iduritu baitzaien airatuak zirela Olinpako goreneraiño, Jupiterren aintzina, zeïñaren begiak sarkorrangoak baitira ezenetz haren orziria Gero kantatu zuen Narziza gaztearen zorigaitza, zeïña bere burua-ren edertasunaz zoroki amorosturik, bethi hari begira egonez ithurri batean bere hiraz iraungitu baitzen eta mudatua izan baitzen haren izena ekartzen duen lili batetara. Azkenekotz kantatu zuen oraiño Adoniz ederraren heriotze dohakabea, zeïña bas-urde batek porroskatu baitzuen eta zeïña

Benuzek, zeruari arrankura miñ batzu egiñez eziñ berriz bitzarazi baitzuen.

Hura entzun zutenek eziñ iduki zuten nigarra eta bat bederak ez dakit zer atsegiñekiñ nigar

egiten zuen. Kantutik ixildu zenean, feniziendarrak miretsiak elkarri begira jarri ziren. Batak erraiten zuen:

— Orfe da. Hark ere hola arrabita batekiñ maltsarazten zituen ihizi basak eta oihanak eta gerendak ederretsarazten. Horrela Zerberari xarma eman zioen. Horrela trikarazi zituen Ixionen eta Danaiden oinhazeak; horrela Uridize ederra ifernuetarik athararazteko hautsi zuen Pluton urrikalmendu-gabea.

Bertze batek erraiten zuen:

— Ez, Linuz da, Apolonen semea.

Bertze batek ihardesten zuen:

— Ez da hura. Apolon bera da.

Telemake etzen bertzeak baiño hanbat gutiago miretsia, ezen etzakien Mentorrek haiñ ederki bazakiela kantatzen eta arrabita joiten.

Akitoazek izan zuen bere bekaizgoaren gordetzeko astia. Abiatu zen Mentorri laudorio ematen, baiñan gorritu zen hura laudatzean eta solasa eziñ akhabatu zuen. Mentorrek ezagutzen zuen haren nahastura. Mintzatzen hasi zen solasaren trenkatzeko bezala eta ahalaz sosegatu zuen, merezi zituen laudorio guziak emanez. Aki-

toaz etzen sosegatua gelditu ezen ikusi zuen Mentorrek bere begirakortasunaz bozaren edertasunaz baiño gehiago oraiño gainditzen zuela.

Bizkitartean Telemakek Adoami erran zioen:

— Orhoit dut aipatu derautazula Betikan egiñ zinuen piaia batez Egipton izan giñen geroztik. Betika da toki bat zeñtaz hanbat gauza miresgarri erraiten baitute, non doiez siñets ere baititazke. Erradazu, othoi, heia leku hartaz diotzaten guziak egiak direnetz.

Adoamek ihardetsi zioen:

— Atsegiñekiñ begietara emanen derautzut lekhu deitatu hura, zuk duzun ezagutzeko lehia merezi duena eta zeñak jendeen arteko erran guziak gaiñditzen baititu.

Ordu berean huneletan mintzatzen abiatu zen.

— Betiza deitzen den uhaitza herrialde gizen batean iragaiten da, zeru ezti eta bethi arraso dagoen baten azpian. Tokiari bere izena eman dio uhaitz hark eta Ozeant handira jausten da hurbilsko Herkulen harroiñetarik, eta epaitza hartarik non itsasoak, bere oldarrean, trabu guziak hautsiz, bertze orduz partitu baitzuen

Tarzizen lurra Afrika handitik. Iduri du toki hark urhezko mendeko gozoak begiratu dituela. Han, neguak epelak dira eta haize beltz garratzek ez dute behin ere joiterik. Han, udako beroak gozatuak dira ipar freskoez zeñak egunaren erditsutan ethortzen baitira airearen eztitzera. Holetan urthe guzia da udaberriaren eta udazkenaren zorionezko ezkontza bat. Iduri dute eskua elkarri ematen dutela. Lurrak, elgietan eta lekhu zelhaitan bi aldiz ekartzen ditu sasoiñak. Bide bazterrak betheak dira erramuz, millagranaz, kasmiñez eta bertze zuhamu bethi ferde eta lilitan daudeziñez. Mendiak estaliak dira arthaldez, zeñek ematen baitute ille fiñ bat, ezagutuak diren jendaia guziek bilhatzen dutena. Asko urhe eta zilhar mia badira leku eder hartan. Baiñan hanko jendeak arrontak dira eta bere arrontasunean dohatsu. Ez diote urheari eta zilharrari beren ontasun bati bezala begiratu ere nahi. Ez dute peretxurik gizonen beharrei ziñez zerbitzatzen diren gauzei baizik.

Jende heien baithan hasi izan dugunean gure tratua, urhea eta zilharra han atzaman izan ditugu burdinaren zerbitzu beretan, hala nola golde-

nabarretan. Nola ez baitzuten kanporako tratu-rik, diru beharrik etzuten. Gehienak artzaiñ edo laborari dira. Ofiziale guti da leku hetan, ezen ez dute gizonen egiazko premientzat zerbitzatzen diren antzeak baizen egarri nahi, eta oraiño hango gizon gehienak laborantzari eta artzaiñtzari jarraikiak diren arren, beren bizitze laño eta arrontari premia diren ofizioetan hartzen dira.

Emaztekiek iruten dute ille eder hura eta ehaiten dituzte oihal fiñ batzu xuritasun mirets-garri batetakoak. Laborea egiten dute eta jatekoa xuxentzen. Lan hura errexazaiote ezen toki hartan fruituz eta esnez baizik ez dira bizi, gutitan haragiz. Zikiroen larruetarik egiten dituzte oiñetako ariñ batzu berentzat, beren senhar eta haurrentzat. Etxolak egiten dituzte batzu larruziratz eta bertzeak zuhaiñ azalez. Etxeko arropa guziak egiten eta xuritzen dituzte eta barneak idukitzen arranju eta garbitasun miresgarri batean. Heien arropak egiten errexak dira, ezen leku ezti hartan oihal fiñ ariñ puska bat ezartzen da, pikorik gabea, eta bat-bederak bere nahikundera ixur luzetan, gerriaren inguruan, ahalkearen gatik, antolatzen du.

Gizonek, laborantzaz eta artzaintzaz bertalde, ez dute bertze ofiziorik zuraren eta burdiñaren lantzea baizen, nahiz oraiño ez ditezen burdiñaz hanbat zerbitza laborantzako tresnetan baizik. Etxetako edergailluetako bertze gaiñerako antze guziak, antze alfer batzuentzat idukitzen dituzte, ezen ez dute etxerik behin ere egi ten. Erraiten dute, lurrari sobra estekatzea dela, haren gaiñean egitea berak baiño gehiago irau nen duen egoitza bat. Aski dela airearen bidegabetik begiratzea. Grekek, egiptoarrek eta bertze jendaia ongi argituek prezatzen dituzten antze gaiñerako guziak higuñ dituzte, urguluaren eta nagikeriaren asmu batzu bezala.

Gizon heiei aipatzen zaiotenean etxe eder egiteko antzea duten jendaiez, urhezko eta zilharrezko tresnez, oihal, zeiherkaduraz eta harri pollitez ederztatuez, baltsamu gozoez, janhari bereziez, zoragarrizko soiñua duten tresnez, huneletan ihardesten dute:

— Ongi dohakabeak dira jende hek hanbat lan eta antze beren buruen galtzeko erabiltzeaz! Sobraniokeria harek berazten, zoratzen eta toleiatzen du bere jabea. Gabe dagoena lehia-

razten du hura zuzen- kontra eta indarrez biltze-
ra. Ontasuntzat deit ote ditake sobraniokeria bat
gizonen gaixtatzeko baizen ez dena? Leku heta-
ko gizonak gu baiño sanhoagoak eta hazkarrago-
ak ote dira? Luzezago bizi ote dira? Elkarren
artearen xitagoak ote dira? Heien bizia libragoa,
deskantsuagoa, alegaragoa ote da? Aitzitik, bata
bertzeaz bekaitz izan behar dute, inbidia apal
eta beltz batez hiratuak, bethi egarri batez, bel-
durkondeaz eta jaramantziak khexatuak, atsegiñ
garbi eta lañoez ez gai, hanbat gezurrezko pre-
miatasunen gathibu daudenaz geroztik eta zei-
ñetarik baiteraukate derraiola heien zoriona.

Adoamek zioen aiñtziña:

— Horrela mintzo dira gizon zuhur hek, zei-
ñek ez baitute zuhurtzia beren adimendu xoiletik
baizen ikasi. Gure kortesia higuintzan dute eta
aithortu behar da, heiena handia dela beren
arrantasun maitagarrian. Guziak elkarrekiñ bizi
dira, lur berezkuntzarik gabe. Etxe bakotza bere
buruzagiaz manatua da eta zeña baita hartako
egiazko erregea. Aita zuzenetan da gaztigatzeaz
bere umetarik edo ilobasoetarik gaizki batez
hogendun dena. Baiñan gaztigua eman aiñtzi-

ñean, bertze askaziei zer iduritzen zaioten galde-
giten du. Gaztigu hek arras dira bakhanak ezen
zorionezko toki hartan daudezi aztura garbiak,
fede ona, ethorkortasuna eta gaizkiaren higuin-
tza.

Erran daite Aztre, zerurat itzulia omen den
hura, lurraren gaiñean gizon heien artean gor-
dea dagoela oraiño. Ez da heien artean jui-
e beharrik, ezen beren bihotzek berak juiatzen
dituzte. Ontasun guziak komun dira. Zuhaiñen
fruituak, baratzekariak, arthaldeen esnea, haiñ
dira abarastasun nasaiak non jende haiñ zuhur
eta begiratuek ez baitute heien partitze beha-
rrik. Familia bakotxa, ibildaun haiñ leku ederretan,
bere etxolak epaitza batetarik bertzera era-
maiten ditu toki batetako fruituak eta bazkak jan
ondoan. Holetan ez dute elkarren artean goiti
beheitirik ihardukitzeko, eta guziek elkar, deu-
sek asaldatzen ez duen amodio batez, anaiak
bezala maite dute. Gezurrezko abarastasunen
eta atsegiñ enganagarrien gabeak begiratzen
diote bake hura, batasun hura eta libertatea.
Guziak libro, guziak higueltasunean dira.

Ez da heien arteko berezkuntzarik, baizik eta ere agude umoen argitasunetik heldu dena, edo agude berthutean alhatueneren umotasuna higualtzen duten gizon gazte zombaiten zuhurtzia goixtiarretik heldu dena. Jokotriak, indarrezko garhaiziak, fede ukhatuak, hauziek, gerlek, jainkoek maitatuzko toki hetan ez dute behin ere beren boz krudel eta izurritzkoa entzunarazten. Egundaiño gizonaren odolak ez du lur hura gorritu. Doi-doia han ikusten bada bildotsena ixurtzen. Gizon heiei mintzatzen zaienean gerla sarraskitsuez, konkesta lasterrez, erresumen porroskatzeaz bertze jendaien artean ikusten direnez, ez dakite non aski harri, diotelarik:

— Zer bada! Gizonak ez ote dira aski hilkitzun, elkarri oraiño heriotze lasterrago bat eman gabe? Haiñ laburra da bizia! Eta luzegia zaiotela iduri du! Batak bertzea porroskatzeko eta elkar dohakabe eragitea-gatik ote dira bada lurraren gaiñean?

Gaiñerakoan, Betikako jendek ez dezakete endelga nola hanbat ederrets ditazken erresuma handiak zebatzen dituzten gerlariak. Erraiten dute:

— Zer erhokeria berezoria emateaz bertze gizonen manatzean, zeñen manamenduak hanbat lastima ematen baitu, adimenduaren eta zuzentasunaren arabera manatu nahi dituenari! Baiñan zertako atsegiñ izan heien bortxara heien manatzean? Gizon umo batek egin dezaken guzia da, nahi izaitea jarri jende ethorkor batzuei manatzera, zeñetaz jainkoek kontu eman baitote edo jende batzuei zeñek othoizten baitute izaiteaz heien aita eta artzaiña bezala. Baiñan gizonak manatzea heien nahiaren kontra, beren buruak ongi dohakabe eragitea da, hek gathibutasunean idukitzeko gezurrezko ohorea gatik. Gerlari zebatzaille bat da, jainkoek, gizonkiaren kontra samurrez, lurrari beren hasarregoa igorri dioten gizon bat, erresumen desmasiatzeko, orotan barraiatzeko laztura, erromeseria, etsia, eta zenbat gizon libro baita, hanbat gathibu eragiteko. Ospea bilhatzen duen gizonak ez ote du hura aski ongi ardiesten, zuhurtasunean erabilliz jainkoek eskuetan eman diotena? Ez ote du uste merezi laudoriorik, muthiri, zuzenaren ertxatzaille, burgoi, ohoiñ eta hauzo guzien alderat dorpe bilhakatzuz baizen? Ez da behin ere gerlarik gogo-

an iragan behar, non ez den bere libertatearen begiratzeagatik. Dohatsu haiña hura, zeïña ez baita bera bertzen gathibu eta ez baitu bertzeak bere gathibu eragiteko lehia zoroa! Gerlari handi hanbat osperen erdian erakusten deraizkiguten heiek iduri dute gaiñdika doazen uhaitzak, irudiz ederrak, baiñan freskatu baizen behar ez lituzketen elgiak desmasiatzen baitituzte.

Adoamek Betika horreletan erakutsi zuen ondoan, Telemakek, atsegiñ harturik, asko galde lehiazko egiñ ziotzan. Erran zioen:

— Gizon heiek edaten ote dute arnorik?

Adoamek ihardetsi zioen:

— Begira dute edatetik, ezen ez dute egundaiño edari hartarik nahi izan egiñ, ez mahats eskasik dutelakotz, —lurrik ez da hobeagorik ekartzen duenik—, baiñan aski zaiote mahatsa, bertze fruituak bezala jatea eta arnoarentzat beldur dira gizonaren galgarriarentzat bezala. Erraiten dute pozoiñ mota bat dela gizona oldarrean ezartzen duena, hilarazten ez duena, baiñan abere baten pare jarrazten duena. Gizonak arnorik gabe begira detzakeiela bere osagarria eta bere indarrak. Baiñan arnoarekin lanjeretan

jartzen dira osagarriaren dainatzeko eta aztura garbien galtzeko.

Telemakek erraiten zuen gero:

—Ongi jakiñ nahi nuke heia zer legeren araberan gizon heien artean egiten ote diren ezkontzak.

Adoamek ihardesten zioen:

— Emazte bat baizen ez dezake gizon bakoitzak izan eta hura bizi deno begiratu behar du. Leku hetan gizonen ohorea derraio hanbat beren emazteen alderako fedearen begiratzetik, nola bertze tokietan emaztekien ohorea baiterraio senharren alderako fedearen begiratzetik. Egundaiño jendakiarik ez da izan hura den baiño garbitasunaren ganean begiratuagorik eta lehiakorragorik. Han emaztekiak ederrak dira, baiñan lañoak, ahalkedunak eta langilleak. Han ezkontzak bakezkoak, podorosak eta notharik gabeak dira. Senharrak eta emazteak jende ber bat bi gorputzetan iduri dute. Senharrak eta emazteak elkarren artean partitzen dituzte etxeko lanak. Kanpoko egiteko guziez artha hartzen du senharrak. Emaztea ez da barnekoetarik atharatzen. Bere senharrari laguntza ematen dio. Hari atse-

giñ egiteko baizik ez dela iduri du. Haren fidantzia irabazten du eta bere burua maitarazten bere berthuteaz ezenetz edertasunaz. Heien batasuneko gozoak biziak bezenbat irauten du. Jende heien ontuntzetako zuhurtasuna, heien begirakortasunak, heien aztura garbiek, bizi bat ematen diote luzea eta eritasunik gabea. Heien artean ikusten dira ehun eta seietan hogoi urtetako agudeak, oraiño arraizia eta indardunak.

Telemakek zioen oraiño:

— Gelditzen zait oraiño jakitea heia hurbilleko bertze jendaiekiñ gerlatik begiratzeko nola egiten ote duten.

Adoamek ihardetsi zioen:

— Jendaia hura gerthatzen da bertze guzieta-rik berezia alde batetik itsasoaz eta bertze aldetik, iparreko alderat, mendi gora batzuez. Bertzalde ere inguruetakoko bertze jendaiek, hari bere berthutearen kariaz, agurra ekartzen diote. Ardura hartu izan dute gizon prestu bezala, elkarren artean eziñ konpunduz eta guardiatzera eman diotzate khimerako lurrak eta hiriak. Nola egundaiño jendaki umo hark ez baitu nihori bor-txarik egiñ, hala-hala nihor ez da hari mesfida.

Irri egiten dute, erresumetako mugez konpunt eziñ daizten erregeez aipatzen zaienean. Orduan erraiten dute: «Lurrak gizonei eskas egiñ dezon beldur izaiteko ote da? Bethi izanen da lantuko ahal izanen duten baiño gehiago. Ez giñduke nahi ere, larre librorik gelditzen deno, orai ditugun lurrak gure hauzoen kontra indarka begiratu, baldin hetaz jabetu nahiz heldu balira. Betikako jende guzietan ez da ez buruiope, ez burgoitasun ez fede gaixto ez beren nausitasunaren hedatzeko lehiarik edireiten. Holetan inguruneko jendaiek ez dute zeren horrelako gizonen aldetik deuseren izan beldurti, ez eta-ere zeren uste izan larderiarik heiei emanen diotela. Hura dela medio deskantsuan uzten dituzte. Betikako jendeak desterrua edo heriotzea gathibutasuna baiño lehenago hauta lezake. Holetan hura zebartztea haiñ da gaitz, nola bera bertzeen zebartzeko lehiaz haiñ guti baita gai. Hori dela medio bake handi bat izaten da haren eta haren hauzoen artean.

Adoamek bere solasa akabatu zuen erranez nola feniziendarrek egiten zituzten Betikan beren tratuak. Erraiten zuen:

— Espantitu ziren hanko jendeak ikusi zuzte-
nean itsasoko uhinen erdian untziz gizon arrotz
batzu haiñ urrundarik heldu zirela. Utzi gaiñtuz-
ten hiri baten altxatzera Gadeseko irlan. Errezi-
bitu ere gaiñtuzten beren tokietan begitarterekiñ
eta berek zituzten guzietarik eman zeraukuten,
saririk batere gureganik hartu nahi gabe. Eskeiñi
zeraukuten oraiño bihotz onez, ematea beren
illeen sobrakiñak, urteko premia zitzaiotena
hartu ondoan. Holetan igorri izan zeraukuten
illez dohaiñ balios bat. Atsegiñ zaiote arrotzei
beren sobrakiñak ematea.

Beren miak gogo onez utzi zeraizkuten.
Heientzat alferrak ziren. Iduritzen zaien etzirela
haiñitz gizon zuhurak goateaz hanbat nekhere-
kiñ lurraren sabelean bilhatzera dohatsu eragiñ
eta egiazko behar bat eziñ askiets dezakeien
gauza bat. Erraiten zeraukuten:

—Ez dezazuela lurra horren barna zilha.
Labora zazue xoilki eta mantenaturen zaituzten
egiazko ontasun batzu emanen deraizkitzue.
Hantik atharaturen ditutzue sasoiñ batzu urhea
eta zilharra baiño baliosagoak, gizonak urhe eta

zilharra, bizia mantenatzen dituzten janharien erosteko baizen nahi ez dituenaz geroztik.

Asko aldiz nahi izan diotegu itsasoz ibiltzen erakatsi eta heien gizon gaztetarik Feniziarat eraman, baiñan ez dute egundaiño nahi izan heien umeeek gu bezala bizitzen ikas zezaten. Erraiten zeraukuten:

—Premia bilhakatu zaizkitzuen gauza guzietarik behar izaiten ikas lirote. Heien lehia baluke, hek jokotria tzarrez atzematagatik, berthuteari ukho egiñ lirote. Bilhaka laizte hala nola zanko onak dituen gizon bat, zeïña, ibiltzeko aztura galduz, noizbait jartzen baita eri bat bezala ekharria izaiteko beharrik.

Untzietan ibiltzeko jakitateaz ederretsiak dira, jakitate hartako antzea dela medio, baiñan heien ustez, jakitate galgarri bat da. Erraiten dute:

—Gizon heiek bizitzeko premia diren gauzak beren tokietan baliñbadituzte, zeren bilha doatzi bertzetara? Ziñezko beharrentzat aski dena, ez ote dute heiek aski? Tratularien jaramantziaren askiesteko eta bertze gizonen jaidura tzarren

lausengua gatik, pesien erdian herioaren bilha dabilzanaz geroztik kost-egitea merezi lukete.

Telemake Adoamen solas horietaz ederretsia zegoen eta bozten zen lurraren gaiñean bazelakotz oraiño jendakia bat zeïña, ethorki zuzenaren legetarik ez urrunduz, haiñ zuhur eta hanbatean haiñ dohatsu bizi zena. Erraiten zuen:

— Oi zeïñ urrunduak diren aztura horiek, zuhurrenak derauzkaten bertze jendaien aztura balenoriotsu eta lehiatsuetarik! Haiñ galduak gare, non doi-doia siñets baitezakegu arrontasun bat horren lañoa ziñez baditakeiela. Gizon heien azturak kondera eder bat bezala iduritzen zaizku, eta gureak heiei amets izigarri bat bezala iduritzen zaitzote naski.

ZORTZIGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

BEDERATZIGARREN LIBURUA

Telemake eta Adoam solas horietan zaudelarik, eta gaua erditsutara heldua zela ohartu gabe, jainko etsai enganatzaille batek urruntzen zituen Itakatik. Akamaz heien pilotoa alferretan zabillan irla haren ondotik. Neptunek feniziendarrak maite zituen arren, eziñ gehiago paira zezakeien Telemaken zoriona, zeren salbu atara zen Kalipzoren irlako harkadietara aurdiki zuen pesiatik. Samurrago zen oraiño Benez, grek gazte hura Itakara osperekiñ bihurtzen ikustez. Nahigabearen miñenean, uzten ditu Zithera, Pafoz, Idalia eta Ziprako irlan bihurtzen deraizko ten ohore guziak. Igaiten da Olinpa distiragarrira zeinetan jainko guziak Jupiterren tronuaren inguruan bilduak baitzaudeziñ. Hantik ikusten dituzte izarrak heien oiñen azpian dabiltzala eta lurra lohi poxi bat iduri. Itsaso zabalak etzaizkote iduritzen ur iñhar batzu bezala baizen, zeinek lohi poxi hura doi-doia bustatzen baitute. Erresumarik handienak ez dira heien begietan legar pikor batzu bezala baizen, zeinek lohi haren gaiña

estaltzen baitute. Eziñ kondatuzko jendaiak, armadarik botheretsuenak ez dira zenbait xiñ-haurri bezala baizen belhar izpi baten gatik lohi haren gaiñean aharratzen direnak. Gizon herba-len egitekorik handienez jainkoek irri egiten dute eta haur dostetak iduritzen zaizkote. Zer ere gizonek deitzen baitute handiratasuna, ospea, botherea, antze handia, jainko botheretsu heiei etzaitzote iduritzen erromeseria eta herbaltasun baizen.

Lurretik haiñ gora den egoitza hartan Jupite-rrek jarri du bere tronu geldia. Haren begiak sartzen dira lezetako zolaraiño eta argitzen dute bihotzetako azken gordegietaraiño. Haren begiratze ezti eta arrasoek bakea eta bozkalentzia hedatzen dituzte bazter orotan. Aitzitik bere ilaia iñharruzten duenean, zerua eta lurra ikharatzen ditu. Bertze jainkoak ere haren inguruko dirdirek ahalketuz harenganat ikhara batean baizik ez dira hurbiltzen.

Ordu hartan berean zeruetako jainko guziak haren ingurura bilduak zauden. Benuz agertu zen bere edergaillu guziekiñ. Haren zaia harroak distira gehiago bazuen ezenetz Irizek jaunzten

dituen karantza guziek hodoi goibelen erdian, heldu denean gizon izituei kalernak akhabatzera doazela eta denbora ederra bihurtzera. Arropa hura bildua zen gerriko aipatu hartaz zeineta Graziak seiñale baitira. Jainkosaren illeak urhezko ezpartzu batez laxoki gibelean lothuak ziren (...), baiñan haren begiak nigarrez ithoak ziren eta nahigabe samiñ batez haren begitartea goibeldua ageri zen.

Bizkitartean Jupiterren tronura hurbiltzen zen patxada ezti eta arin batean, airetan hegaldaka dohan hegaztiñ baten pare. Aire atsegiñ batekiñ begiratu zioen Jupiterrek. Irri ezti bat egiñ zioen eta xutitzen zelarik besarkatu zuen. Erran zioen:

— Nere alaba maitea, zer da zure bihozmiña? Ukitua izan gabe, eziñ ikus detzaket zure nigar-rak. Zure bihotzaren zabaltzeko etzaitezilla izan beldurti. Badakizu zer den nere samurtasuna eta zein naizen zure alderat eroria.

Benuzek ihardetsi zioen boz ezti baiñan hats-beherapen miñez trenkatu batez:

— Oi jainko eta gizon guzien aita, gauza guziak ikusten dituzuna, ote daite zuk jakiñ gabe zerk deraukadan bihotzean miña! Minerbaren-

tzat ez da izan aski asentuetaraiño urratzeaz Troiesko hiri ederra nere gerizean zagoena, eta bere burua Parisez aspertzeaz, zeren hautatu izan zuen nere edertasuna harenaren aldean. Lur eta itsaso guzien gaiñean laguntzen du Ulize troiestarren galtzaille gaixtagiñ haren semea. (...)

Jupiterrek ihardetsi zioen:

— Egia da, oi nere alaba, Minerbak grek gazte hura bere gerizean idukitzen duela, eta egundaiño gizon gazte batek merezitu ez duen ospe bat berezten dioela. Ez dirot ezar gizon gazte hura zure eskudantziaren azpian. Zure amoreagatik bizkitartean onhesten dut izan dedien oraiño itsasoaren eta lurraren gaiñean ibildaun. Bere sor-lekhutik apart bizi dedien, gaitz eta lanjer guziei paratua. Baiñan ez dute nahi dohamenek ez bera gal dedien ez eta ere garhaitua izan dedien haren berthutea.

Horiek erraitearekiñ, egiñ zioen Benuzi irri aire bat arraiziaz eta handiratasunez bethea. Sis-mistarik argienaren pare, dirdira batek izarniatu zuen haren begietarik. Benuz xitezki besarkatzearekiñ, Olinpa guzia bethe zuen anbroazi

usaiñ bat berduratu zuen. Jainkorik handienaren lausengu hartaz ukitu gabe eziñ egon zen jainkosa. Bere nigar eta bihotzmiñ guziengatik agertu izan zen bozkarioa haren begitartearen goihereatzen. Bere bela beheitu zuen, bere matheletako eta bere faxeriaren gordetzeko. Jainko guzien bilkuak Jupiterren solasari laudorio gorak eman ziotzan eta astirik galdu gabe, Benez Neptunen gana goan zen harekiñ berezteko Telemakez aspertzeko bideak.

Jupiterren solasak Neptuni erran ziotzan. Neptunek ihardetsi zioen:

— Lehenago ere banakitzan dohamenen manu eziñ ganbiatuak, baiñan eziñ fundi badezakegu ere Telemake itsasoko tiraiñen erdian, ez dezagun bedere deusik ahantz hura dohakabe eragiñ dezakenik eta gibelatzeko haren Itakara bihurtzea. Eziñ onhets dirot galaraztea hura eramaiten duen feniziendar untzia. Feniziendarrak maite ditut. Hura da nere populua, nere erresuma hark baiño lakhetago duen jendaiarik ez da lurraren gaiñean. Heien medioz itsasoa bilhakatuta da lurreko jendaia guzien batasuneko lokharrria. Nere aldareen gaiñean egun oroz sakrifizioz

ohoratzen naute. Zuzenak dira, prestuak eta tratuari jarraikiak. Bazter orotan aisia eta nasaitasuna hedatzen dituzte. Ez, jainkosa, heien untzi batek kost-egian dezan ezin onhetsi dirot, baiñan heien pilotoak bere bidea gal dezan eginen dut eta aparta dedin Itakatik zehar goan nahi baitu.

Agiñtza hortaz bozik, Benuzek irri egosi bat egin zuen eta bere airezko karrosan itzuli zen Idaliako sorro lilituetara zehar Graziek, Jokoe eta Irriek hura berriz ikusteko atsegin erakutsi baitzuten, haren inguruan dantzatzuz egoitza xarmagarri hura usainztatzen duten lilien gainean.

Ordu berean Neptunek igorri zuen jainko enganatzaille bat Ametsei iduria, salbu eta Ametsek ez dutela lo daudezina baizik enganatzen eta aldiz bertze jainko hark atzarriak daudezina xarmatzen dituela. Jainko gaizki-egile hura, Gezur hegaldun oste ezin kondatuko batez inguratua, haren itzulian derabiltzanak, ethorri zen ur mehe xarmatu baten ixurtzera piloto Akamazen begietara, zehar ilhargiaren argira, ernerik begira baitzagoen izarren ibil-bideari eta Itakako

bazterrari, zein etako gerenda xutak ordukotz hurbil bezala ikusten baitzuten.

Ordu beretik pilotoari bere begiek etzioten gehiago deus egiazkorik erakutsi. Gezurrezko zeru bat eta alegiazko lur bat aiñtziñera agertu zitzaizkon. Izarrak agertu ziren iduri beren ibilbidea ganbiatu zutela eta gibelerat itzuli zirela. Iduri zuen lege berri batzuetan zabillala Olinpa guziak. Lurra bera ganbiatua zen. Gezurrezko Itaka bat pilotoari bethi aiñtziñera haren abusatzeko heldu zitzaion, noiz-eta-ere ziñezkotik urrunarazten baitzuen. Zenbatenaz-ere hurbiltzenago baitzen irlaren leihorreko itxura enganagarri hartara, hanbatenaz itxura hura apartatzen zen. Haren aiñtziñean ihes zohan bethi eta etzakien ihes hartaz zer asma. Aldi batzuez amesten zuen entzuten zuela portu batean egiten den harramantza. Orduetik prestatzen zen, manua izan zuen bezala, irla handiaren aldean bertze ttipi batetan jaustera, Telemaken bihurkuntza gordetzeagatik Penelopen gizongeiei, zeinak printze gazte haren kontra patu hartuak baitziren. Aldi batzuez itsas hegi hura inguratzen duten harkadien beldurretan jartzen zen eta har-

kadi heien kontra porroskatzera doaziñ tiraiñen orroa izigarria entzuten zuela iduritzen zitzaioen. Gero bet-betan ohartzen zen lurrak oraiño urrun iduri zuela. Haren begietan mendiak etziren, urrun hartan, hodoi ttipi batzu bezala baizik, zein-ñek aldi batzuz ortzia goibeltzen baitute iguzkia etzatera dohanean. Holetan harrিতua zen Akamaz eta ordu arteo ezagutu etzuen laztura bat hautemanarazten zioen haren begiak xarmatzen zituen jainko enganatzaille haren indarrak. Jartzan ere zen siñestera etzagoela atzarririk eta amets baten enganioetan zela.

Bizkitartean Neptunek iguzki haizeari manatu zioen altxa zediñ untzia Hezperiako hegira bulkatzeko. Haizeak haiñ indar muthiriarekiñ bethe zuen bere manua, non untzia Neptunek erran leihorrera laster heldu izan baitzen. Jadanik Argizkorriak eguna agiñtzen zuen; jadanik izarrrek, iguzkiaren distiraren beldur eta hartaz bekaitz direnek, beren su goibelak itsaso handian gordetzera zaramatzaten, pilotoa oihuz abiatu zenean:

— Noizbait bederen, dudarik eziñ duket gehiago! Itakako irlari hurran hunkitzen dugu! Oi

Telemake, alegera zaitezi. Oren baten buruko ikusiren ahal duzu Penelope eta atzamanen duzu menturaz Ulize bere tronuairen gaiñera berriz igana.

Oihu hartan, Telemake loaren besoetan maitu gabe zegoena, atzartzen da, jaikitzen da, igaiten da lemara, pilotoa besarkatzen du eta bere begi oraiño doi-doia idekiak leihor hurbillekoaren gaiñean fiñkatzen ditu. Auhenetan jartzten da, ezaguturik ez dela hura haren sor leku-ko hegia.

— Oi! Non gare? —dio—. Ez da hori nere Itaka maitea! Enganatu zare, Akamaz. Ez duzu ongi ezagutzen zure herri aldetik horren urrun den itsas bazter hori. Akamazek ihardetsi zioen:

— Ez, ez, eziñ engana naite, irla hortako bazterrak ikustean. Zenbat aldiz ez naiz zuen portuan sartu? Horko har-peñarik ttipienak ezagutzen ditut. Tirreko itsas hegiar ez naiz hanbat hobeki orhoit. Ezagutazu aiñtziñatzen den mendi hori. Ikusazu dorre baten pare altxatzen den gerenda hori. Ez duzua entzuten bertze gerenda horien kontra urratzen den tiraiña? Iduri dute itsasoa beren kargaz mehatxatzen dutela. Bai-

ñan ez duzuia berezten Minerbaren tenploa hodoiak urratzen dituela? Horra Ulize zure aitarren dorrea eta jauregia.

Telemakek ihardetsi zioen:

— Enganiotan zare, oi Akamaz! Aitzitik ikusten dut leihor bat aski gora baiñan ordokia. Itaka ez den hiri bat ikusten dut. Oi jainkoak, horreletan dostatzen ote zarete bada gizonez!

Solas horiek erraiten zituelarik Akamazen begiak bat-batean ganbiatuak izan ziren. Xarma hautsi zen. Leihorra ikusi zuen egiazki zen bezala eta enganiotan zela ezagutu zuen. Erran zuen:

— Oi Telemake, aithortzen dut. Zenbait jainko etsaik nere begiak xarmatu zituen. Itaka ikusten nuela uste nuen eta haren iduria oso-oso aiñtziñera agertzen zitzaudan, baiñan orai, amets baten pare suntsitzen da. Ikusten dut berzte hiri bat. Duda gabe Zalanta da, Idomenek Kretatik ihes egiñik Hezperian orai asentatu duena. Altxatzen hari diren murraila batzu ikusten ditut, eta oraiño akhabatuak ez direnak. Portu bat ikusten dut, gerlakotzat oraiño ongi hazkartua ez dena.

Hiri hortako obra berriei Akamaz begira eta Telemake bere dohakabetasunaren arranguretan zaudelarik, Neptunek igorri haizeak bela betean untzia sarrarazi zuen arrada batean, non gerizean eta portuaren aldean gelditu baitziren.

Mentorrek, zeïña jakiñtsun baitzen nahiz Neptunen mendekioaz, nahiz Benuzen amarru gaixtoaz, etzuen irri baizik egiñ Akamazen enganamenduaz. Arrada hartara heldu zirenean Mentorrek Telemaki erran zioen:

— Jupiterrek frogatzen zaitu, baiñan etzaitu galdu nahi. Aitzitik, ospeko bidea zuri idekitzeagatik baizen etzaitu frogatzen. Herkulen nekeez orhoit zaitezi. Bethi begien aiñtziñean zure aitarenak iduk detzatzu. Zoiñak ere ez baitaki nahigabeen jasaiten, haiñak ez du bihotza handi. Zure pairakuntzaz eta bihotzoitasunaz etsiarazi behar diozu zure toleiatzen baizik onik ez duen zoriari. Zuretzat ez naiz hain lotsa Neptunen bidegabe ikharagarrien, nola beldur bainiñtzen bere irlan idukitzen ziñtuen jainkosaren balaku lausengarien. Zertan gaude hemen? Sar gaiteziñ portu hortan. Huna jendaia adiskide bat. Greketara heltzera goazi. Zoriaren aldetik berak han-

bat damu izan ondoan, Idomene dohakabe batzuei urrikalduren da.

Ordu berean sartu ziren Zalantako portuan, non feniziendar untzia trabarik gabe errezibitua izan baitzen, feniziendarrak lurreko jendaia guziekiñ bakean eta tratutan direlaketz.

Telemakek ederretsirik begiratzen zioen hiri berri hari, landare gazte bati iduria, zeïña, izar-ihintz gozoaz hazia izan ondoan, haren ederztatzera heldu diren iguzkiaren arraioak goizetik hautemaiten baititu. Handitzen da. Idekitzen ditu bere bote guriak. Hedatzen ditu bere hosto ferdeak. Milla karantza berrirekiñ zabaltzen ditu bere lili usaiñdunak. Ikus aldi guziet distira berri bat atzamaiten zaio. Huneletan itsas bazterrean argitzen zuen Idomeneren hiri berriak. Egun oroz, oren guziz, berregiñki zabaltzen hari zen, eta itsasoaren gaiñean ziren kanpotarrei urrundarik erakusten ziotzaten zeruetaraiño heltzen ziren hargiñdurazko edergaillu berriak. Langilleen oihuek eta mailluen kaskek itsas hegi guzian ihardesten zuten. Harriak sokekiñ boleietan airatuak ziren. Argi urratzetik aiñtziñdari guziek jendea lanera sustatzen zuten, eta Ido-

mene erregeak, orotan berak maniak emanaz, harrigarri zen bezenbat lan guziak aiñtziñarazten zituen.

Fenziendar untzia porturatu zen bezaiñ laster, kretoarrek Telemaki eta Mentorri ziñezko amodio baten seiñale guziak eman ziotzaten. Lehen-bai-lehenka Ulizen semearen ethortzeaz jakiñtsun egiñ zuten Idomene. Oihuz abiatu zen:

— Zer Ulizen semea! Ulize, adiskide maite harena! Gizon handi eta zuhur harena, zeññaren medioz noizbait bedere eragoitzi izan baitugu Troiesko hiria! Erakar dezatela hunat, eta erakuts dezodala zenbat maitatu izan dudan haren aita!

Ordu berean aiñtziñera erakartzen diote Telemake, zeññak leihor galdegiten baitio bere izena erraitearekiñ batean.

Idomenek ihardetsi zioen begitarte ezti eta arrai batekiñ:

— Baldiñ erran ere ez balautet nor zaren, uste dut ezaguturen ziñtudala. Horra Ulize berbera. Horra haren begi suz betheak eta zeññen begiratzea haiñ baitzen bipilla. Horra haren bekundea, behiñ hotza eta begiratua, hanbat su

eta xarmagarritasun gordetzen zituena. Harren irri-aire xotila ere ezagutzen dut, haren patxada kontu gabea, haren miñtzo legun, laño eta sarkorra, gizona siñestetan jarraraziko zuena hartaz beldur hartzeko astirik gabe. Bai Ulizen semea zare, baiñan nerea higual izanen zare. Oi nere semea, nere seme maitea! Leihor huntara zer gerthakuntzak erakartzen zaitu! Zure aitaren bilhatzera heldu zireia? Oi! Ez dut haren berririk batere! Zorigaitza haren eta ene ondotik ibilli izan da. Bere sor-lekhua berriz eziñ atzamaiteko dohakabetasuna izan du eta nik izan dut nerea atzamaitekoa jainkoen hasarreagoaz bethea nere kontra.

Huneletan miñtzo zelarik Idomenek kontuz begiratzen zioen Mentorri, hala nola gizon bati zeñaren begitarte ez baitzitzaioen arrotz, baiñan zeñaren izena eziñ aurkhi baitzezakeien.

Bizkitartean Telemakek nigarra begietan ihardetsi zioen:

— Oi errege! Barka diezadazu eziñ gorde dezakezudan atsekabea noiz-eta-ere bozkalentiari eta zure ongi egiñ guzientzat ezagutzarik baizen ez bainautzuke erakutsi behar. Ulizen gal-

tzapenaz erakusten duzun damuaz nere aita eziñ aurkitzeko zorigaitzaren hautemaiten zero-
rrek erakusten derautazu. Aspaldi du ja itsaso
guzien gaiñean haren bilha nabilala. Jainko
samurrek ez naute uzten ez hura berriz ikustera
ez eta jakitera heia kost-egiñ duenetz, ez eta
itzultzera Itakara non Penelopa, bere gizongei-
tarik libratzeko lehian, iraungitzen baitago. Kre-
tako irlan uste izan ziñtudan kausi. Han jakiñ
izan dut zure dohamen gaixtoa eta ez nuen uste
hurbil behin ere Hezperiatik non erresuma berri
bat altxatu baituzu. Baiñan zoriak, zeïña gizonez
dostatzen baita eta zeïñak bazter guzietan iduki-
tzen bainau Itakatik urrun, azkenekotz zure
leihorretara bulkatu nau. Hark egiñ deraizkidan
bidegabe guzietarik hau da gogo hoberenez
egartzen dudana. Nere sor-lekutik urruntzen
baliñbanau ere, bederen errege guzietarik biza-
rrena ezagutarazten deraut.

Hitz horien gaiñean, Idomenek Telemake
xitezki besarkatu zuen eta bere jauregira zera-
malarik, erran zioen:

— Nor da zu laguntzen zaituen agude umo hori? Bertze orduz ardura ikusi izan dudala iduritzen zait.

Telemakek ihardetsi zioen:

— Hori da Mentor, Ulizen adiskidea eta zeñaren gomendioan utzi izan bainiñduen haurrean. Nork erran ahal lezakezuke zenbat diodan zor!

Berehala hurbiltzen da Idomene eta Mentorri eskua hedatzen dio erraiten diolarik:

— Bertze orduz elkar ikusi izan dugu. Orhoitzen zireia Kretan egiñ izan ziñduen piaiaz eta niri eman ziñerauzkidan abisu onez? Baiñan orduan gaztetasuneko berotasunak eta atsegiñ alferretarako suak bolatzen niñduten. Siñetsi nahi ez niñtuen gauzez jakiñtsun eragiteko, nere dohakabetasunen beharretan izatu naiz. Oxala siñetsi izan baziñtut, oi agude umoa! Baiñan harriturik ohartzen naiz etzarela hanbat urte hauetan kasik batere mudatu. Begitartean orduko freskotasun bera duzu. Patxada zuzen bera, indar bera dituzu. Bakarrik zure illeak xuriagotu-xe dira.

Mentorrek ihardetsi zioen:

— Oi errege handia, lausengatzaille baliñbanintz, higual erranezakezuke begiratu duzula Troiesko sethio aiñtziñean zure begitartean distirutzen zuen gaztetasuneko lili hura. Baiñan nahiago nautzuke nere burua gaitzetsarazi ezenetz egiari khendu. Ikusten dut bertzalde zure solas zuhurretan, lausengua ez duzula maite, eta zuri egiatasunean miñtzatuz ez dela deuseren beldurrik izaiten ahal. Ongi mudatua zare, eta nekez ezaguturen ziñtudan. Garbiki ikusten dut zerengatik: zeren zure dohakabetasunetan haiñitz pairatu izan duzun. Baiñan ongi irabazi duzu zure atsekabetan, zuhurtasuna irabazi duzunaz geroz. Begitartean heldu diren zimurrez gogo onez sosegatu behar da, bihotza bertuteari jartzten eta hartan fiñkatzen hari den orduan. Gaiñerakoan, jakiñ zazu erregeak bertze gizonak baiño goizago higatzen direla. Zorigaitzean gogoko arrangurek eta gorputzeko nekheek goizegi zaharrarazten dituzte. Zorionean, bizitze guri batetako gozoek, gerlako nekhe guziek baiño hobeki higatzen dituzte. Deus ez da kaltekorragorik ezenetz atsegiñak zeñetan bere burua negurritan eziñ iduk baititake. Hantik

derraika erregeek, nahiz bakean, nahiz gerlan izaiten dituztela arrangurak eta atsegiñak, zeñek adiñ gabe zahartzea erakartzen diotena, bere bidean ethorri behar lukeen baiño lehena-go. Bizitze zuhur, begiratu, arront, arrangura eta lehia bortitz gabe batek, negurritu eta langille batek, gizonaren baitan gaztetasun lilia begiratzten du, zeña arta horien eskasian bethi airatzerara baitago denboraren hegalen gaiñean.

Idomene, Mentorren solasek egiñ zioten atsegiñarekiñ oraiño luzezago egonen zen haren entzuten, Jupiterri egiñ behar zioen sakrifizio batera baldin ez balute deithu. Telemake eta Mentor jarraiki zitzaizkon jende oste handi baten erdian. Oro bi arrotz hekiei begira zauden alde guzietarik. Zalantarrek batak bertzeari erraiten zioten:

— Gizon hoiek zeñ guti duten elkarren eite! Gazteenak badu ez dakit zer atzarririk eta maite-rik. Edertasuneko eta gaztetasuneko lili guziak horren begitarte eta gorputz guzian hedatuak dira. Baiñan horren edertasunak ez du deus faunik ez eta emakoirik. Gaztetasuneko lili samur horrekiñ, ezagun du hazkarra, gothorra, eta

nekeari gogortua. Bertze horrek, haiñitz adiñ handiagoan den arren, ez du oraiño deus galdu bere indarretik. Lehenbizian horren patxadak iduri du ez dela haiñ gora eta horren begitarteak haiñ atsegiña, baiñan hurbil danik begiratzuz, horren lañotasunean ezagun dira umotasunaren eta bertutearen seinale batzu, ederretsgarri den handiratasun batekiñ. Jainkoak lurrera jautsi izan direnean gizonekiñ ihardukitzeko, horrelako arrotz eta piaianten itxurak duda gabe hartu izan dituzte.

Bizkitartean heltzen dira Jupiterren tenplora. Ospe handi batekiñ edergailatua zen Idomenek, zeïña jainko haren odoletik baitzen bera. Marmola jaspaturko bi harroiñ lerroz inguratua zen tenploa. Xapitalak xilharrak ziren. Tenplo guzia marmola lauzaz bernuzatua zen eta pintaduraz ederreztatua. (...) Han ageri ziren Minozen sortzea eta gaztetasuna, eta errege zuhur hura, adiñ handiago batean, bere irla guziari legeak ematen, bethikotz toki hura dohatsu eragiteko amo-reagatik. Telemake ohartu ere zen Troieseko sethioko gertakari berezienei. Idomenek sethio hartan irabazi izan zuen gerlari handi baten omena.

Gudu mustra hetan Telemakek bere aita bilhatu zuen. Ezagutu zuen Rhezuzen zaldiak hartzen, Diomedek errege hura hil zuenean. Gero, greken armadako buruzagi guzien kapitoan, Ajaxen kontra Achilen harmez ihardukitzen; eta azkenekotz, zorigaitzezko zurezko zalditik jaustera zohala, hanbat troiestarren odolaren ixurtzeko.

Telemakek berehala ezagutu zuen egiñtza deitatu hetarik, zeñak Neztorrek berak kondatu baiziotzan eta hanbat espanturekiñ asko aldiz aipatzen entzun baitzituen. Nigarrak begietarik abiatu zitzaizkon. Begitartea mudatu zitzaioen eta bihotza asaldatu. Telemake, bere asalduaren gordetzeagatik baztertu zen arren, ohartu zitzaioen Idomene eta erran zioen:

— Etzaitezela ahalka guri uzteaz ikustera zenbat zaren ukitua zure aitaren ospeaz eta dohakabetasunez.

Bizkitartean, jendea multzoka biltzen hari zen tenploa inguratzen zuten bi harroiñ lerroek egiten zituzten aperiku zabaletara. Neskatxa eta gizon gaztezko bi saldok bertsuak kantatzen zituzten ortziria eskuan dagokan jainkoaren oho-retan. Haur gazte hek, propienetarik hautatuak,

ille luzeak zituzten sorbaldetan behera. Heien buruak usaiñ onez betheak ziren eta arrosaz koroatuak. Oro xuriz beztu ziren. Idomenek Jupiterri ehun zezenezko sakrifizio bat egiten zioen, jainko hura bere alde jarrarazi nahiz bere hauzonen kontra zeraman gerla batean. Alde guzietarik keha zarion bitimen odolari. Urhezko eta zilharrezko untzi handien barnera zurrutan jausten ageri zen.

Sakrifizioan, Teofane agudea, jainkoen adiskidea eta tenplo hartako apezka, burua estalia zegoen bere purpurazko arroparen izkinaz. Gero ikartu zituen bitimen erraiak oraiño pilpiratzen zirenak. Gero jarri zen alki sakratuan eta oihera egiñ zuen:

— Oi jainkoak, nor ote dira bada zeruak toki hautara igortzen dituen arrotz hauk biak? Hauk gabe, zorigaitzezkoa lizakegu hasia den gerla eta Zalanta, bere asentuen gainean akabatu gabe, herrautsia lizate. Ospezko gizon gazte bat ikusten dut zuhurtziak berak eskutik deramana... Hilbizun baten ahoari gehiago erraitea ez da zilhegi.

Hitz horiek erraiten, haren begitarte basatua zen eta haren begiek pindarrak ardikitzen zituzten. Aiñtziñean zituen gauzez bertzerik ikusten zuela iduri zuen. Sutan zegoen haren begitarte guzia. Nahasia zen eta bere baitarik kanpoan. Haren illeak xutuak ziren, haren ahoa harra-poa zariola. Besoak goitituak zauzkan, eta higitu gabe nihorat. Haren boza ganbio egundaiño gizonak izan duen baiño bortitzagoa zen. Hatsangatua zen eta bera asaldutan atxikitzen zuen jainkozko izpiritu hura bere barnean eziñ iduk zezakeien.

Oihu egiñ zuen oraiño:

— Oi zorionezko Idomene! Zer ikusten dut! Zer ondikoak hutsegiñak! Zer bake gozoa barnean! Baiñan zer guduak! Zer garhaiziak kanpoan! Oi Telemake, hire egiñtzak hire aitarenak baiño handiagoak dituk. Etsai burgoia, hire marrauzaren azpian, herrautsean auhenetan zia-gok. Erezko atheladak, murraila eziñ gaiñdituak, hire oiñetan erortzen dituk. Oi jainkosa handia! Horren aita... Oi gizon gaztea, azkenekotz ikusiren duk...

Hitz horiek erraitearekiñ, solasa ahitzen da haren ahoan eta gelditzen da bere bortxaz bezala, harridurazko ixiltasun batean.

Jende guziak beldurrak laztua derauka. Idomene, ikharan, akaba dezan galdegitera ez daite ausarta. Telemakek, harritua, doi-doia endelgatzun du entzun duena. Doi-doia siñets diro agiñtza handi horiek entzun dituela. Mentor da bakarra jainkozko izpirituak harritu ez duena. Idomeneri erraiten dio:

— Entzuten duzu jainkoen xedea. Edo-zeiñ jendaiaren kontra izan dezazun gerla, garhaizia zure eskuetan izanen da eta zure adiskidearen seme gazteari zor izanen diozu zure harmetako suerte ona. Etzaitzela bekaizti izan. Xoilki progotxutan ezartzu jainkoek haren medioz ematen derautzutena.

Idomene etzen oraiño bere harriduratik atharaia. Alferretan bilhatzen zuen bere ahoan solasa. Haren mihia josia zegoen. Agudoago Telemakek Mentorri erraiten dio:

— Hanbat ospe agiñduk ez nau ukitzen. Baiñan zer erran nahi ote dute bada azken solas horiek, «ikusiren duk» Nere aita ote edo xoilki

Itaka? Ai, zeren ez du akabatu! Lehen niñtzen baiño duda gehiagotan utzi nau! Oi Ulize! Oi nere aita! Zu ote ziñdazke, zu bera nik ikusi behar dudana? Egia ote laite? Baiñan nere nahiari lausengu egiten diot. Orakle krudela! Atsegiñ hartzen duk dohakabe batez irri egiten. Solas bat gehiago eta zorionik handiengan niñta-keien.

Mentorrek erran zioen:

— Ez laidorik eman jainkoek agertzen deraut-
zutuen gauzari eta gorde nahi dutenaren ager-
tzera ez abia. Sobera jakiteko lehia ozar batek
ahalketan bihurtua izaitea du merezi. Bihotz-
ontasunez bethea den zuhurtzia batekiñ jainko-
ek gizon fluxei beren dohamenak nihork argi ez
dezakeien gau batean gordetzen diotzate. On da
aiñtziñetik ezagutzea gure ahalari derraion
gauza, hura ongi egiteko amoreagatik. Baiñan
gure ahalaren menean ez dena eta gutaz jainko-
ek zer egiñ nahi duten ez ezagutzea ez da gaix-
toago.

Telemake solas horietaz ukitua izan zen bai-
ñan etzen erraxki bere buruari nausitu.

Idomene bere harriduratik athara zen ordukotz. Bere aldetik jarri zen Jupiter handiaren laudatzen, zeren igorri ziotzan Telemake gaztea eta Mentor zuhurra, etsaien gainean garhaizia eraman zezan amoreagatik. Sakrifizio ondoan, bazkari handi bat eman zuen eta gero bazterturik huneletan miñtzatu izan zen bi arrotzei:

— Aithortzen dut, Troiesko sethiotik Kretara bihurtu niñtzenean ez nakiela oraiño ongi nola erregiñatu behar den. Badakizue, nere adiskide maiteak, zer dohakabetasunek khendu zerautedan irla handi hartako erreñua, erraiten derautazunez geroz han izan zaretela ni hantik atharaz geroztik. Oraiño sobra dohatsu zoriaren kolpe garratzenak ni jakiñtsunago eta negurrituago eragiteko izan baliñ badira! Itsasoak iragan nituen hala nola ihesari ematen duen gizon batek eta zoiñari jarraikitzen baitzaio jainkoen eta gizonen aiherkundea. Nere bothere iragan guzia etzen nere ererikoa neroni ahalketsuago eta eziñ jasanago bihurtzeko baizik. Ethorri niñtzen nere jainko Penaten gerizan ezartzera leihor basa huntara, zeñetan ez bainuen atzaman larrerik baizen, estaliak sasiz eta laparrez, oihan

lurra bezaiñ zaharrez eta gerenda gaitzez, zeñetara biltzen baitziren ihizi basa gaixtoak. Oraino boztu behar izan niñtzan zeren goza ahal neza-keen, nere zorigaitzean jarraiki nahi izan zeraiz- kidan soldado eta lagun bakar batzuekiñ, lur basa hau, eta hemen egiñ ahal izaiteaz egoitza berri bat, ez giñduelakotz gehiago igurikitzen ahal berriz ikustea irla dohatsu hura zeñetan sortarazi bainiñduten jainkoek han erregiñatze-ko. Nere buruari egiten nioen:

— Ai, ai, zer ganbiamendua! Zer ikusgarri laz-tekoea ez naizen bertze erregeentzat! Erakutsi behar niñdukete lurraren gaiñean erregiñatzen diren guziei, hek nere gertakuntzaz jakiñtsunago eragitekotzat. Deusen beldurrik ez duketela idu-ritzen zaiote zeren bertze gizonak baiño gorago diren, eta bere goratasuna bera dela medio, dute zeren gehienik beldur izan! Ikaran nauzkan nere etsaiak eta maitatua niñtzen nere azpikoez. Jendaia botheretsu eta gerlari bati manatzen nioen. Haroak lekhurik urrunenetara heldu izan zuen nere izena. Irlarik gizenenean eta gozoe- nean erregiñatzen niñtzen. Ehun hirik, urte oroz, ematen zerautedaten bere aberastasunen

zerga. Gizon heiek ezagutzen niñduten heien tokitan sortu zen Jupiterren odol beretik. Maite niñduten Minoz zuhurraren illobasoa niñtzela-kotz. Minoz, zeñaren legeek haiñ boteretsu eta dohatsu eragiten baitituzte. Nere zorionari zer zen eskas, ezenetz jakitea hartaz negurritan gozatzen? Baiñan nere urguluak eta entzun ditudan lausenguek eragoitzi dute nere tronua. Horreletan lurrerako dira beren lehien eta gizon lausengarien eskuetara jautsiren diren errege guziak.

Niri jarraiki zirenei bihotza idukitzeko, egunaz erakusten nuen ahalaz begitarte alegera eta peskizaz bethe bat. Erraiten nioten:

— Hiri berri bat altxa dezagun galdu ditugun gauza guziez sosegu emanen deraukuna. Ingu-runetako jendaiek lan hortako erakuzkuntza ederra eman deraukute. Ikusten dugu Taranta gure ganik aski hurbil altxatzen dena. Falantek bere lazedemoniendarrekiñ ezarri ditu erresuma berri horren asentua. Filoktetek Petilia izen ematen dio itsas hegi huntan berean altxatzen duen hiri handi bati. Metaponta ere gisa bereko kolonia bat da. Gu bezala iheska dabilzan arrotz

horiek guziek baiño gutiago egiñen ote dugu? Zoria ez da guretzat garratzagoa.

Noiz-eta-ere solas horietaz ahal bezenbat gozaten baiñituen nere lagunen nahigabeak, nerorrek eziñ jasanezko atsekabea gordetzen nuen bihotzaren erdian. Sosegu bat zen neretzat egunaren argia itzal zakidan eta gauaren ilhunbeek ingura netzaten, nere dohamen urrikalgarriaz libroki auhenetan egon ahal niñdediñ. Nigar karatsa bi zurrutetan abiatzen zen nere bi begietarik eta lo gozoa etzuten gehiago ezagutzen. Su berri batekiñ lotzen niñtzen biharamunean lanei. Horra, Mentor, nola atzaman nauzun haiñ zahartua.

Bere nahigabeak erran ondoan, Idomenek Telemaki eta Mentorri galdegiñ zioten beren laguntza abiatzen zuen gerla hortako. Erraiten zioten:

— Itakara igorriren zaituztet gerla akabatu bezaiñ laster. Bitartean untziak bidaliren ditut leihorrik urrunen guzietaraiño Ulizen berrien jakitera. Nongo nahiko leihor ezagutura bulkatu duten pesiak edo jainko zeñbaten hisia, jakiñen dut hura hantik atharatzen. Agian bizi da oraiño!

Eta zuek, Itakara bidaliren zaituztet Kretan egundaiño egiñ izan diren untzirik hoberenetan. Jupiter sortu zen Idako mendian berean ebakiak izan diren zurez egiñak dira. Urean eziñ honda daite zuhamu sakratu hura. Ikaratzen ditu eta ahalkatzen haizeak eta gerendak. Neptune bera bere oldarrik handiengan ez laite ausarta haren kontra bere tiraiñen bulkatzera. Segur izan zaitte beraz, estrapurik gabe eta erraxki Itakara bihurturen zaretela eta ez dela gehiago jainko etsairik izanen haiñbertze itsasotan zuek erabiliren ahal zaituztenik. Hementik Itakara epaitza laburra da eta errexax. Hunaraiño ekarri izan zaituzten feniendar untzia gibelat igorrazue. Ez dezazuela bertze gogoetarik ibil, baizik eta ere, Idomeneoren zorigaitz guzien ahantzazteko amoreagatik haren erresuma berria finkatzeko ospea zuen buruei emateaz. Horra, oi Ulizen semea, zer prezioztan izanen zaren zure aitaren gai ezagutua. Baldiñ dohamen garratzek Plutonen erresuma beltzera jautsarazi ere balute, Grezia guziak, zutaz harturik, usteko du zure baitan hura berriz ikusten duela.

Horren gaiñean, Idomeneri Telemakek solasa trenkatu zioen, ziolarik:

— Gibelat igor dezagun feniziendar untzia. Zertan gaude harmak hartu gabe zure etsaiei jazartzeko? Zure etsaiak gureak bilhakatu dira. Garhaizia izan baliñbadugu Zizilian, Azezte troiestarra eta greken etsaiaren alde gudukatzean, ez ote dugu oraiño su gehiago izanen, ez ote gare jainkoez hobeki lagunduak izanen, gudukatuko garenean Priamen hiria herrautsi duten Greziako gizon handi baten alde. Doi-doia entzun dugun oraklek dudak debekatzen deraizku.

BEDERATZIGARREN LIBURUAREN AKABANTZA

HAMARGARREN LIBURUA

Mentorrek begi ezti eta deskantsu batez begiratzen ziolarik Telemaki, zeïña jadanik gudu-tako su bihotzoi batez bethea baitzen, huneletan mintzatu izan zen:

— Atsegiñ dut, oi Ulizen semea, zure baithan ikusteaz ospearentzat haiñ lehia ederra, baiñan orhoit zaitezi zure aita Troieseko sethioan ez dela haiñ ospe handiaren jabe jarri, ezenetz bere burua erakutsiz guzietarik umoena eta begira-tuena. Achilek, nahiz eziñ bentzu eta eziñ kolpa zaitekeien, nahiz segur zen laztura eta herioa eramane zituela gudukatzen zen toki guzietara, eziñ hartu izan du Troieseko hiria. Bera erori izan da hiri hartako murraila ondora, zeinak garhazia eraman baitu Hektorren bentzutzaillearen gaiñean. Baiñan Ulizek, zeïñaren baithan umota-sunak bihotza argitzen baitzuen, troiestarren erdira sua eta herioa eraman izan ditu eta hari esker erori izan dira dorre gora eta super hek, zeïñek hamar urtez larderiatu baitzuten Grezia guzia batera bildua. Zenbatnaz ere Minerba

Marz baiño gorago baita, hanbatenaz ere balentzia begiratu eta ohartu batek gaintitzen du balentzia sukoi eta muthiri bat. Abia gaitezen beraz jakintsun egiten iharduki behar den gerla hortako xehetasun[ez]. Ez dut zer nahi lanyeri ukorik egiten, bainan uste dut, oi Idomene, lehenik behar deraukuzula xehatu heia zure gerla zuzena den; gero, noren kontra egiten duzun; eta azkenekotz zer diren zure indarrak, igurik ahal izaiteko ondorio on bat.

Idomenek ihardetsi zioen:

— Ardietsi giñduenean leihor hau, hemen ediren giñduen jendaia basa bat oihanetan zabilana, ihizitik eta zuhainek berenaz ekartzen dituzten fruituetarik bizi zena. Manduriendarrak deitzen dira. Izitu ziren gure untziak eta harmak ikustearekin eta mendietara sartu ziren. Baiñan nola gure ihiztariak tokiaren ikusteaz lehios izan baitziren eta nahi izan baitziren ihizian oreñei jarraiki, buru egiñ zuten jende basa iheskari heiekiñ. Orduan, heien buruzagiek erran zioten:

— Utzi daizkitzuegu zuentzat itsasoko bazter gozoak. Etzaizku mendi kasik eziñ ibillizko batzu baizik gelditzen. Zuzen da bederen, hautan

bakean eta libro utz gaitzatzuen. Atzamaiten zaituztegu barbanakatuak eta gu baiño indar gutiagotan zabilatzatela. Gure eskuan laiteke baldin nahi bazintzategu sarraskitu eta ere zuen lagunei khendu zuen zorigaitzaren ezagutzea. Baiñan gu bezala gizonak direnen odolean ez dugu eskurik busti nahi. Zoazte eta bizia gure gizontasunari zor duzuela orhoit zaitetzte. Ez dezazuela behin ere ahantz, jendaia ikustaterik gabea eta basa deitzen duzuen batenganik, begirakortasun eta bizartasuneko eskola hori izan duzuela.

Hunelatan gibelat gizon heiek kanpetara igorri izan zutenek, zer gerthatu zitzaioten lagunei erran izan zioten. Gure soldadoak subermatuak izan ziren. Ahalke zitzaioten bizia zor izatea gizon iheskari saldo bati, zeinak iduritzen baitzizaitzaten hobeki zutela hartzen kara ezenetz gizonena. Ihizira goan ziren lehenbizikoak baiño multzo handiagoan eta zer nahi harma motarekin. Laster gerthatu zitzaizkoten jende basa hek eta akometatu zituzten. Gudua sarraskitsua izan zen. Bi aldetarik flexak airean bazoazen hala nola harria erortzen baita kalernetan elgi batetara. Gure lagunek bortxatu zituzten beren mendi

xut eta [...]tara zeinetan berak ez baitziren sar-
tzera ausartatu. Hantik laster nere aintziñera
jende heiek igorri zituzten bi agude umo niri
bakearen galdegitera heldu zirenak. Ekarri
zeraizkidaten dohaiñ batzu: azienda basa larru
batzu eta tokiko fruituetarik. Dohaiñak eman
ondoan huneletan mintzatu ziren:

— Oi erregea! Idukitzen ditugu, ikusten
duzun bezala, esku batean ezpata eta bertzean
olibera adar bat (eta egiazki, eskuetan zituzten
bata eta bertzea). Huna bakea eta huna gerla.
Hautazak. Nahiago giñduke bakea. Haren amo-
reagatik ahalkerik gabe uzten deraukagu itsaso-
ko bazter gozoa, zeinnetan iguzkiak lurra ontzen
eta hanbat fruitu gozo ekartzen baitu. Bakea
fruitu hek guziak baiño gozoagoa duk oraiño.
Haren amoreagatik bildu gituk mendi gora hoie-
tara, bethi hormaz eta elhurraz betheak direnak
eta zeinnetan ez baitira behin ere ikusten ez uda-
berriko liliak ez eta ere udazkeneko fruituak.
Higuintzetan diagu bortxa gaizkina, zeina oho-
rezko lehiaren eta ospearen izen ederren azpian,
zoroki goaten baita bazterren desmasiatzera eta
ixurtzen baitu gizonen odola, zeinak oro anaiak

baitira. Baldin gezurrezko ospe hartaz ederres-
ten bahiz, begira daiagu hura lehiatzea. Urrikari
hugu, eta horrelako errabiatik begirat gaitzaten
othoizten ditugu jainkoak. Baldin jakitateak, zei-
netaz grekak hanbat artharekin argitzen baitira,
baldin kortesiak, zeintaz espantu baiteraukate,
ez badiote bururatzen zuzen-kontra higuigarri
hori baizen, probetxu horiek ez izaitezaz sobra
zorion deraukagu. Ospe deraukagu bethi tonto
eta basa izaitezaz, baiñan zuzen, gizon, fiñ, diru-
axolagabe, gutiz askiestera jarraiki, haiñitz
behartsu den delikatasun faun hartaz arbuio.
Peretxugarri zeraukunak dira, osasuna, ontun-
tzetan begirakortasuna, libertatea, gorputzeko
eta izpirituko indarra, berthutearen amodioa,
jainkoen beldurkundera, gure askazien alderako
ethorki ona, gure adiskideentzat estekamendua,
guzientzat fintasuna, zorionean begirakortasu-
na, zorigaitzean barne handia, bethi egiaren
ausarki erraiteko bihotza eta lausenguaren
higuintza. Horra zer jende hauzotzat eta adiski-
detzat eskeintzen deraizkagun. Baldin jainkoek
samurrez itsutzen bahute bakea ez eman nahi
izaiteraiño, jakiñen duk, baiñan berantegi, begi-

rakortasunez bakea maite duten gizonentzat gerlan beldurrago izaiteko dela.

Agude hek horrela mintzo zeraizkidalarik ez niñdaiten heiei begiratzeaz unha. Bizarra luze zaukaten artharik gabe, illeak laburrago baiñan xuriak, begiak erneak, bekundea eta patxada bipilak, solasa maloa eta eskuduna, moldeak lañoak eta garbiak. Arropatzat zituzten larruak lotuak zuzten sorbaldaren gaiñean, eta agertze-
ra uzten zituzten alderdi batzu zaintsuak eta junta batzu gure athletenak baiño haziagoak. Bi mandatari hoiei ihardetsi nioten bakearen lehia nuela. Fede onez elkarrekiñ patuak egiñ giñtuen. Jainko guziak lekhuko hartu giñtuen eta gizon hoik dohaiñ batzuekiñ beren tokira igorri nituen.

Baiñan jainkoak, zeïnek nere arbasoen erre-sumatik kasatu bainiñduten, nere toleiatzen etzi-
ren oraiño aseak. Gure ihiztariak etzitazkeien egiñ giñduen bakeaz haiñ laster jakintsun egi-
ñak. Buruz buru egiñ zuten egun berean jende heietarik saldo handi batekiñ, zeïnek beren man-
datariak laguntzen baitzituzten kanpetarik bihur-
tzen zirelarik. Oldar handi batean akometatu zituzten. Parte hil zituzten, eta gaiñerakoei oiha-

netara jarraiki. Horra gerla berriz biztua. Jende heiek uste dute ez daiztela gehiago ez gure agiñtzei ez gure ziñei fida.

Gure kontra indar gehiago izateko, lokriendarrak, apuliendarrak, lukaniendarrak, bruziendarrak, krotoniendarrak, neritarrak, mezapiarrak eta brindarrak laguntzara deitzen dituzte. Orgato sega zorrotzdunekiñ heldu dira lukaniendarrak. Apuliendar bakotxa berak hil duen zenbait azienda basaren larruaz estalia da. Ibiltzen dituzte makhila borra batzu konkor handiz, eta burdiñ mokoak betheak. Handi dira hurran diganteak bezenbat eta heien gorputzak haiñ bortizten dira lan penhatuetan non hek ikusteak berak lazten baitu. Lokriendarrak Greziatik ethorriak dira. Ezagun dute oraiño zer iraulgitarik diren. Bertzeak baiño bihotz beratzagokoak dira, baiñan tropa greketako ordenu zorrotzarekiñ hanko jende basen indarra badute eta bizitze dorpe bati jarriak dira. Horren medioz eziñ bentzutuak dira. Zumezko erredola ariñ batzu larruz estaliak erabiltzen dituzte. Heien ezpatak luzeak dira. Bruziendarrak lazterka oreñak eta orkatzak bezain zalhuak dira. Iduri du, belharrik goxoena

bera, heien oiñen azpian ez dela zapatzen. Ikusten dira bat-batean beren etsaien gaiñera jauzten eta higual agudo suntsitzen. Krotoniendarrak flexak tiratzen artexak dira. Greketarik edozeñek eziñ banda liro krotoniendarren artean ardurenik ikusten diren arkoak eta egun batez destatzen badira gure jokoetan, nausituren dira. Heien flexak bustiak dira Abernako ondoan heldu omen diren belhar batzuen urinean. Heien pozoiñak herioa ematen du. Neritakoek, Mezapiakoek eta Brindakoek ez dute bertze onik gorputzeko indarra eta balentzia antze gabeko bat baizen. Etsaia ikustearekiñ heiek zeruetaraiño egiten dituzten orroak izigarriak dira. Aski artexki erabiltzen dute habala eta babazuzak bezala airea harriz goibeltzen dute, baiñan guduan ez dute ordenurik idukitzen.

Mentor, horra zuk jakiñ nahi ziñduena. Gerlaren ithurburua eta nor diren gure etsaiak orai ezagutzen ditutzu.

Garbitasun hori egiñ ondoan, Telemakek lehen bai lehen gudura nahiz, uste zuen etzuela gehiago harmen hartzea baizen. Mentorek gel-

diarazi zuen oraino, huneletan Idomeneri mintzitzen zelarik:

— Nondik heldu da lokriendarrak berak, Greziatik atharaiak, greken kontra jende basa horiekin bateratzen direla? Nondik heldu da horrenbertze kolonia greka itsas bazter huntan berean ospetan jartzen direla, zuk bezala gerlarik ihardukitzeko izan gabe? Oi Idomene! Diozu ez direla oraiño jainkoak zure toleiatzen aseak, eta nik diot etzaituztela oraiño aski argitu. Hanbat zorigaitz egarri ditudzunek, ez derautzute oraiño gerlatik begiratzeko zer egiñ behar den erakatsi. Jendaia basa haren fede onaren gaiñean zeronek erran ditudzunak aski dira erakusteko harekiñ bakean bizi ziñtakeiela, baiñan gerlarik lanjerosenak erakartzen dituzte burgoitasunak eta larderiak. Heienganik har eta heiei eman ziñetza-keien bahiak. Heien mandatariekiñ zure azpiko aiñtziñdarietarik zenbait igortzea etzitzeien nekhe, hek salburik gibelat bihurrarazteko. Gerla hori berrituz geroztik, eztiarazi behar ziñtukeien heiei erakutsiz akometatuak izan zirela, adiskidantzazko patuak ziñen azpian egiñak zirela jakiñ gabez. Behar zitzaioten nahi zituzten

segurtasun guziak eskeiñi eta gaztigu garratzak manatu patuari huts egiñen zuten zure azpikoen kontra. Baiñan zer gerthatu da gerla hasiz geroztik?

Idomenek ihardetsi zioen:

— Uste izan nuen gure buruak apaldu gabe ez giñztakeiela jendaia basa haren ondotik ibil zeñak herresakan bildu baitzituzten gerlako on zituzten gizon guziak eta zeñek laguntzara othoiztu baitzituzten hauzoetako jendaia guziak eta heiei nabarmen eta higuin eragin giñduten. Iduritu zitzaudan biderik hoberena zela berehala hartzea mendietan iragangia gaizki zaiñduak ziren batzu. Hartu izan giñtuen erraxki eta horrela jarri gira jendaia basa hura nahi dugun bezala toleiatzeko heinetan. Han altxarazi ditut dorre batzu, zeñen barnetik gure soldadoek flexez xahuturen baitituzte mendietarik gure lurretara ethor laizteken etsai guziak. Heien lurretan nahi dugunean sar gainteke eta heien herri berezienak desmasia. Horren medioz, indar gutiagorekiñ gure inguruan diren etsaiezko oste eziñ kondatu hari buru egiteko heinetan gare. Gaiñerakotan, bakea heien eta gure artean haiñitz nekhos

bilhakatu da. Dorre hek eziñ utz ditzoketegu heien gaixtakerien menturari jarri gabe, eta heiek begiratzen diote heien gathibu eragiteko nahi ditugun zitadela batzuei bezala.

Idomenei Mentorrek huneletan ihardetsi zioen:

— Errege zuhur bat zare eta nahi duzu eztitasunik batere gabe erakuts dezazuten egia. Hura ikus beldur diren, etzira gizon flux heien pare, beren buruen ganbiatzeko bihotzik ez izanez, hutsegiñen gogortzeko baizen ez baitu beren eskudantzia erabiltzen. Jakiñezazu, beraz. Eskola miragarri bat eman derautzu jendaia basa hark zuri bakearen galdegitera ethorri denean. Apaltasunez galdegiten ote zautzun? Bihotz edo indar eskasetan ote zen zure kontra? Ikusten duzu segur ezetz, haiñ gerlaria denaz geroz eta lagun duen hanbat hauzo, zeinetaz beldur izaiteko baita. Zertako etziñen haren begirakortasunari segitzen? Baiñan ahalke gaixto batek eta balenorioak ezarri zituzte zorigaitz hortan. Beldur ziñen utz etsaiari larderia sopra hartzera eta etziñen beldur utz hura indar sobretan sartzera, egitate burgoi eta zuzenkontrako batez zure

kontra hanbat jendaia billaraziz. Zertako dira hanbat espantutan derauzkatzun dorre hek ezenetz zure hauzo guziak bortxatzeko berak galtzera edo zeroni galaraztera beren buruak gathibutasun laster batetarik begiratzeagatik? Dorre hek segurean jartzeko baizen ez dituzu altxatu eta dorre heien medioz zure horren lanjer handitan.

Erresuma batetako murrailarik segurena da zuzentasuna, begirakortasuna, fede ona eta heien lurrez gaizki jabetzeko gai etzareako deskantsua. Aiñtziñatik ikus ez daizten asko estrapuz eror daizte murrailarik hazkarrenak. Zoria partsu eta mudakor da gerlan, baiñan zure auzoen zure alderako amodioaren eta siñestearen medioz, zure begirakortasuna ezagutu dutenean, zure erresuma ez daite bentzu eta ez da kasik behin ere akometatua. Hauzo gaixtagiñ batez akometatua balitz ere, bertze guziek zure begiratzean beren ona lukete eta zure alde harmak har letzakete. Hanbat jendaien laguntzak, zeñek beren egiazko ona atzaman bailezakete zureari indar ematean, haiñitz botheretsuago eragiñen ziñtuen ezenetz zure ondikoak ezin

sendatuak eragiten dituzten dorre heiek. Hastetik gogoan izan baziñdu hauzoen bekaizgoa zureganik urruntzea, zure hiri berria dohatsuzko bake batean ospetan jarriko zen eta Hezperia guziko jaun izanen ziñen.

Baiñan orai asma dezagun xoilki heia nola iraganak senda ditazkeien ethorkizunaz.

Erraiten hari zinaizkidan itsas hegi huntan asko kolonia greka bazirela. Zure laguntzera ekharriak izan behar dira. Ez dituzkete ahantzi ez Minozen izen handia, Jupiterren semea, ez zure nekheak Troieseko sethioan, zeñtan zure burua handizki eta hanbat aldiz erakutsi baitziñuen prinze greken artean, Grezia guziko makur hartan. Zertako etzira kolonia hek zure alde jarraraztera bermatzen?

Idomenek ihardetsi zioen:

— Nihoren alde ez jartzeko xedea hartu dute, ez nere laguntzera ekarriak bezala ez direlakotz. Baiñan hiri hunek hastetik ekarri izan duen distira handiegiak izitu ditu. Grekek, bertzeak bezaiñ ongi, heien libertatearen gaiñean zerbait xede bagiñduela beldurrak hartu izan ditu. Uste izan dute mendietako basak zebatu ondoan, urruna-

go helduren giñduela gure lehia. Hitz batez, oro gure kontra dira. Gerla ageri bat ez deraukute- nek ere, gure apaltzea nahi dute eta bekaizgoak adiskide bat ez derauku uzten.

Mentorrek erran zuen:

— Oi eziñ bertzezko hestura! Sobra bothere- dun agertu nahiz, zure botherea ezeztatzen duzu eta noiz eta ere kanpoan baitzare zure hauzoen lotsaduraren eta aiherkundearen suieta, bar- nean zure burua akhitzen duzu horrelako gerlari buru egiteko bermadura premia direnetan. Oi Idomene dohakabea eta bi aldiz dohakabea, zorigaitzak berak erdizka baizen eziñ argitu duena! Bigarren eroriko baten beharretan iza- nen ote zare bada, ikastekotzat aiñtziñetik ikus- ten erregerik handienei dixidu egiten diotzaten gaitzak? Utz nezazu egitera eta xoilki xehetasu- nean erradaizkitzu zurekiñ patu hartu nahi ez duten hiri grekak.

Idomenek ihardetsi zioen:

— Hiri hetarik buruzagiena Taranta da. Badu hirur urte Falantek haren asentuak jarri zituela. Bildu izan zituen Lakonian gizon gazte multzu handi bat Troiesko gerla denboran beren senha-

rrak kanpoan zituzten emaztetarik sortuak. Sen-
harrak gibelat itzuli zirenean, emazteek heien
eztiarazteko beren hutsak ukhatu zituzten.
Ezkontzaz kanpo sortu zen gazteria handi hura,
gehiago ez ezagutzenetz ez aitarik ez amarik,
barraiadura handi batean bizi izan zen. Legeen
garraztasunak heien nahasmenduak gaztigatu
zituen. Bildu izan ziren Falantaren azpira, buru-
zagi ausartatua, bihotzoia, egarria, eta bere
amarruez bihotzen irabazten dakiena. Ethorri da
itsas hegi huntara lakoniar gazte heiekiñ eta
egiñ izan du Tarantaz bigarren Lazedemonia bat.
Bertze alde batetik Filoktetek, zeinak haiñ ospe
handi bat irabazi baitzuen Troiesko sethiora Her-
kulen flexak ekartzean, hauzo huntan altxatu du
Petilia. Egia erraiteko, hiri hori ez da hain hazka-
rra nola Taranta, baiñan zuhurkiago manatua da.
Badugu oraiño hurbil huntan Metapontako hiria,
Neztor zuhurrak asentatua bere piliendarrekiñ.

Mentorrek erran zioen orduan:

— Zer, Hezperian duzu Neztor eta ez duzu
jakiñ hura zure alde jarrarazten! Neztor, zeinak
hanbat aldiz ikusi izan baitzaitu troiestarren kon-
tra gudian eta zeĩnarekiñ adiskide baitziñen!

Idomenek ihardetsi zioen:

— Galdu izan dut haren adiskidantza jendaia haren amarruaz, zeinnek ez baitute basarik deusere izena baizen. Aski antze izan du Neztorri siñetsarazteko Hezperia guzia nere eskudantzia-
ren azpian ezarri nahi nuela.

Mentorrek erran zuen:

— Egiaz argituren dugu. Telemakek ikusi izan zuen Pilozen, hiri berri horren altxatzera ethortzeko aiñtziñean, eta Ulizen bilha gure piaia handi horietan abiatu giñen baiño lehen. Ez duke oraiño Ulize handia ahantzi, ez eta ere Telemake haren semeari erakutsi zioen amodioa. Baiñan lehenbiziko gauza da haren mesfidantza haustea. Zure hauzo guziei eman diozuten gibelbel-durtasunak biztu [du] gerla hau eta gibelbeldurtasun ezdeus hek ohilduz gerla hau itho daiteke. Oraiño diot berriz, utz nezazu egitera.

Solas horiekiñ batean Idomenek besarkatzen zuen Mentor. Bihotza hausten zitzaioen eta etzaikeien mintza. Noizbait, nekhez athara zituen solas hauk:

— Oi agude umoa, nere hutsen ezeztatzeko jainkoek igorria! Aithortzen dut zu bezaiñ garbiki

nornahi mintzatu izan balitzait nere oldarra jauzaraziko zerautala. Aithortzen dut ez dela zu baizik ni bakearen ondotik ibillaraziko nauenik. Leher egiteko edo nere etsai guzien bentzutzeko xedea hartu nuen, baiñan zure umotasuna eze-netz nere lehia, zuzenago da siñestea. Oi zorionezko Telemake, behin ere ni bezala eziñ errebelaturen ahal zarena, holako aiñtziñekoa duzunaz geroz! Mentor, zu zare nausi. Jainkoen zuhurtzia guzia zure baithan da. Minerbak berak ez liru bide salbagarriagorik agert. Zoazi, agiñtzazu, egizu, emazu nik ditudan guziak. Idomenek onhetsiren ditu zuk egiñen ditutzun guziak.

Solas horietan zaudelarik, bet-betan, orgatoak, zaldi irrintziñak, gizon orroa izigarri batzu eta airea soiñu gerlari batez ihardetsarazten zuten turutek egiten zuten harramantz ikaragarri bat entzuten da. Alde guzietarik jendea oihuz abiatzen da. Horra etsaia! Inguru handi bat egiñ du zaiñduak diren iragangiak hutsegiteko. Horra non diren Zalantaren sethiatzera heldu direla! Gizon zaharrek eta emaztekiek iduri zuten laz-tuak, ziotelarik:

— Oi zorigaitza! Zertako utzi behar giñduen gure sorleku maitea, Kreta aberatsa, eta haiñbertze itsasoen erditik errege dohakabe bati jarraiki, altxatzeagatik hiri baten asentuak, zeïña, Troiesen pare, herraustua izanen baita!

Murru berrien gaiñetik elgi zabalean, ageri ziren etsaien kaskak, kuirazak eta erredolak iguzkira distiratzten. Lantzak xutuak ageri ziren lurra estaltzen zutela, hala nola estaltzen baitu sasoiñ nasai batek Zizilian, Ennako elgian, Zerezek udako beroetan handiarazten duena, laborariari beren nekhe guzien saria emaiteko amoreagatik. Jadanik begiek berezten zituzten orgatoak sega zorrotzez harmatuak, eta erraxki seiñale ziren gerla hartara ethorri jendaia bakoxta.

Mentor, dorre gora baten gaiñera igan zen guziak hobeki ikusteagatik. Idomene eta Telemake hurbildanik jarraiki zitzaizkon. Haren gaiñera igan bezaiñ laster ikusi zuten alde batetik Filoktete eta bertzetik Neztor bere seme Piziztra-tekiñ. Neztor bere adiñ ahalkezunetik errax zen ezagutzen.

— Zer bada! —oihu egiñ zuen Mentorrek—. Uste izan duzu, oi Idomene, Filokteteri eta Nez-

torri aski zitzaiotela zuri laguntzarik ez ematea! Horra non diren zure kontra harmak hartu dituztela! eta iduritzen zaudana egia baliñ bada, berzte tropa horiek, haiñ ordenu ederrean eta haiñ astiki heldu direnak, Falantak manatzen dituen lazedemoniar tropak dira. Guziak zure kontra dira. Ez da itsas hegi huntan zeronek nahi gabez zure buruari etsai jarrarazi ez duzun hauzo bat.

Solas horiek erraitearekiñ batean, Mentor berehala jausten da dorretik. Etsaiak hurbiltzen hari ziren hiriko athelada batetara badoha, zabalazten du, eta Idomene, balditua zer handiratasunekiñ egiten dituen gauza hek, ez da ausartatzen ere galdegitera zer den haren xedea. Mentorek eskuaz keiñu egiten du nehor ez dakion jarraik. Badoha etsaien alderat, zeinak harrituak gelditu baitziren ikusteaz gizon baxhar bat heien aiñtziñera ethortzen. Bake seiñaletzat erakutsi zioten olibera adar bat, eta bozaren menera heldu zenean, galdegiñ zuen aiñtziñdari guziak bil ziteziñ. Aiñtziñdariak berehala bildu ziren eta huneletan mintzatu zitzairen:

— Oi gizon bizarrak, Hezperia aberatsean ospetan dauden hanbat jendaietarik bilduak,

badakit libertatearen intres beraz hunat etho-
rriak zaretela. Zuen kharrari laudorio ematen
diot, baiñan onetsazue erakuts dezadazuedan
libertatearen eta zuen azpiko guzien ozpearen
begiratzeko bidea gizonaren odolik ixuri gabe. Oi
Neztor, Neztor umoa, bilku huntan ikusten duda-
na. Jakintsun zare gerla zeñ ondikozkoa den,
zuzentasunean eta jainkoen laguntzaren azpian
egiten dutenentzat berentzat! Gerla da jainkoek
gizonei ematen dioten gaitzik handiena. Grekek
Troies dohakabearen aiñtziñean hamar urthez
zenbat egarri duten behin ere ez duzu ahantzir-
ren. Zer makurrak aiñtziñdarien artean! Zer
zoriaren parrak! Zer sarraskia greketan Hekto-
rren eskuz! Zer ondikoak hiri bothorosen guzie-
tan, gerlak ixuriak, hanko erregeaz haiñ luzez
urrunduak zaudelarik! Gibelakoan batzuek Kafa-
ren kost-egiñ dute. Bertzeek zorigaitzezko herio
bat atzaman dute beren emazten beren aldean.
Oi jainkoak! Zuen oldarrean harmatu ziñtuzten
grekak gerla aipatu hartara goateko. Oi hezpe-
riendarrak! Jainkoak othoizten ditut behin ere ez
derautzutela haiñ ondikozko garhaizia eman.
Egia da, Troies herraustua da, baiñan grekentzat

oraiño hobe laite bere ospe guzian balitz eta Paris bihotzgabea deskantsuan goza baledi oraiño bere amore tzarrez Elenarekiñ. Oi Filoktete haiñ luzez dohakabe eta Lemnozeko irlan utzia, etzareia beldur gisa bereko gerlan gisa bereko ondikoak berriz kausi? Badakit lakoniarrek ere frogatu dituztela nahasturak, troiestarren kontra goan ziren printzeen, bertze aiñtziñdarien eta soldadoen haiñ luzez urruntzea zela medio. Oi grekak Hezperiarat iragan zaretenak! Troieseko gerlak ixuri zituen zorigaitzen ondorioz baizen etzarete hunat iragan.

Horrela mintzatu ondoan, Mentor hurbildu zen piliendarretara eta Neztor ere, zeinak ezagutu baitzuen, hurbildu zitzaioen agur egiteko. Erran zioen:

— Oi Mentor! Ongi atsegiñekin berriz ikusten zaitut. Asko urthe dira lehenbiziko aldikotzat Fozidan ikusi ziñtudala. Hamabortz urte baizik etziñtuen eta ordudanik ezagutu nuen ondoan izan zaren bezain zuhur izanen ziñela. Baiñan zer gerthakuntzaz ethorri zare toki hautara? Zer bide ematen deraukuzu gerla hunen akhabatze-ko? Bortxatu gaitu Idomenek haren akometatze-

ra. Ez giñduen bakea baizik galdegiten. Gutarik bat bederak intres miñ bat giñduen bakea nahi izateko, baiñan ez giñezakeien gehiago haren baithan fidantziarik batere ediren. Bere lehenbiziko hauzoei eman zioizkiten hitz guziak hautsi ditu. Bakea ez laite harekiñ bakea. Gure arteko patuen ezeztatzera zerbitza lakioke. Patu hek dira gure salbatzeko bide bakarra. Guziak gathibutasunean ezartzeko xede lehiatsua erakutsi izan du guziei eta gure libertatearen begiratzeko bertze biderik ez derauku utzi, haren erresuma berriaren herrausteko bermatzean baizen. Haren fede gaixtoa dela medio, bortxatuak gare edo leher egitera edo harenganik gathibutasuna errezibitzera. Baldiñ zerbait bide edireiten baduzu hari fida ahal izateko eta bake on batez segurtatzeko, hemen ikusten dituzun gizon guziek gogotik utziren dituzte harmak eta bozkariokekiñ aithorturen dugu zuhurtasunez gainditzten gaituzula.

Mentorrek ihardetsi zioen:

— Oi Neztor zuhurra, badakizu Ulizek bere seme Telemake eskuetan ezarri zeraudala. Gizon gazte hura, bere aitaren dohamenak lehen

bai lehen ezagutu nahiz zure baithan, Pilozen iragan zen eta errezibitu ziñduen aitaren adiskide ziñ batenganik igurik ahal daizten arta guziekiñ. Zure semea eman ere ziñioien laguntzat. Abiatu zituen gero piaia luze batzu itsasoaren gaiñean. Ikusi ditu Zizilia, Egiptoa, Ziprako irla eta Kretakoa. Haizeek, edo hobeki erraiteko, jainkoek igorri dute itsas bazter huntara Itakara itzuli nahi zuelarik. Hunat heldu izan gira arras heiñ onean zuei gerla gaixto batetako ondikoetarik begiratzeko. Ez da gehiago Idomene, Ulize zuhurraren semea da. Ni naiz zuei emanak izanen zaizkitzuen hitzez ihardesten dudana.

Huneletan Mentor tropa guzien erdian Neztorrekiñ mintzo zelarik, Idomene eta Telemake kretoar guziekiñ harmetan, heiei begira zauden Zalantako murruek gaiñetik. Atzarriak zauden ezagutzeko heia Mentorren solasak errezibituak izanen ziren, eta entzun nahi zuketeien bi agude zahar heien solasak. Greziako erregetarik, Nestor bethi iragan zen guzietarik argituenarentzat eta mintzatzeko dohaiñik handiena zuenarentzat. Troieseko sethioan hark ezitzen zituen Achile jauzokorraren oldarra, Agamenonen urgu-

lua, Ajakzen burgoitasuna eta Diomeden bihotz sukoia. Haren ahotik eztizko ithurri baten pare jausten zen gizonei gauzen siñetsarazteko antze gozoa. Haren boza zen bakarrik gizon handi heien guzien artean entzuna. Hark ahoa ideki bezain laster, guziak ixiltzen ziren eta etzen hura baizen kanpetan eztiaraz zezakeienik makur basa. Zahartasun hotzaren gaitzak hautemaiten abiatzen zen, baiñan oraiño haren solasa eztitasunez eta indarrez bethea zen. Gauza iraganak kondatzen zituen, gazteria berak ikusi zituenez argitzeko, baiñan graziarekiñ kondatzen zituen nahiz astiki kon[datu]. Grezia guziaz ederretsia zen agude zahar hark iduri zuen bere mintzatze-ko dohaiñ guzia eta bere ahalkezuntasun guzia galdu zuela Mentor haren aiñtziñera agertu zen bezain sarri. Haren adiñak iduri zuen hitsa eta eroria Mentorrenaren aldean, zeñaren baithan urtheek ez baitzuten iduri ukitzera menturatu zirela haren bizkortasunari eta haren osagarri hazkarrari. Mentorren solasak, nahiz umoa eta lañoa, bazuen atzartasun bat eta larderia bat bertzeari eskasten abiatua. Haren erran guziak laburrak, garbiak eta zaiñhartak ziren. Etzuen

behin ere errepikarik. Trenkatu behar zen egitekoarentzat premia ziren solasak baizik etzituen behin ere atharatzen. Baldiñ bortxatua bazen behiñ baiño gehiagotan solas bera aipatzera, hura buruetan sarrarazteko edo norbait siñestetan jarrazteko, bethi egiñen zuen molde berri batean eta konparantza garbi batzuetan. Bazuen ere ez dakit zer atsegiñik eta arrairik bertzeen beharren heiñera jautsi nahi zuenean eta zenbait egia buruan sarrarazi nahi ziotenean.

Noiz-eta-ere Zalantaren kontra patu hartu zuten guziak, bat bertzearen gaiñera igaiten baitziren hek hurbilagodanik ikusteko, eta heien solas zuhurrak entzun nahiz, Idomene eta haren lagun guziak, begiak harmaturik, ezagutzera destatzen ziren heia zer erran nahi zuten heien kheiñuek eta begitarteko itxurak.

HAMEKAGARREN LIBURUA

Bizkitartean Telemake, eziñ egonez, ixilik atharatzen da haren inguruan dagoen jende ostetik egiten du Mentor athara zen athelada berera. Buruiopez zabalarazten du. Idomenek, ustez oraiño bere aldean zuela, harritzen da fite hura elgiaren erdian egiten ikusirik eta jadanik Neztarren ondoan. Neztorrek ezagutzen du eta berehala abiatzen da, baiñan urhats dorpe eta tonto batean, haren errezibitzera goatera. Telemakek jauzi egiten du haren lepora eta besoetan tinkatua derauka solasik egiñ gabe. Noizbait oihu egiten du:

— Oi nere aita! Ez naiz zuri izen horren emaittea beldur. Nere egiazko aita eziñ atzemaiteko zorigaitzak eta niri egiñ deraiztatzun ongiek, haiñ izen maitea zuri emaiteko eskua uzten derautade. Nere aita! Nere aita maitea! Berriz ikusten zaitut! Oxala horrela ikusiren ahal dut Ulize! Baldin hartaz gabetua izaiteko bihotzmiña deusek nere baithan goza ahal baleza, hura laite zutan edireitea bertze Ulize bat.

Solas horien gaiñean Neztorrek eziñ iduki zituen nigarrak. Atsegiñ ixil batez ukitua izan zen ikustearekiñ Telemaki, mathelak behera, grazia ederretsgarri batekiñ jausten zitzaizkon nigar punpuilak. Haiñbertze tropa etsaien artetik konturik gabe iragan zen arrotz ezagutzen etzuten haren edertasunak, eztitasunak eta deskantsu ederrak, gizon hek guziak harritu zituzten. Elkarren artean erraiten zuten:

— Ez ote da Neztorri mintzatzera ethorri den agude horren semea? Bai, duda gabe, umotasun bera da biziko bi adiñik desbardiñenetan. Bataren baithan, loratzen baizik ez da oraiño; bertzearen baithan, nasaiki ekartzen ditu fruiturik ontuenak.

Mentorrek atsegiñekin ikusi zuen zer amodio-rekiñ Neztorrek errezibitu zuen Telemake eta abiadura on hartaz baliatu zen. Erran zuen:

— Huna non den Ulizen semea, Grezia guziak haiñ maite duena eta zeronek, oi Neztor umoa, haiñ maite duzuna! Huna bahitzat eta Idomenen agiñtzen herresa baliosena bezala ematen derautzuna. Segurki siñesten ahal duzue ez nukeela nahi aitaren galtzapenak ondoretzat

izan lezan semearena, eta Penelopa dohakabeak Mentorri iroi egiñ ahal lezon haren semea Zalan-tako errege berriaren lehia tzarrari sakrifikatu duela. Bahi, berenaz bere buruaren eskeintzera ethorri den hunekiñ eta jainkoen bakea maite dutenek igorri derautzuten hunekiñ, abiatzen naiz, oi jendaia hanbat tokitarik bilduak, abiatzen nerautzu bethi iraun behar duen bake segur batetako patuen eskeiñtzen.

Bake solas hortan, haro handi bat lerrotik lerrora guzietan hedatu zen. Jendaia berez hek guziak irakiten ziren eta gudua luzatzen zioten asti guzia galdutzat idukitzen zuten. Iduritzen zitzaioten solas hek guziak etzirela egiñak heien oldarra histera uzteko baizen eta heien aztaparretarik etsaiari eskapatzeko astia emateko baizen. Manduriendarrek bereziki, eziñ bertzez jasaiten zuten Idomenek heien berriz enganatzeko peskiza izan zezan. Asko aldiz nahi izan zioten Mentorri hitza trenkatu, ezen beldur ziren haren solas zuhurtziaz betheek, heien adiskideak heienganik partiaraz zitzaten. Bilkuman ziren grek guzieñtzat beldurkudentan sartzen hasi ziren. Mentor hortaz ohartu zen eta beldurkunde

horren handitzera berehala destatu zen, jendaia heien guzien artean nahasmendua ezartzeagatik. Erraiten zuen:

— Aitortzen dut, manduriendarrek arranguratzeko badutela eta egarri dituzten bidegabeen alderat zerbait galdegiñ dezaketela, baiñan ez da zuzen ere, itsaso huntako bazterretan egonleku berriak altxatzen dituzten grekak, tokiko jendaia zaharrari higuiñ eta nabarmenduak geldi ditezten. Aitzitik, grekek elkarren artean batasunean egon behar dute eta bertzei beren buruak ongi ikusarazi. Xoilki behar dute begiratuak izan eta ez behin ere abiatu beren hauzoen lurrez zuzen kontra jabetzerat. Badakit Idomenek bere burua nabarmentzera uzteko dohakabetasuna izan duela, baiñan zuen beldurkunde guziak garbitzea errax da. Telemakek eta nik gure buruak bahi eskeiñtzen ditugu Idomeneren xede onaz ihardesteko. Zuen eskuetan egonen gare agiñduak izanen zaizkitzuen gauzak osoki betheak izan arteo. Oi manduriendarrak, zuek kexatzen zaituztena da —[...]— Kretoarrak oharkabean nausitu zaizkitzuen zuen mendietako athekez eta holetan jarri diren, zuek nahi eta ez, berek

nahi duten aldi guziez sartzeko heinean lurretan, zeñetara gibelat egiñ baituzue heiei itsas hegiko zelhaiak uzteagatik. Atheka hek, zeñak kretarrrek estali baitituzte dorre soldadoz bethe batzuez, dira beraz, gerla huntako egiazko has-tapena. Ihardetsazue niri, bada oraiño bertzerik?

Orduan, manduriendarren buruzagia aiñtzi-ñatu zen eta huneletan miñtzatu:

— Zer ez dugu egin gerla huni ihes egiteaga-tik! Jainkoak lekuko ditugu nola bakea hautsi ez dugun, kretoar eziñ sasiatuak diren horien medioz bakea eziñ bertzea izan denean baizen, eta noiz eta ere heien agiñtzetako siñestea gal-tzera bortxatu baikaituzte. Oi jendaia zoroa, zein-ak gure nahikunde guzien kontra bortxatu bai-kaitu haren kontra desesperazionezko xede baten hartzeko premiatasun izigarrira eta hura galduz baizik gure buruak gehiago eziñ begira-tzera! Atheka hek idukitzen dituzteno, usteko dugu gure lurrez jabetu nahi dutela eta gerorri gathibutasunean ezarri. Baldiñ egia balitz beren hauzoekiñ bakean egoteko xedea baizik ez dute-la, askietsiak laizte gogo onez utzi diotegunaz eta ez lituzkete iduki nahi iragangiak toki

batzuetara zeñak gathibutasunean ezartzeko xederik ez balute. Baiñan ez ditutzu ezagutzen, oi agude zuhurra. Zorigaitz handi batez ikasi izan dugu heien ezagutzen. Oi gizon jainkoez maitatua, ez dezazula gehiago gibelamendurik eman gerla zuzen eta premia bati, zeña gabe Hezpe-riak ez baitu zeren usten izan bake onik. Oi jendaia esker gabea, enganatzaile eta krudela, zeña jainkoek samurturik igorri izan baitute guregana gure bakea asaldatzeagatik eta gu gure hutsez gaztiatzeagatik! Baiñan, oi jainkoak, gu gaztigatu ondoan gutaz mendekio atharako duzue. Etzarete gutiago zuzenak izanen gure etsaien kontra nola gure kontra.

Solas horien ondotik irakiduran jarri zen bilkuma guzia. Iduri zuen Marz eta Belona lerrotik lerrora zabiltzala bihotz guzietan bizten gerlako sua, zeña Mentorrek bere egiñ ahalaz itho nahi baitzuen. Solasa berriz huneletan hartu zuen:

— Ez baliñ banu agiñtzarik baizen zuei egiteko, zuen baithan laiteke hetan ez fidatzea, baiñan gauza gertuak eta orai berekoak eskeiñtzen deraizkitzuet. Bahitzat Telemake eta ni ez baliñ bagira aski, emanaraziko daizkitzuet kretoar

aitoren seme lehenbizikoetarik eta balenteneta-
rik hamabi. Zuen aldetik ere zuzen da eman
detzatzuen bahiak, ezen Idomenek bakea nahi
duelarik, nahi du beldurrik gabe eta apaldu
gabe. Bakea nahi du, zerorrek diozuenaren ara-
bera zuhurtziaz eta begirakortasunez, baiñan ez
bizi nagi bat dela medio eta gizonak mehatxa-
tzen dituzten lanjeren beldurrez. Hiltzera edo
bentzutzeroa higuale abian da, baiñan bakea
nahiago du ezen garhaiziarik ospetsuena. Ben-
tzutua izaiteko beldurkunderaz ahalketua laite,
baiñan zuzenaren kontra ibiltzeaz beldur da, eta
ez da ahalke bere hutsen zuzentzea nahi izai-
teaz. Harmak eskuan, bakea eskeiñtzen derau-
tzu. Ez ditu larderiarekiñ patuak berak eman
nahi, ezen ez derauka bortxazko bake batez kon-
turik idukitzen. Guziak askiesten dituen bake bat
nahi du, bekaizgo guziak geldiarazten dituen,
herra guziak ixiltzen, eta beldurkunde guziak
ezeztatzen. Hitz batez, Idomeneren xedeak dira
hek berak, zeinak segur bainaiz ikusi nahi ziñtuz-
ketela haren baitan. Ez da lanik gauza hori zuzen
baitan sarraraztea baizen. Siñetsaraztea ez da

gaitz izanen gogo libro eta deskantsu batekiñ nahi baliñ banauzue entzun.

Entzunazazue beraz, oi gizon bihotzez betheak, eta zuek, oi aiñtziñdariak, zuhurziaz eta batasunez hain betheak. Entzunatzue zer eskeiñtzen derautzuetan Idomeneren partez. Ez da zuzen sar ahal dadien bere hauzoen lurretan. Ez da zuzen ere haren hauzoak sar ahal ditezen harenetan. Irangiangiak dorre goraz hazkartuak, ez bataren ez bertzearen alde diren tropez zainduak izaita onhesten du. Zu Neztor eta zu Filoktete, sortzez grekak zarete, baiñan aldi huntan Idomeneren kontra altxatu zarete. Hartakotz, sobera haren alde izan zaitezten ez da beldur izaiteko. Zuek hunkitzen zaituztena da Hezperian guzien bakearen eta libertatearen alderdia. Gerla bitzarazten duten irangangia heien idukitzailleak eta zaiñak zerorrek izan zaitezte. Ez dagoka gutiago zuen onari Hezperiako jendaia zaharrek desegiñ ez dezaten Zalanta, greken hiri berria eta altxatu dituzuenen iduria, ezen Idome-ne bere hauzoen lurrez bortxaz nausi ez dadien. Batzuen eta bertzen artean balentza idukazue. Maitatu behar ziñduketen jendaia baten erdira

gerla ekar bidean, juye eta konpuntuzaile izaiteko ospea hautazazue. Erranen derautazue patu horiek sentagallazkoak iduri lakizkitzuela seguraten ahal baliñ baziñtazkete Idomenek xede on batekiñ betheko dituela, baiñan zuen askiestera noha.

Bi aldetako segurtasunarentzat aiñtziñean nik aipatu bahiak izanen dira, iragangia guziak zuen eskuetara utzi arteo. Noiz eta ere Hezperia guziko ethorkizuna, Zalantakoa eta Idomenere-na zuen eskuetan izanen baitira, askietsiak izanen ote zarete? Gerozgoiti norentzat izanen ahal duzue gibelbeldurrik? Zerorren buruaz ote? Etzarete Idomeneri fidatzera ausartatzen eta Idomene haiñ guti da zuen enganatzeko gai non zuei fidatu nahi da. Bai, fidatu nahi deraizkitzue bere eta bere azpiko guzien deskantsua, bizia eta libertatea. Bake on bat baizen ez baliñ baduzue egiazki nahi, horra non heldu zatzuen aiñtziñera eta gibelat egiteko estakuru guziak khentzen deraizkitzuen. Oraiño behiñ, zuei eskeiñtza horien egitera beldurrak Idomene erakartzen duela etzaitezuela alha. Zuhurtziak eta zuzentasunak hortara erakartzen du kexatu gabe heia

flakiari eratzikitzen duzuen prestutasunez egiten duen gauza. Hastetik hutsak egiñ ditu eta ospe derauka hek ezagutzea egiten deraizkitzuen eskeiñtzez. Emetasuna da, balenorioa da, bere onaren haiñ guti ezagutzea da, bere hutsak gorde ahal uste izaita, agerritzean hetan gogortzea burgoiki eta larderiaz. Zeiñak ere bere etsaiari bere hutsak aitortzen baititu eta heien ezeztatzea eskeiñtzen baitu, haiñak haletan erakusten du ez dela gehiago erortzeko gai, eta etsaiak zer nahi denen beldur izaiteko duela haiñ gobernu zuhur eta sendotik, baldiñ ez badu bakea egiten. Begira duzuela etzetzaten zuen aldian hutsean ezar. Baldiñ ez baituzue bakea eta zuzentasuna zuei heldu direnak entzuten, bakea eta zuzentasuna aspertuak izanen dira. Idomenek jainkoak bere kontra samur kausitu behar bidean, bere alde eta zuen kontra bihurraziren ditu. Telemake eta ni zuzenaren alde altxaturen gare. Zeruetako eta ifernuetako jainko guziak orai egiñ deraizkitzueten eskeiñtza zuzenez lekuko hartzen ditut.

Hitz horiek erraitearekiñ, Mentorrek besoa altxatu zuen hanbat jendaiari erakusteko olibe-

raren adarra, zeña haren eskuetan baitzen bakezko seiñalea. Hurbildanik begiratzen zioten aiñtziñdariak miretsiak eta zoratuak izan ziren haren begietan dirdiratzen zuen su jainkozkoaz. Agertu izan zen handiratasun eta eskudantzia batekiñ, gizonen arteko handiienen baitan ikusten dena baiño gaihenagoak. Solas ezti eta larderiadun heien atsegiñak airatzen zituen bihotzak. Iduri zuten solas xarmadun hek, zoinek betetan, gabazko ixiltasun handiengan, trikarazten baitituzte Olinparen erdian ilhargia eta izarrak, maltsarazten baitute itsaso samurra, haizeak eta uhinak ixilarazten eta hibai bortitzenen ra baratzen.

Mentor zen jendaia samur heien guzien erdian hala nola Bakuz tigrez inguratua zenean, zeñek beren odol egarria ahantzirik, haren boz eztiaren indarraz ethortzen baitziren haren oinen milikatzero eta maltsoki haren eskupera. Hastean oro armadan ixil-ixila gelditu ziren. Aiñtziñdariak elkarri begira zauden, gizon hari eziñ ihardukiz eta beren baithan eziñ endelgatuz nor ote zitakeien hura. Tropa guziak geldi-geldia zauden eta begiak haren gaiñean. Nihor etzaite-

keien solas baten egitera ausarta, izan zezan beldurrez oraiño zerbait erraiteko eta etzediñ izan entzuna. Nahiz etzuten edireiten harek erran zuenei deusik emendatzeko, haren solasak laburrak iduritu zitzaizkoten eta atsegiñ zuketen gehiago miñtzatu izan balitz. Haren erran guziak gelditzen ziren bernuzatuak bezala guzien bihoztetan. Miñtzo zenean bere burua maitharazten eta siñetsarazten zuen. Bat bedera lehian zegoen eta luzatua, haren ahotik atharazten ziren demendren solasak ez galtzerat uzteko.

Azkenekotz apur handi bat guziak ixilik egon ondoan, emeki emeki haro ilhun bat orotara hedatu izan zen. Etzen lehen bezala jendeak beren erretsapioko irakiduran egiten duten bihorezko haro haren pare. Aitzitik barbara ezti fagorezko bat zen. Ordutik begitartetan ageritzen ez dakit zer deskantsuzko eta eztitarik. Manduriendarrak, haiñ gaizkuratuak zirenak, berek hautematen zituzten harmak eskuetarik erortzen zitzaizkotela. Falanta basa bere Lazedemondiarrez, harritua zegoen bere errai burdiñazko hek ukituak hautemaiteaz. Bertzeak, erakusten zioten zorionezko bake haren minez jarri

ziren. Filoktetek, bere aiñtziñeko dohakabetasunen medioz, bihotza beraztua zuen. Begietarik eziñ iduki zuen nigarra. Neztorrek, solas heiek eman zioten erhoduran, maiteki besoetan tinkatu zuen Mentor, hitz bat egiñ ahal gabe, eta jendaia hek guziak, elkar adituak izan balira bezala, batean oihuz abiatu ziren:

— Oi agude zuhurra! Harma eskuetarik khen-tzen daikuzu! Bakea! Bakea!

Apur baten buruan, Neztorrek miñtzatu nahi izan zuen, baiñan tropa guziak khexaduran, zerbait traba eman zezan beldurrez, oraiño berriz oihuz abiatu ziren: «Bakea! Bakea!». Neztorrek, ikusirik solas segitu baten ematera etzutela utzi-ko, erran zuen xoilki:

— Ikusten duzu oi Mentor, zer egiñ diron behar den bezalako gizon baten solasak. Prestutasuna eta zuhurtzia miñtzo direnean, hisia guziak ematzen dituzte. Gure samurgo zuzena mudatzen da amodiotan eta bake iraunkor baten gutizian. Zuk eskeiñtzen deraukuzun bezala hartzen dugu. Haiñbertzenarekiñ, aiñtziñdari guziek onhesmendutan besoak hedatu zituzten.

Mentorrek egiñ zuen hiriko atheladara, zabalazteko eta Idomeneri gaztiazteko guardiarik gabe athara zediñ Zalantatik. Bizkitartean Neztorrek besarkatzen zuen Telemake erraten zuelarik:

— Oi grek guzietarik zuhurrenaren seme maitagarria! Oxala hura bezaiñ zuhurra eta hura baiño dohatsuago izan baziñtedi! Haren dohamenatarik jakiñ duzua deusere? Zure aitaren eite baduzu eta haren orhoitzapena zerbitzatu izan da gure erretsapioaren hiltzen.

Falanta, nahiz bihotz gogorrekoa eta basa, eta nahiz etzuen egundaiño Ulize ikusi, etzen hartako gutiago aita semeen zorigaitzez ukitua izan. Jadanik Telemakeri ondotik zarraizkon erran zetzan bere gertakuntzak noiz-eta-ere Mentor bihurtu baitzen Idomenerekiñ, eta ondotik jarraiki zitzaioen kretoar gazteria guziarekiñ.

Idomene ikusi zutenean, bertzeek hauteman zuten beren samurgoa berriz altxatzen, baiñan Mentorren solasek itho zuten biztera zihoan su hura. Erran zuen:

— Zertako luzaturen dugu patu saindu hunen zerratzea, zeñaren lekuko eta begiratzaille iza-

nen baitira jainkoak? Asper dezatela baldiñ gaixtagiñik behin ere ausartatzen baliñ bada hunen haustera eta gerlako ondiko izigarriak, urrun jendaia hogengabeak eta zuzenki daudenak zebatzetik, eror ditzala gizon lehiatsu, fede gaixto, aborrigarrien buruaren gaiñera, zeinak ostikatu-ko baititu patu hunen zuzen sakratuak. Jainkoez eta gizonez gaitzetsia izan dadiela. Bere fede gaixtotik ez dezala behin ere onik goza. Ifernuko fuliak, mustrarik izigarrienen azpian, ethor ditezela haren errabiaren eta desesperazionearen zihitatzeraz. Hil hotza eror dadiela ehortzia izaiteko peskizarik gabe. Haren gorputza sakhurren eta saien alha izan dadiela, eta izan dadiela ifernuetan, Tartaroko leze beltzean, Tantara, Ikzion eta Danaidak baiño izigarrikiago toleiatua. Baiñan hobeki bake hau izan dadiela zerua egartzen duen Atlas mendiko harri korrak bezala eziñ khordokatua. Jendaia guziek ederrets dezatela eta haren ondorioak mendetik mendera goza detzatela. Bake hunen gaiñean ziñ egiten dutenen izenak amodio eta errespeturekiñ izan ditezela gure azken illobasoen ahoetan. Bake hau zuzentasunaren eta fede onaren gaiñean asen-

tatua, lurreko jendaia guzientzat ethorkizunean modelatzat zerbitza dadiela, eta elkargana bilduz dohatsu beren buruak eragiñ nahi dituzten guziek, Hezperiakoek bezala egiñ dezatela!

Hitz horien gaiñean, Idomenek eta bertze erregek bakeaz ziñ egiten dute erran diren patuen azpian. Alde bakotxetik ematen dituzte hamabi bahi. Telemakek nahi du izan Idomenek ematen dituen bahietarik bat, baiñan ez daite onhets Mentor heietan izan dadien, zeren par-tzuerek nahi baitute Idomeneren aldean geldi dadien haren egitateez eta haren kontseilarien- ez ihardets dezan amoreagatik, hitzeman gauzak ongi bethe arteo. Imolatuak izan ziren hiria- ren eta etsaien armadaren artean, ehun miga elhurra bezaiñ xuriak eta bertze haiñbertze zezen karantza berekoak, zeñen adarrak urhez- tatuak baitziren eta lorez aihendatuak. Hurbileko mendietaraiño entzuten zen marrauza sakratua- ren azpian erortzen ziren bitimen orro itsusia ihardesten. Libazionetan ausarki ixurtzen zuten arnorik hoberena. Aztiak ikartzen zituzten biti- men erraiak oraiño pilpiratzen zirenak. Sakrifika- tzailleek aldareen gaiñean erretzen zuten isen-

tsu bat zeinaren usain goxoa berduratzen baitzen elgi guzian. Bizkitartean, bi alderdieta-ko soldadoak, ixterbegiak utzirik, abiatzen ziren beren gerthakuntzen elkarri erraiten. Jadanik beren nekhetarik pausu hartzen zuten eta aiñtzinera gozaten zituzten bakearen onak. Idomene-rekiñ Troieseko sethioan izan ziren zenbaitek ezagutu zituzten Neztorrenak, gerla berean gudukatu zirenak. Amodioz elkar besarkatzen zuten eta batak bertzeari erraiten zer gertatu zitzaioten herrautsiz geroztik hiri super, Asia guziko edergaillu hura. Ordukotz abiatuak ziren etzaten sorropiletan, liliz koroatzen eta elkarre-kiñ edaten untzi handi batzuetan hiritik ekartzen zuten arnoa haiñ egun zorionezkoaren bestetan.

Mentor xutitzen da, bilduak erregeei eta aiñtziñdariei erraiten diote:

— Egundanik, asko izen eta asko buruzagien azpian ez duzue gehiago populu bat baizik egiñen. Huneletan, jainko zuzenek, zeiniek gizonak berek egiñak maite baitituzte, izan nahi dute heien bake onaren bethierezko lokarria. Gizonaren mota guzia ez da familia bat baizen, lur guziaren gaiñean hedatua. Jendaia guziak

anaiak dira eta haletan elkar maitatu behar dute. Zorigaitz gaixtagiñ hekiei, zeïñek ospe kru-del bat bilhatzen baitute beren anaien odolean, zeïña beren odola baita!

Egia da aldi batzuez gerla premia dela, baiñan gizonkiaren ahalkea da bertze aldi batzuez gerla eziñ bertzea dela. Oi erregeak, ez dezazuela erran ospearen biltzeko haren gutizia behar dela! Ziñezko ospea ez da gizontasunetik kanpo edireiten. Zeinak ere bere ospea maiteago baitu gizonkiaren amodioa baiño, haiña urguluzko mustra bat da eta ez gizon bat. Ez da ere gezurrezko ospe batetara baizen helduko, ezen egiazkoa begikortasunean eta ontasunean baizik ez da edireiten. Lausengu eman dezokete haren balenorio erhoaren askiesteko, baiñan hartaz ziñean aipatu nahiko dutenean, bethi erranen dute ixilka: «Ospea gutiago izan du merezi, zen-batenaz ere zuzen kontrako lehiaz gutiziatu izan baita. Ez dute gizonek harentzat prezamendurik behar, balenorio gaizkiñ bat dela medio heien odola nolanañhi erabilli duenaz geroztik. Dohatsu erregea bere azpikoak maite dituen eta hetaz maitatua dena; bere hauzoetan fidatzen dena

eta heien fidantzia duena; zeinak urrun heiei gerla ematetik, beren artean izaitetik trabatzen dituena, eta zeinak bertze jendaia arrotz guziak bekaizgoan ezartzen baititu haren azpikoek hura errege izaiteko duten zorionaz!

Oi zuek, Hezperiako hiri botheretsuen manatzailleak, orhoit zaitetze beraz noizetik noizera elkargana biltzeaz. Egizue hirur urtetarik hirur urtetara guzien bilguma bat, zeinñetara ethorriren baitira orai hemen diren errege guziak ziñ berri batez patu hunen berritzera, fiñkatzera hitzartu adiskidetasuna eta guzien onaren gainean patu egitera. Batasunean egoten zaitetzetenon, herri eder hauetan izanen duzue bakea, ospea eta nasaizia. Kanpoan bethi izanen zarete eziñ bentzutuak. Ez da makhurra baizik, ifernutik gizon zoroen toleiatzeko atharaia, jainkoek esku-peratzen derautzuten zoriona nahas dezakeienik.

Neztorrek ihardetsi zioen:

— Ikusten duzu, bakea egiten dugun errextasunetik, zeinñ urrunduak garen gerla nahi izaitetik ospe balenoriatsu bat dela medio, edo gure hauzoen bidegabetan irabazi nahi izaiteko tirria

zuzen kontrakoarengatik. Baiñan zer uste duzu egiñ ditakela gertatzen denean prinze muthiri baten hauzoan, zeñak ez baitu bere ona baizen beste legerik ezagutzen eta zeñak ez baitu berteen lurrez jabetzeko suerterik huts egiten? Ez dezazula uste izan Idomenez aipu dutala. Ez, ez dut gehiago hartaz horrelako beldurrik. Miñtzo naiz Adraztaz, doniendarren erregeaz, zeñaren ganik ororen beldur izaiteko baitugu. Jainkoak eskarniatzen ditu eta uste du lurraren gaiñeko gizon guziak ez direla sortuak beren gathibutasunaz haren ospari zerbitzatzeko baizen. Ez du nahi azpikorik zeñen erregea eta aita izanen baita. Gathibuak eta adoratzailleak nahi ditu. Jainkoei zor zaizkoten ohoreak bere buruari bihurrazten ditu. Orai arteko zori itsu batek lagundu izan ditu haren egitate zuzen kontrakoenak. Lehen bai lehen egiñ giñduen Zalantaren akometatzera, behiñ zebatzegatik gure etsairik errexena, zeña oraino doi-doia jartzen baizik itsas hegi huntan ez baitzen abiatu, gero bihurtzegatik gure harmak bertze etsai indar handiagodun horren kontra. Jadanik gure adiskidei zenbait hiri hartu diotzate. Krotonakoak bi gudutan

benztutuak izan dira. Bere lehiaren askiesteko bide guziak onak zaizko. Bortxa edo amarrua, oro higual zaizko lehertzen ahal baditu bere etsaiak. Dirutze handiak bildu ditu. Haren tropak ikasiak eta gerlarituak dira. Haren azpiko buruzagiak jakiñak dira. Ongi zerbitzatu da. Berak begia idukitzen diote haren manuak bethetzen dituzten guziei. Huts ttipienak garrakzi gaztigatzen ditu eta frangoki sariztatzen egiten diotzatzen zerbitzuak. Haren balentziak fiñkatzen eta sustatzen du haren tropa guziena. Itzalik gabeko errege bat laite baldiñ zuzentasunak eta fede onak bidatzen balitu haren egintzak. Baiñan ez du ez jainkoen, ez bere barneko harraren beldurrik. Omena bera ez deusentzat derauka. Izpiritu ximpleak baizen izitu behar ez dituen mamu batentzat hartzen du. Ez derauka on segur eta ziñezko batentzat, aberastasun handiak izaiteko ona baizik, larderia emaitetkoa eta bere oiñetan gizonkiaren mota guziak ostikatzetkoa. Laster haren armada agertuko da gure lurretan eta hanbat jendaien batasunak ez balin bagaitu hari buru egiteko heiñetan ezartzen, ez dugu libertatearen peskizarik izanen. Idomenen onak gureak

bezaiñ ongi galdegiten du hauzo hari bihurtzea, zeiañak bere hauzoen deus librorik eziñ paira baitezake. Garhaituak izan bagiñtedi, Zalanta gure zorigaitz beraz dixidatua laite. Laster egiñ dezagun beraz guziak batean hari aiñtziñtzera.

Neztor huneletan mintzo zelarik hurrantzen hari ziren hirira, ezen gauaren iragaiteko han sartzeaz Idomenek othoiztu zituen errege eta aiñtziñdari gehien guziak.

HAMABIGARREN LIBURUA

Ordukotz, partzueren armada guziak kanpak hedatzen hari zituen, eta elgi guzia karantza guzietako pabillon aberatsez estalia zen, zeñetan hezperiendarrak, unhatuak, loaren begira baitzauden. Erregeak, beren segida guziarekiñ hirira sartu zirenean, beren buruak harrituak erakutsi zituzten heia nola haiñ denbora gutiz egiñ ahal ziren hanbat etxe eder eta nola haiñ gerla handiko faxeriak, hiri hasi berri hura handitzetik eta bat-batean edertzetik etzuen trabatu.

Ederretsiak izan ziren Idomeneren zuhurtziaz eta ernetasunaz, zeñak asentatu baitzuen haiñ erresuma ederra, eta bat bederak egiten zuen, bakea egiña zenaz geroztik harekiñ, partzuerrek haiñitz botheretsuago izanen zirela doniendarrren kontra heien patuetan sartzen baliñ bazen. Idomene harat sartzea galdegiñ zuten. Haiñ galde zuzenari eziñ gibelerat egin zuen eta tropak agiñdu zituen. Baiñan nola Mentor jakintsun baitzen erresuma bat indarretan sarrarazteko premia diren gauza guziez, ezagutu zuen Idome-

neren ahalak etzirela iduri zuten bezaiñ handiak. Bazterrera deitu zuen eta huneletan mintzatu zitzaioen:

— Ikusten duzu gure arthak ez direla zure alderat alferrak izan. Dixidatzen zuten ondikoe-tarik Zalanta salbu da. Zure eskuetan da orai hunen ospea zeruetaraiño heltzea eta Minoz zure aitasoren zuhurtasuna higualtzea zuen populuen manamenduan. Aiñtziña librok miñtzo natzaizu, ustez hala nahi duzun eta lauzenguak gaitzets dituzun. Noiz-eta-ere errege horiek zure handiratasuna laudatzen baitzuten, ni zure egiñ-tzen atrebentziaz gogoeta niñdagoen.

Atrebentziazko solas horren gaiñean, Idome-neren begitarte mudatu zen. Haren begiak nahasi ziren, gorritu zen, eta gutik egiñ zuen Mentorri ez baitzioen solasa trenkatu bere erre-tsapioaren erakusteko. Mentorrek erran zioen boz eme eta begiratu batekiñ, baiñan libroa eta herabe gabea:

— Ikusten dut atrebentziazko solas horrek damu egiten derautzula. Nitaz nornahi denek falta izanen zuen hori aipatzea, zeren erregeei errespetu behar zaioten ekarri eta heien miñbe-

ratasunari barkatu, nahiz heiei hutsak agertzean. Baiñan uste izan dut jasan ziñezakela ezti-mendurik gabe miñtza natzaitzun, egiñ duzun hutsa zerorri agerritzeko. Nere xedea izan da gauzak bere izenez deitzen entzuteari zu jarraztea eta gogoan hartzeari, noiz eta ere bertzeek kontseilu emanen baiteratzute zure egiñbideen gaiñean, ez direla behin ere gogoan dituzten guzien erraitera ausartatuko. Beharko da, ez baliñ baduzu enganamendutan egon, bethi gehiago endelga dezazun erraiten derautzuten baiño zure kontrako gauzetan. Nik nahi ditut zure beharraren arabera nere solasak ezti-tu, baiñan on duzu deus guti den eta egitekorik ez duen gizon bat, bakartasunean, solas gogorrekiñ miñtza dakizun. Nihor bertzerik ez da hetaz zuri miñtzatzera ausartaturen. Ez duzu egia erdizka baizik ikusiren eta itzul-iñguru ederrekiñ.

Hitz horien gainean, Idomene, ordukotz itzulia bere lehenbiziko pizturatik, bere [...]tasunaz ahalketua agertu zen. Mentorri erran zioen:

— Ikusten duzu zer egiten duen lausengatua izaiteko azturak. Nere erresuma berriko salba-

mendua zor derautzut. Ez da egiarik zure ahotik entzuteaz nere burua dohatsua idukitzen ez dudarik. Baiñan urrikal zaitezi errege lausengak pozoatu duen bati, eta zeñak bere zorigaitzetan ere gizon aski bizarrik eziñ ediren baitu hari egia erranen zioenik. Ez, ez dut egundaiño nihor ediren aski maitatu nauenik, niri damu egiteko egia osoa erranez.

Hitz horiek erraitearekiñ, nigarra begira jauzi zitzaioen eta Mentor maiteki besarkatu zuen. Orduan, agude umo harek erran zioen:

— Nahigaberekiñ ikusten dut nere burua borxtatua zuri gauza dorpeen erraitera, baiñan tradite zaizket zuri egia gordez? Jar zaitezi nere lekuan. Baldiñ orai arte enganatua izan bazare, hori da nahi izan duzulakotz; hori da zeren erraille sobera egiatien beldur izan zarelakotz. Bilhatu izan dituzuia jendaia gutien intresatuak eta gehienik kontra egiñen zautzutenak? Arta izan duzuia miñtzarazteko gizonik zuri atsegiñ egitera gutienik ekarriak eta beren egitatetan gutienik intresatuak eta zure lehia eta gogo zuzenkontrakoei laudamenik ez emaiteko gehienik gairarenak? Lausengaririk ediren duzunean, urrun-

du dituzuia zureganik? Hetaz beldurtu zireia? Ez, ez, ez duzu egiñ egia maite dutenek eta hura ezagutzea merezi dutenek egiten dutena. Heia, ikus dezagun orai, bihotzik aski, zure egiñen kontra miñtzo den egia hartaz zure burua frogatzera uzteko.

Nik erraiten nuen beraz, hanbat laudorio erakartzen deraitzuten gauza heiek ez dutela gaizkirik baizen merezi. Noiz-eta-ere baitziñtuen kanpoan hanbat etsai, zure erresuma oraiño gaizki asentatu hau dixidatzen zutenik, zure hiri berriaren barnean etziñduen asmurik obra eder egiteaz baizen. Hori da, zerorrek aithortu derautazun bezala, hanbat gau gaixto iraganarazi derautzuna. Akhitu dituzu zure aberastasunak. Ez duzu asmurik izan, ez zure populuaren emendatzeko, ez eta ere itsas hegi huntako lurren lantzeko. Etzirena bi gauza horiek behatu behar zure botherearen asentu eziñbertzekoak bezala: izaitea gizon on haiñitz eta heien hazteko lur ongi lantzuak? Hastapen hauetan bake luze bat behar zen populuaren emendazionea laguntzeko. Etziñduen asmurik izan behar laborantzaz eta lege zuhurren fiñkatzeaz baizen. Balenorio

tzar batek lezearen hegiraiño erakarri zaitu. Handi baiño handiago agertu nahiz, zure egiazko handitasuna galtzeko heinean ezarri duzu. Lehen bai lehen ezezta zatzu huts horiek. Trikaraz zatzu obra handi horiek oro. Zure hiri berri gal lezaken edergaillamendu hori debalde utzazu. Bakean uzkitzu zure populuak hats hartzera. Ahalaz nasaizian ezarkitzu ezkontzak erraxta-tzeagatik. Jakiñ zazu etzarella errege, azpikoak manatzeko dituzunaz bezenbatean baizik eta zure botherea negurtua izan behar dela ez lur arauka, baiñan lur hetan egonen diren gizonen arauka, eta zure manuei estekatuko direnen arauka. Nahiz ttipia, izan zazu lur ona. Estal zazu hura eziñ konda daiten bezenbat jendez, lana eta manamendu ona maite dutenez. Egizu maita zitezaten. Botheretsuago, dohatsuago eta ospe handiagoarekiñ zare ezenetz hanbat erresuma desmasiatzen dituzten gerlari hek.

Idomenek ihardetsi zioen:

— Zer egiñen dut beraz errege horien alde-rat? Aithortuko dioteta nere mendretasuna? Egia da konturik gabe utzi ditudala laborantza eta tratu bera, zeña haiñ baita itsas hegi hunetan

errexar. Hiri eder baten egiteaz baizen ez dut asmurik izan. Nere Mentor maitea, beharko ote dut bada nere burua mendratu hanbat erregeen bilkuan eta nere kontu eskasa agertu? Hala behar baliñ bada, nahi dut. Duda-mudarik gabe egiñen dut, nahiz gostako zaudan, ezen jakiñtsun egiñ nauzu egiazko errege batek, zeña bere azpikoentzat egiña baita eta zeñak bere burua heiei osoki zor baitiote, bere erresumaren salbamendua behar duela bere fama baiño lehen hautatu.

Erran zioen Mentorrek:

— Xede horrek ez du populuen aita ahalkatzen. Ontasun hortarik ezagutzen dut zure baitan egiazko errege baten bihotza etez edergaillu alfer batzuetarik. Baiñan zure ohorea gupidetsi behar duzu zure erresumaren ona beragatik. Utz nezazu egitera. Errege horiei adiaraziko diotet hitz eman duzula bere erregetasuna bihurrarazteko Ulizei, oraiño bizi baliñ bada, edo haren semeari bederen, eta hantik indarrez nahi dituzula Peneloparen gizongeiak kasatu. Erraxki endelgaturen dute gerla horrek haiñitz indar galdegiten duela. Horreletan onhetsiren dute ez

diezozuten behiñ laguntza ttipi bat baizen eman doniendarren kontra.

Horren gaiñean Idomene agertu zen hala nola gizon bat, zeïña karga gaitz baten azpitik atharatzen duten. Mentorri erran zioen:

— Nere adiskide maitea, begiraten dituzu nere ohorea eta hiri berri hunen fama, hauzo guziei hunen akhidura gordez, baiñan zer planta du erraiteko tropak nahi ditudala Itakara bidali bere botherea bihurrarazteko Ulizei edo bederen Telemake haren semeari, noiz-eta-ere Telemake bera doniendarren kontra gerla egiteko hitzema-na baita?

Mentorrek ihardetsi zioen:

— Etzaitezela hortaz kexa. Ez dut deus egia-rik baizen erranen. Zure erresumako tratua altxatzeko igorriren dituzun untziak, goanen dira Epirako leihor hegietara. Bi gauza batean egiñen dituzte. Bata izanen da zerga sobraniatzkoek urrundu dituzten tratulari arrotzak berriz zurega-na biltzea, eta bertzea Ulizen berriak bilhatzea. Bizi balin bada oraiño, ez du urrun behar Italia eta Greziaren arteko itsaso huntarik, eta segur-tatzen dute ikusia izan dela feaziendarretan. Bal-

diñ ez balitz ere hura berriz ikusteko peskizarik, zure untziek endresu miñ bat bihurturen diote haren semeari. Hedaturen dute Itakan eta ingurun guzietan Telemake gaztearen izenaren larderia, zeïña bere aita bezala hilla uste baitzuten. Peneloparen gizongeiak harrituak izanen dira jakiteaz bihurtzera dohala partzuner botheretsu baten laguntzarekiñ. Itakarrak ez dira nausi zutenaren ukatzera ausartaturen. Sosegatua izanen da Penelopa eta bethi gogortuko da bigarren senhar bat ez hartzeko. Horreletan Telemakei endresu egiñen diozu, noiz eta ere bera izanen baita zure ordaiñ doniendarren kontra zure partzunerekiñ.

Solas horien gainean Idomene abiatu zen hunela mintzatzen:

— Oi dohatsua dela erregea kontseilu zuhurrez lagundua dena! Adiskide zuhur eta zin bat hobe du ezenetz garhaizia eraman duten asko armada. Bainan dohatsu eta bietan dohatsu erregea, zeinak ezagutzen baitu halako zoriona eta dakiena hartaz baliatzen, progotxutan ezarriz kontseilu zuhurak. Ezen ardura gertatzen da gaixtaginek erregeei galarazten diotela gizon

zuhur eta bertutetsuen baitako sinestea, heien zuzentasunaren beldurrez, eta aintzineraren ematen dituztela lausengariak, zeinen aldetik ez baitute desgogarakik igurikitzen. Neorri erori izatu naiz huts hortan, eta erranen deraizkitzut erori zaizkitan ondiko guziak adiskide faltsu baten medioz, zeinak lausengu egiten baitzioten nere lehia tzar guziei, nik ordainez harenei orobat eginen niotelakoan.

Mentorrek errexi adiarazi zioten patu eginak ziren erregeei premia zela Idomenek eskutan hartzetzan Telemakoren egitekoak, Telemakobera heiekin goaten zen orduan. Onhetsi zuten Ulizen semea bakarrik ethor zedin heien armada ehun kretoar gizon gazterekin, Idomenek laguntzat eman ziotzanak. Hek ziren Kretatik erregek berekin erakarri izan zituen aitoren semeen liliak. Mentorrek Idomeneri adiarazi zioen bidali behar zituela gerla hartara, ziolarik:

— Bake denboran behar da artha izan usu dadien jendea, bainan beldurrez populu guzia beraztasunari jar dadien eta gal dezan gerletako jakitatea, gerla arrotzetara igorri behar dira aitoren seme gazteak. Hek berak aski dira populu

hazteko ospeko besagita, harmetako gogoia, nekhetako eta herioaren beraren guti-axola, eta azkenik gerletako jakitatea.

Errege patu eginak Zalantatik ilki ziren Idomenez satifos eta Mentorren zuhurtasunaz agra-daturik. Atseginez zetzanzkeen zeren berekin zaramaten Ulizen semea. Telemako ezin nausitu zen bere bihozminari bere adiskidearenganik urrundu behartu zenean. Erregeek Idomeneri beren adioak egiten ziotzatelarik eta zin ihardukiren zutela harekin sekulako patu bat, Mentorek besarka zeraukan Telemako eta hautematen bustatzen zuela hunek bere nigarrez. Telemakok erraiten zioen:

— Ospe altxatzera goateko atseginari eskerrik ez diot. Elkarganik urruntzeak egiten derautan bihozminak ukitzen nau bakarrik. Iduri zait berritan ikusten dudala zorigaitzezko ordu hura zeintan egitoarrek bortxaz athara baininduten zure besoetarik, utzi gabe berriz zure ikusteko peskizarik.

Nahiz gozotasuna ezarri Telemakoren bihotz miñari, Mentorek solas horiei ihardetsi zioten eztitasunekin, zioelarik:

— Huna berezkuntza bat lehengoa ez bezalako. Hau gure aldetik hobea da, laburra izan da. Garhaiziaren bilha zoaz. Premia da, nere haurra, nere alderako amodioa ez dezazun izan hanbat sarkorra, baina bai bihotzoiagoa. Nere gabeari jar zaite, ezen ez nauzu bethi zurekin izanen. Ez nik, baina zuhurtziak eta berthuteak bururatu behar derautzute zer dakizun egiteko.

Hitz horiek erraitearekin batean, Minerba, Mentorren itxuraren pean, zeinak bere erredolaz estali zuen Telemako, ezarri zuen haren baitan zuhurtziako eta aintzin-oharreko dohaina, balentzia lotsagabea eta egintzetako neurrimendu ezta, zeinak bakantxe elkarrekin gertatzen baitire.

— Zoaz —zioen Mentorrek—, hestura gaitzen erdira, ongiak hala manaturen derautzun aldiguiz. Printze batek gehiago gutiesten du oraino bere burua gudueta hesturei ihes egitez, ezenez behin ere gerletara ez goanez. Manamendua duenaren bihotzotasuna ez da behin ere izan behar dudakoa. Premia den arren populu batek gal ez dezan bere buruzagia edo erregea, premiago zaio oraino ez dezan ikus gutietsia

haren bihotzoitasuneko sinestea. Orhoit zaitezi madamenduan ihardukitzen duena izan behar dela ororen erakusgarri. Haren alaitasunak sus-tatu behar du armada guzia. Oi Telemako! Etzai-tezila bada deusen beldur izan! Gal zaitezila lehenago gduetan ezenetz sineste guti utziko duzun zure bihotzoitasunaren gainean. Gizon balakariak, lehiatukienik ethorriren zaizkitzunak zure urruntzera sartzetik behar-orduetako athe-ka gaitzetan, hek berak izanen dira lehenbiziko-ak gibeletik erraile bihotz-eskas zarela, baldine-taria errex edireiten badute behar-ordu hetan zure baratzea. Bainan hain guti bilhaizkitzu behargabeko hesturak. Balentzia ez da berthute zuhurtziak neurtzen duenean baizen. Gainera-koa biziaren ezaxola zoro bat da, berotasun bat egiazki abrekarako bat. Balentzia harramaskari bat fluxtasunari hurbilik dago. Hesturetan bere buruaren nausi ez den gizona, sukoi da hobeki ezenetz bihotzoi. Erhotu behar du lotsaren axola galdu nahi badu, zeren bertzenaz halakotu gabea, haren bihotza ez baita beldurraren garai. Hein hartan, ez badu ihesari ematen, asal-dutan jartzen da bedere. Ez da gehiago bere

buruaren jabe premia laiteken bezala, edo manu onen emateko, edo paradez baliatzeko etsaien gainazpikatzeko, eta bere herriari endresu egiteko. Soldado baten berotasuna duelarik ere, ez du buruzagiaren antzostasuna, eta halarik ere, ez dauka oraino soldadoaren egiazko bihotza, ezen soldadoak berak guduetan behar du bere buruaren nausitasuna iduki manatzen diotenaren egitekotzat. Ozartasunaz hesturetan sartzen denak, makurtzen du armadako segiantza, erakuskuntza txar bat ematen du, eta ardura armada guzia ondiko handien bidean ezartzen du. Guzien onari baino lehenago anbizione zoro bati esku hartzeraz uzten dioten gizonek, gaztiguak merezi dituzte eta ez golardoak.

Begira duzula beraz ongi, nere seme maitea, abiatzetik ospearen ondoan kexamendurekin. Ospearen edireiteko biderik hoberena da haren atzamateko heldari deskantsuz begira egotea. Zenbatenaz ere bertutea baititake lañoago, negurrituago, espantu gutiagokitakoa, hanbatenaz onhetsiago izanen da. Noiz eta ere hesturak galdeginen baitu bipiltasun gehiago, hura ditake ordua agertzeko gehiago ohartura eta bihotzoi-

tasun. Gainerakoan, buruan idukazu ez dela behar nihoren bekaizgorik bere alderat jauzarazi. Zure aldetik, bertzeen ongi eginaz etzaitezila izan bekaizti. Laudorio emozute laudagarri diren egintza guziei, bainan laudatzea egizu dakizularik zer laudatzen duzun, ongia aipatzen duzula bozgunerekin. Itzalzazu gaizkia, eta ez hartaz orhoit lastimarekin baizik. Ez dezazula trenka jeneral zahar hoién aintzinean, zoinek ikasi izan baitute zuk ikusi dukezun baino gehiago. Heien solasa entzun zazu ethorgoarekiñ, galdegin zute beren abisua, othoizkitzu antzetsuenak argi zaitzaten, eta ez dezazula izan ahalkeriarik iratxikitzeko heiek eman argiei zere egintzarik hobere-nak. Orogen buru, bertze aintzindarién alderat zure aiheruak eta idurikortasuna jauzarazi nahiko duten gizonen solasak ez diezatzula entzun. Aintzindari heiei mintza zaite sineste on batekin eta garbitasun laño batekin. Uste izaten baduzu hutsegin dutela zure alderat, idekozute zure bihotza, xeha zoizkitzute zure erraitekoak. Baldin gai badira ezagutzeko zure gizatasunaren ederra, atseginik baizen ez dukete, eta atheratu-ren duzu heienganik zor zaikezun guzia. Aitzitik,

hain ezagutza [...] balira non zure egitatean eziñ sar baititezke, zeorri zere burutik [...] zare zer den heien baithan zuzenkontrakorik igurikitzeke. Zure neurriak harturen ditutzu heiekilako makur bideak hausteko gerlaren akabantza arteo, eta ez dukezu iroirik zure buruari egiteko. Bainan guzien gaintetik, ez erran makur-sortarazle bala-kari tzar batzuei, armadako aintzindarientzat izaiten ahal ditutzun arrangurak.

Ni hemen geldituren naiz nere laguntza ekar-tzeagatik Idomeneri, orai den behar orduan, bere populuaren onari hats emateko eta ezeztatzeko hutsak, lausengari tzar batzuek eragin dio-tzatenak bere erreinu berriaren jarpenean.

Orduan Telemakok ezin hartu zuen bere gai-nean erakustetik Idomeneren egintzentzat harri-dura eta erdeinu zerbait ere. Bainan Mentorrek azurriatu zuen zorrozki ziolarik:

— Harritzen zarea gizonik prezagarrienak gizon geldi daitezen oraino eta erakuts dezaten gizatasunari darraizkon fluxtasunetarik ondar zerbait, erregetasunari ezin aldara dakiozken arte eta faxerietan? Egia da Idomene altxatua izan dela handiosgo eta espantuzko gogoetetan.

Bainan zein da gizon zuhurra bere burua begiratu ahal izaturen zuena balakuetarik, Idomeneren ordean gertatu izan balitz? Oraino ere egia da sobera atzamatera utzi izan duela bere burua bere sinestea eman duen gizonetaz, bainan erregerik zuhurrenak ardura dire saretan sartuak, nahi bezenbat artha har dezaten ez izateko enganatuak. Errege batek guziak berberak ezin egin detzazkenaz geroztik, premia ditu ministroak bere laguntzeko, eta behar du heien baitan sineste. Bertzalde, urrun da errege batek ezagut ditzan bertze nihork bezain ongi bere inguruko gizonak. Itxurazko begitarte batekin jartzen dira haren aintzinean. Ez da amarrurik ibiltzen ez dutenik haren enganatzeko. Oi sobera ongi zero-rrek frogatu behar duzu hori, nere Telemako maitea! Ez da ez edireiten gizonen baitan nahi litazkeen ala bertute ala antzostasunak. Hek miratu eta ikharturik ere nahi bezenbat, bethi heiekin gertatzen da asko ustegabekeria. Ezin burura ere daite, gizonik hoberenak bihurraztea guzien ona galdegiten duen heinera. Badituzte beren themak, beren eskasak, beren bekaizgo-

ak. Hanbat ezin dakiokete sinetsaraz, hanbat ezin daizte mudaraz.

Populuak handiago, eta ministro gehiago behar da heien medioz egiteko batbederak egin ez dezakeena, eta zenbatenaz ere gizon gehiago baita, zeinei nausitasunean esku eman behar baitzaie, eta hanbatenaz errexago da enganatua izatea horrelako hautuetan. Zeinak gaizki gehiago egun erranen duena erregeren manamenduen gainean, hura da gaizkiago bihar manatuko duena, huts berak eginen dituena eta bertze asko handiagorik, baldin erregetasuneko bothe-rea eskuetaraten balitzaio. Etxeko jauntasunak, ongi mintzatzeko antze poxi batekin, gordatzen ditu ethorkizko estakuruak, goratzen antze liluragarriak, eta gizona iduriarazten gai dela urrundua den kargu guziez. Bainan manamenduak ezartzen ditu antze guziak frogapen txarretan eta agerritzen baia handiak.

Handitasunak iduri du berina bat gauza guziak larritzen dituena. Estakuru guziek iduri dute handituz doazila kargu goretan, zeinetan gauzarik xumeenek jarraikiza dorpeak baitituzte, eta hutsik arinenek ihardesten baitute bortizkie-

nik. Mundu guzia ordu orotan gizon bakar bati begira jarria dago eta jujatzen du guzizko garratasun batekin. Haren jujatzaileek ez dute hura edireiten den heinaren frogapenik deuserere. Ez dituzte ezagutzen haren estrexak eta ez dute nahi gizon izan dadien gehiago, ezen hanbateko perfetasuna galdegiten dute haren ganik. Errege bat, izan dadien nahi bezain ona eta zuhurra, gizon gelditzen da oraino. Haren izpirituak badi-tu bethi bere zedarriak eta halaber haren bertuteak. Badi-tu bere oldeak, bere ohikundeak, zeinetaz ez baita bethi nausi gelditzen. Itzul-ingurukatua da gizon berekoi eta amarrukeriatsubat-zuez. Ez du bethi edireiten bilhatzen duen laguntza. Egun oroz zerbait ustegabekerietan erortzen da, orai bere behargabeko lehien medioz, sarri bere ministroenen kariaz. Huts bati medeatu duen orduko, bertze batetara erortzen da. Horra errege argituenen eta prestuenen bizimenta.

Erreinu luzeenak eta hoberenak laburregiak dira oraino eta erdizkatuegiak ongiaren gainean, xuxentzeko azkenerat hastapenetan nahigabez eginak izan diren makhurrak. Erregetasunak

berekin dakartza lazeria guziak. Gizonaren ezinbertzeak amor ematen du hanbat dorpea den haxearen pean. Urrikari atxiki behar dira erregeak eta heien egintzak aitzakiatu behar dira. Ez othe dira bada urrikgarri izateaz manatzeko hanbat gizon, zeinen beharrek negurririk ez baitute, zeinek hanbateko lanak ematen baitiotzate hek ongi manatu nahi dituen erregeari? Garbiki mintzatzeko, gizonak ongi urrikaltzeko dira, zeren berak idurikako gizon baten erregetasunaren behar baitira, ezen jainko behar laite izan errege bati khentzeko gizon ethorkitik dohazkon estakuruak. Bainan erregeak ez dira gutiago urrikgarri, zeren gizon direlarik, erran nahi da, flux eta baiadun, manatzeko duten gizon galdu eta enganatzailezko oste ezin kondatu bat.

Telemakok ihardetsi zuen bizitasunekin:

— Idomenek bere hogenez galdu izan du Kretan bere arbasoen erreinua, eta zure kontseiluen eskasean, bigarren bat galduko zuen Zalantan.

Mentorrek berriz:

— Aithor dut huts handiak egin dituela, bainan bilha zaite heia Grezian eta bertze lekhu argituenenetan badenetz errege bat egin ez

duenik zombait huts ezin aitzakiatuzkorik. Gizon handienek, badituzte beren ethortzan eta bere izpirituko bihurturan, maingu batzu nausitzen zeraitzotenak. Laudagarrien direnak dira hainak zeinek indarrik aski baitute ezagutzeko beren zoramenduak eta medeatzeko hartarikako mak-hurrei. Bazindukeia ustekeria, Ulize zure aitak, Ulize handiak, Greziako erregeen modelak berak ere etzituela bere narraioak eta itzalak? Baldin Minerbak urhatsez urhats bidatu izan ez balu, zenbatetan ez othe zen eroriko hestura eta trabetan, zeinetan zoria hartaz dostatu izan baita? Zenbatetan Minerbak ez duia baratu eta makurretik xuxendu, bethi ospera bidatzeko bertutearen bidez? Eta oraino etzaitezela igurik itzalik gabe edirenen duzula, noiz eta ere ikusiren baituzu Itakan, hanbat osperen erdian erreginatzen. Zenbait ikusiren bide diotzatzu. Greziak, Asiak eta itsasoetako irla guziek ederretsi izan dute estakuru heingatik. Hek mila dohain miragarrik ahantzarazten dituzte. Dohatsuxe, emana izanen baitzaizu zuri ere hari mirestea eta hari bethi sogitea model bati bezala.

Oi Telemako, emazu zure buruari ez duzula gizon handienetarik iguritzeko gizatasuna egiteko gai den baino gehiagorik. Gazteria ikaspengabea bere sendokerian hari da erraiteko bilhartzten. Holatan narda hartzen du modelentzat, zeineri bizkitartean jarraiki behar bailaiteke, eta gelditzen da ez hauts ez ikatz, deus gutitako on den bezala. Ez da aski maita dezazun zure aita, ohore ekar diozozun, haren urhatsari jarraiki zaiten, nahiz izan ditzan bere itzalak, baina oraino peretxu handitan iduki behar duzu Idomene, haren baitan aipatu ditudan erraitekoengatik. Bere ethorkiz zina da, zuzena, bide onekoa, bizarra, ongiegilea. Haren balentasuna gaingainekoa da. Higuintzetan derauka maula ohartzten zaiorean, eta trabarik gabe dohanean bere bihotzeko egiatzko ixuritik. Haren kanpozko antze guziak handiak dira eta haren karguari dohazkonak. Haren lañotasuna bere hutsen aithorrean, haren eztitasuna, haren jasankortasuna eneganik entzuteko gauzarik gogorrenak, haren khabua bere buruaren kontra guzien aintzinean medeatzeko bere hutsei eta holatan jartzeko erranmerranguzien garai. Horiek orok erakusten dute

haren baitan bihotz bat zin-zinez handia. Zoriak edo bertze norbaiten seiñak huts batzuetarik begira dezakete deus gutizko gizon bat, baina ez da ezinbertzezko bertute bat baizik, bere hutsaren xuxentzera erakar dezakeiena errege bat hain luzaz lausengupean egona. Hainitzez ospegarriago da holatan bere burua goititza ezenetz behin ere behaztoparik ez egitea.

Idomenek egin dituen hutsak, errege gehientsuek egiten dituztenak dira, baina gutiak dira mudatzeko egiten dutenak hunek orai egin duena. Nik bedere ezin aski mirets nioen kontratatzaera uzten ninduen ordu beretan. Ederrets ezazu zuk ere, ene Telemako maitea, eta seiña hori gutiago ematen derautzut zure omenagatik ezenetz zure onagatik.

Solas horietaz Mentorrek Telemakoren baitan sarrarazi zuen zein gaixto den zuzenbideari dainu egitea bere burua utziz zorrozkiegi ikartzera bertze gizonen egintzak eta bereziki hainenak zoinen gain baitaude manamenduko traba eta faxeria guziak. Ondotik erran zioen:

— Abia zaiten ordu da. Hemen igurikiren zaitut, oi nere Telemako maitea! Idukazu buruan,

jainkoen beldurra duenak, ez duela gizonen aldetik deuseren beldurrik izaiteko. Suertaturen zare athekarik gaitzenetan, bainan jakizu Minerbaren laguntzak ez derautzula eskas egingen.

Hitz horien gainean Telemakori iduritu zitzaioen hautematen zuela jainkosaren begitar-tea, eta ezaguturen ere zuen Minerba zitzaiola mintzo haren indarztatzeke, baldin jainkosak ez balu bihurrarazi haren gogoeta Mentorren gaine-ra, bertze solas hauetaz:

— Ez dakitzula ahantz, nere semea, zure haurtasunean zutaz hartu izan ditudan artha guziak, zutaz egin nahiz gizon bat zure aita bezain zuhurra eta bihotzoia. Ez dezazula deus egin haren egintza ikusgarriei eta zure baitan ahalaz sarrarazi ditudan bertutezko erakuskun-tzei ez dohakotenik.

Jadanik iguzkia goratzen zen eta urheztatzen zituen mendi-gainak, noiz eta ere erregeak ilki baitziren Zalantatik bere tropei batzeko. Tropa hek, kanpatuak zirenak hiriaren inguruan, bidea-ri eman ziren bere buruzagien manuen azpian. Alde guzietan ageri ziren piketako burdina zorrotzak. Erredolen argidurak begiak liluratzen

zituen. Herrauts zirimola bat altxatzen zen zeruetaraino. Idomenek, Mentorrekin batean, laguntzen zituen elgian hiritik urruntzen ziren erregeak. Azkenekotz berezi ziren elkarganik, bi aldetarik emanik zinezko adiskidantza baten seinaleak, eta errege arrotzei etzitzaioten dudarik gelditu bake iraunkor baten gainean, ezagutu zuten ondoan Idomeneren bihotzeko ontasuna, nahiz Idomene ongi etzen bezalakoak erakutsia izan zitzaieten. Hori heldu zen, haren gainean hartzen zelakotz ez haren barneko sentimenduetarik, bainan bai bere burua eman zuen lausengari tzarretarik.

Armada goan izan zenean, Idomenek eraman zuen Mentor hiriko kartier guzietara.

— Ikus dezagun —zioen Mentorrek— zenbat gizon duzun hirian eta hiriz kanpoan. Athara dezagun kontua zenbat laborari den gizon horien tartean. Dugun ikus zure lurrek urthe artekoetan zenbat bihi, arno, olio eta bertze gauza progotxagarri ematen duketen. Horrelako bidez jakinen dugu heia lurrak haz ditzakeienetz bere egoiliarak eta ematen duenetz soberakinik, leku arrotzekin egiteko tratu on zerbait. Ikar ere

dezagun heia zenbat untzi eta zenbat mariñel dituzun. Hortarik behar da ezagutu heia zer den zure indarra.

Mentor goan zen portuaren ikuskatzera eta sartu izan zen untzi bakotxean. Galdegin zuen tokiaz zoinetan untzi bakotxak baitzerailkan bere tratua. Galdegin zuen zer hatu harat zera-maten, zer erakartzen zuen gibelakoan, zer gastu zuen untziak bidaiako, zer mailegu tratulariek egiten zuten elkarri, zer partzunergo egiten zuten elkarren artean, ezen jakin nahi zuen heia zuzenak othe ziren eta zuzenki atxikiak zirenetz. Azkenekotz galdatu zuen kost-egitez eta bertze tratuko goiti behekiez, ezen nahi zuen negurriak har zaitezzen begiratzeko beren galtzapenetik tratulariak, zeinek, irabaziko berotasunean hasten baitute ardura, hetaz ahalak manatzen duen baino gehiago.

Nahi izan zuen bankarrut guziak garrazki izan zitezzen gaztigatuak, zeren maularik gabe direnak ez baitira behin ere kasik ausartkeria sobe-raturik gabe. Hanbatenarekin egin zituen mana-mendu batzu errex izan zedin amoreagatik behin ere bankarrutik ez egitea. Ezarri izan zituen juje

batzu, zeinen aintzineratratulariek kontu eman behar baitziodkaten beren paperez, irabaziez, gastuez, entepresez. Etzitzioten behin ere haizu menturan ezartzea bertzeen ontasuna eta berenetik ere etziroten erdia baino gehiago ausarta. Oraino ere, partzunergoan egiten zituzten berek bakarrik egin ahal etzezazketen entepresak eta partzunergo hetako patua ezin hautsia zen, hura idukiko etzutenei esleituak ziren gaztiguen garrastasuren medioz. Gainerakoa, tratuko libertatea osoa zen. Zergen medioz ongi urrun trabarik ekartzetik, golardoak agintzen ziotzaten tratulariei, zeinek Zalantara bilaraziren baitzuten zenbait jendaia berritako tratu.

Holetan, alde orotarik, populuek metaka laster egin zuten hiri hartara. Zalantako tratuak iduri zuen itsasoaren gorapena eta beherapena. Dirua han sartzen zen hala nola uhinak metaka elkarren gainzka. Zernahi harat ekartzen zen librokari eta higuak atharatzen zen. Harat ekarri guziak progotxos ziren eta atharatzen zirenek, bere ordre kanporakoan uzten zituzten bertze aberastasuren batzu. Justizia garratza portuan

jarria zagoen, hanbat jende suerteren erdian. Idekitasunak, fede onak, lainotasunak, iduri zuten dorre eder heien gainetik oihuz zaudezela leku urrunenetako tratulariei. Tratulari hetarik bakotxa, ala ethorria izan zedin iguzkia urpetarik altxatzen den tokietarik, ala itsaso handi hartarik, zeinetan iguzkia bere bidaiaz nekatua goaten baita bere suen iraungitzera, bakean eta segurean bizi zen Zalantan, bere sortlekuan bezain ongi.

Hiriaren barnean Mentorrek ikustatu zituen denda guziak, ofizialeen errementak eta plaza publikoak. Debekatu zituen toki arrotzetako hatu guziak, urguillukeria eta gurikeria Zalantan sarraraz zetzaketenak. Manamenduak ezarri zituen arropa, bizigarri, etxetako tresna, etxetako handitasun eta edergailuen gainean, jendeen kondizione guzien arabera. Kasatu zituen urhezko eta zilharrezko edergailu guziak eta errantzioen Idomeneri:

— Ez dut bide bat baizik ezagutzen zure populua gastuan zuhur eragiteko. Hura da zero-ri jartzea bertzeen ikusgarri. Premia da ager zaitzin maiestate apur batekin, bainan zure nausi-

tasuna aski ageriko da zure inguruko guardia eta zure azpiko aintzindari lehenetarik. Askikida dakizula aldagarri bat landar ederrenetik purpuraz tindatua. Zure erreinuko aintzindariak zure ondotik, izan daitezila arropatuak landar beretik, bertze diferentziarik gabe ezenetz karantzan eta zure aldagarriak izanen duen urhezko aihendadura arin batean. Karantza bereziek markaturen dituzte jendeen kondizione berezak, urhe, zilhar eta harri baliosik behar gabe. Kondizioneak marka zaitzu bat bederaren sortzearen araura.

Aintzin urhatsean ezarzkitzu aitoren semetasun zaharrena eta deithore handienekoa duketenak. Merezimenduak eta karguak izanen dituztenak, arrangurarik gabe ethorriko dira etxe zahar eta ospetsu heien ondotik, zeinetan hain aspaldidanik baitaude ohore lehenbizikoak. Aitoren semetasun higual bat ez duten gizonak aintzin aldean damukeria gabe utziren diote, baldin hauei ez badiozute zoramenduko bidea ematen altxatuz lasterregi eta goregi, eta laudorio egiten baduzu heien begirakortasunari, zeinak beren zoriaz hanpurusturen ezpaitira. Bekaizgoak gutienik ukitzen duen berezkuntza, hura da,

menderen mende arbasoen iraulgitik jausten dena.

Bertuteaz denaz bezenbatean, esportsamen-
durik aski baduke eta erreinuaren zerbitzatzean
bat bedera aski sutatua izanen da, egintza ede-
rren saritzat ematen balin badituzu khorroak eta
giza-moldeak, eta hetan balin bada aitoren
semetasuneko hastapen bat heien egileen hau-
rrentzat.

Zure ondotik, aintzin-urhatseko gizonak, iza-
nen dira xuriz aldatuak, urhe franja batekin
beren aldagarrien azpiko aldetik, eta ekarriren
dute lepoan medela bat, zeinetan izanen baita
zure begitartea. Bigarren urhatsekoak izanen
dira urdinez aldatuak, zilhar franja eta erreztuna-
rekin, medelarik gabe. Hirugarren urhatsekoak
izanen dute arropa berdea, ez franja ez erreztu-
nekin, bainan zilhar medelarekin. Laugarren
urhatsekoen arropa izanen da hori gorraxt.
Bortzgarrenekoena gorri hits edo arrosa. Seiga-
rrenekoena lihokara. Zazpigarrenekoena eta
populuan azkenena, hori ta xuri nahasteka.

Horra zazpi kondizionetako gizon libroen
arropa. Gathibu guziak aldatuak izanen dira

nabar-beltzkaraz. Holetan, deus gasturik gabe, bat bedera berezia izanen da bere heinaren eradura, eta Zalantatik kasatuak izanen dira urgulakeriaren hazteko baizik ez diren antze guziak. Antze galgarri hetako ofiziale guziak sarturen dira premia diren antze gutietan, edo tratuan, edo laborantzan. Ez da behin ere jasan beharko mudantzarik ez arropa motan ez etare arroparen pikoan, ezen itsusi da gizonak, bizitze serio eta noble bat erakarri beharrak, dosta daitezen apaindura ergel batzuen bilhaketa, ez eta ere zorokeria bera haizu utz dezaten beren emaztei, zeinentzat ez bailaiteke bizkitartean hanbat ahalkagarri.

Hala nola baratzezain artex batek mozten baititu zuhain fruitu ekarleen adar alfer guziak, Mentorrek higual ahalaz kasatzen zituen urguluzko gauzak, aztura galgarriak. Gauza guziak erakartzen zituen lañotasun eder eta zuhur batera. Higual manamenduak ezarri izan zituen hiritarren eta gathibuen janaren gainean.

— Zer ahalke —zioen—, gizonik hautetsienek beren ohorea ezar dezaten errekitu izpirituaren beratzgarri eta osasunaren galgarri diren

batzuetan! Beren zoriona ezarri behar lukete begirakortasunean, bertze gizonei ongi egiteko duten eskudantzian eta beren egintza onek erakarri behar dioten aipamenean. Sobretasunak janhari lañoenari ematen dio gozogunerik handiena. Eta hori, ematen dituelakotz, osagarririk hazkarrenarekin batean, atseginik garbienak eta iraunkorrenak. Behar zaizte beraz baratu zuen onthuntzetan haragi hobeeneri, bainan saltsakeriarik gabe xuxendueri. Gizonen pozoatzeko antzea da heien janbidea tirritatzea egiazko beharrek manatzen dioenetik gehiago.

Idomenek ezagutu zuen zer hutsa egin izan zuen ustea bere hiri berriko jendea bere azturen beraztera eta korronpitzera, hautsiz Minozen lege guziak sobretasunaren gainekoak. Bainan Mentor zuhurrak oharteman zioen lege hek berak berrituak izan zitezten arren, alferrak izan zirela baldin erregeren etsenpluak ez bazioten ematen indar bat bertze nihondik ezin hel zakioketena. Berehala Idomenek egin zuen bere mahaineko arranjua. Han etzuen onhesten bertzerik ezenetz ogi on bat, herriko arnoa, zeina hainitz gozoa baita, eta negurri hertsian, eta

haragi arront batzu, Troieseko sethioan bertze greziarrek jaten zituen bezalakoak. Nehor etzen arranguratzera ausartatu manamendu batez, zeina erregek berak lehenbizikorik jasaiten baitzuen, eta holetan bazterrerat utzi izan zituen nasaizia gaindituak eta delikatasuna, zeinetan pulunpatzen hasiak baitziren beren jan-edanetan.

Gero Mentorrek kasatu zuen musika beratz eta emakoa, gazteria guziaren galgarri zena. Garraztasun bera erakutsi zuen musika arnokiariarentzat, zeren ez baitu arnoak berak baino gutiago mozkortzen eta azturak eragiten baititu denak, oldarkeriaz eta erhokeriaz betheak. Musika zedarriztatu zuen tenploetako bestetakotz, han kantatzeko jainkoen otsak eta gizon handi baxharrenak, zeinek eman izan baitute bertute arraroenen etsenplua. Debekatu ere zituen tenploez landa hargintzako edergailu handiak, hala nola harroinak, athalada ederztatuak eta aperikuak. Eman zituen hargintzako plan laño eta plaxent batzu, egitekotzat hedadura gutitan, etxe arin eta komodos bat mainada handi batentzat, halako moldez non izan zedin alde sanora itzulia,

egon lekuak zirelarik elkarganik ongi bereziak, garbitasunaren eta arrajuaren errestasunarekin eta gastu gutitako mantentzearekin.

Nahi zuen zerbaitetako etxe guziek izan zezaten salha bat, ezkaratza gela xume batzuekin jende libro guzientzat, bainan debeku garratzak egin zituen egon lekuetako nonbrearen eta edergailu soberatuen gainean. Etxe egiteko plan mainada arauzko hek, baliatu ziren hiriaren alde baten edertzeko gastu gutirekin, eta izari bertan haren xuxentzeko, noiz eta ere lehenbiziko zatia, bitartean altxatua izan zena, bat bederaren tarantaren eta urguiluaren arabera, ez baitzen ez begiko ez zerbitzuko hain atseginkariko. Hiri berri hori hainitz epe laburrean altxatua izan zen, zeren eta Greziako bazter hurranezatik athara baitziren hargin-nausi onak, eta erakarriak izan baitziren Epiratik eta bertze asko leku-tarik hargin hainitz, patuarekin, lanen akabantzan, Zalantako ingurutan emanak izanen zitzaizkotela lurak atharatzeko eta populatuko zutela elgia.

Mentorri iduritu zitzaioen pintura eta eskultura bazterrerat ezin utz zitazkeen antze batzu

zirela, bainan nahi izan zuen Zalantan antze hek gizon gutiri zilhegi izan zakitzoten. Asentatu zuen irakaspeneko eskola bat, zeintan buruzagitzat emanak izan baitziren nausi ezagutza handienekoak aprendiz gazteen etsaminatzekotzat. Mentorrek erraiten zuen etzela deusere nahi ez apalik, ez etare ilhaunik, baitezpadako premiata-sun gabe diren ofiziotan. Hartarakotz, etzela hetan onhetsi behar agintza ederretako antzea zuten gizon gazteak baizen. Zioen oraino:

— Ofizio gutiago altxatzekotzat sortuak diren gaitikoak, progotxugarrikiago egunorozko beharretan enplegatuak izanen dira. Eskultatzaileak eta pintatzaileak ez dira enplegatu behar baizen-eta begiratzeko gizon handien eta egintza handien orhoitzapena. Hiriaren etxetan, tenploetan edo hobietan mustratzen dira, zerbitzu publikoaren onetan bertute gaingaineko baten medioz obratuak izan diren egintzak.

Gaitikoan, Mentorren begirakortasuna eta zuhurtasuna etziren harentzat gibelatzaile izan, esku emateko eginak izan zitezten plaza handi batzu zaldi eta karro lasterrentzat, borrokarien eta palangarien guduentzat, eta berze joko suer-

te gorputzak xotiltzen eta hazkartzen dituzte-
nentzat.

Debekatu zuen tratulari oste bat, zeinak ordu arte saltzen baitzituen toki urrunetan eginikako oihal jestutsu batzu, soberaniozko prezioa zuten broderiak, urhe eta zilharrezko untziak, beren jainko, gizon etaazienda mustrekin, edari finak eta baltsamuak. Nahi izan zuen ere etxetako tresnak izan zitezten eginak lañoki bainan irau-
korki. Eta holetan zalantarrak, beren beharrieriaz goraki arrangura zirenak, hautematen hasi ziren zenbat aberastasun gaitikoen jabe ziren. Bainan halako aberastasunak enganagarri eta beharga-
rri baizik etziren, eta egiaz aberasten ziren, hetaz beren buruak buluzteko bihotzeko indar hartzen zutenaren arabera. Berek ziotena:

— Aberastea da erdeiñatzea horrelako izan-
tzak erreinuaren iresgarriak, eta gutitzea bere beharrak egiazko premiatasunetaraino.

Mentorrek lehiatuki ikartu zituen artzenalak eta bertze magasin guziak, jakiteko heia harmak eta gerletako bertze tresnak ongi zaudenetz, erraiten zuelarik bethi gerlara prest behar dela, nahi ez bada hartarat izan bortxatua. Alde guzie-

tan asko gauza eskas ediren zuen. Berehala bilduak izan ziren langileak burdina, altzeru eta erearen lantzeko. Orotan altxatzen ziren errementak sutan. Agertzen ziren khe zirimolak eta garrak, Etnako mendiak bulkatzen dituen su hek iduriak. Marteluak kaskaka hari ziren ingudietan, zeinek orroaz ihardesten baitzuten hanbat zanparen azpian. Oihartzunak iharrosten zituen hurbileko mendiak eta itsas bazterrak. Harat heldu zenak usteko zuen zela irla hartan, zoinetan Bulkanok, Tartaroak esportsatuz, ozpinak lantzen baititu jainkoen aitarentzat. Aintzin ohar baten kariaz, bakerik handienaren erdian ikusten ziren gerlako arrimu guziak.

Gero Mentor ilki zen hiritik Idomenerekin, eta ediren zuen lur gizenezko eremu handi bat alferzagoela. Bertze bat, erdizka baizik etzen lantua, laborarien ezaxolakeria eta erromesia zirela kasu. Besoz eta aziendaz eskas ziren. Bihotzak eta ahalak ere eskas egiten zioten laborantzaren altxatzeko hein hobeagora. Mentorek, ikustearekin elgi etsitu hura erran zioen erregeri:

— Lurrak hemen ez du bertzerik galdegiten bere lurtiarrak aberastea baizik, baina lurti-

rrak lurrari eskasten zaizko. Har detzagun beraz zelhaien eta malden lantzeko, hirian dauden ofiziale soberakiñak eta zoinen ofizioak ez baitira azturen galgarri baizik. Egia da damugarri dela hanbat gizon, tokiaren gainean egoteko ofizioak dituztenak ez ditezen kanpo-lanetan ikasiak. Baina huna horren xuxentzeko bide bat. Partitu behar dira hoiengan jabe berezirik ez duten lurrak eta hoiengan laguntzara deitu hurbiletako populuak, zeinek heien pean egiten baitute lan bortitzena. Populu hek hortara ethorriko dira baldin behar den saria agintzen bazaie lanturen dituzten lurretako uzten gainean. Gerorago emanen ahal zaiote parte baten jabetasun osoa eta haletan bat egiten dute zure populuarekin, zeinaren saldoa ttipiegia baita oraino. Baldin langileak eta legeari jarraikiak badira, zure azpiko gizonik hoberenak izanen dira eta handituko dute zure botherea. Hirian dituzun ofizialeak elgietan ezarriko dituzun ondoan, beren haurrak altxaturen dituzte trebaraziz elgiko lan eta premiatusunetara. Gehiago dena, zure hiriaren egiten hari diren toki atzetako hargin guziak hitzemanak dira atharatzeko zure lurren parte bat eta

laborantzari jartzeko. Hiriko lanak akabatu dituztenean baltsazkitzu zure populuari. Hargin horiek atseginekin emanen dira biziaren iragaitera hanbat eztitasun egungo egunean hartu duen nausitasunaren azpian. Nola langileak eta hazkarrak baitira, horien etsenplua esportsagarri izanen da hiritik elgira atheratuko ditutzun ofizialentzat, zeinak horiekin baltsatuak izanen baitira. Geroago elgi guzia bethea izanen da familia hazkar eta laborantzari emanaz.

Gaitikoan etzaitezila arranguretan jar heia nola emendatuko den populua. Ezin kondatuzkoa izanen da sarri, ezkontzak errexten balin badituzu. Errextasun horren emateko bidea lañoa da. Gizon gehienek ezkontzako jaidura badute. Ez da erromeseria baizen heien gibelgarririk. Zergapean ez badituzu ezartzen, ongi bizi-ko dira beren emazte eta hurrekin. Ezen lurra ez da eskergabea, hazten ditu haren lantzeko artha hartzen duten guziak. Beren nekea gupida dutenentzat baizen ez da bekhaizti. Zenbatenaz laborariak baituke haur gehiago, eta hanbatenaz aberatsago da, baldin erregek ez badu erromesten. Ezen haren haurrak hasten dira adin samu-

rranean berean, haren laguntzen. Gazteenek badaramatzate ardiak alhara. Handiago direnek eramaten dute azienda larria. Zaharrenek lurra iraultzen dute beren aitarekin. Bitartean amak ontuntza arront bat xuxentzen diote bere senharri eta ume maiteei, egun guziko lanetik nekatuak bihurtu behar direnei. Behien eta ardien daizteko artha hartzen du, eta esnea ikusten da zurrutaka jausten kaikuetara. Su handi bat egiten du, zeinaren inguruan mainada inozent eta baketiarra kantilotsez atseginekin hartzen baita arrats oroz, lo gozo bat ethorri arteo. Emazteak egiten ditu oraino gasnak eta xuxentzen fruituak, zeinak begiratzen baitira ondoaren gainean bezain fresko.

Artzaina gibelat heldu da ere xirolarekin, eta mainada guziari kantatzen diotza inguruko bazter herritan ikasi izan dituen kantore berriak. Laboraria sartzen da golde nabarrekin. Haren idiak, nekhearen ondotik heldu dira buruak beheiti beren urhats dorpe eta tontoan, akuloak sistatzen dituen arren. Laneko nekhe guziak akabo dira egunarekin batean. Jainkoen manuz loak lurraren gainera berduratzen dituen pabo-

tek beren gozogunez jabaltzen dituzte grina samurrak eta mundu guzia idukitzen dute xarmatua iduri. Bat bedera loharkatzen da biharamuneko arrangurez orhoitzarik gabe.

Dohatsu gizon anbizione, gibel-beldur eta jokotria gabe hek, jainkoek ematen badiote errege on bat beren boztario inozentean asaldatuko ez dituen! Bainan zer barbarokeria izigarria heiei atharatzea, anbizionezko eta urguilu mustrazko xede batzuetan, lurreko fruitu gozoak, jainkoen bizartasunari eta heien belharreko izerdiei baizen zorrik ez diotenak. Lurrak berak atharra liro bere sabel emankorretik gizon begiratu eta langilesko ezin konda daiten oste batek behar lituzken guziak, bainan gizon bakar batzuen urgulua edo gurikeria aski dira hainbertzeen ezarrarazteko erromeseria izigarri batean.

Bainan zer eginen dut —zioen Idomenek—, baldin elgi gizen hauetan hedatuko ditudan jendeek ardurarik gabe uzten badituzte lurreko lanak?

Mentorrek ihardetsi zioen:

— Gehienek holako orduetan egiten dutenaren kontrakoa egizu. Printze diru-gose eta gero-

ari behatzen ez direnei etzaie bertzerik bururaz-
tzen ezenetz zergaz maldatzea beren azpiko
erneen eta artexen direnak, ontasunen baliaraz-
teko. Eta hori, zeren pagamendu errax baten
igurikitza baitute heien aldetik. Ordu berean
arinkiago uzten dituzte alferkeriak erromesten
dituenak. Ifrenziatik har zazu egiteko molde ber-
tutearen galgarri eta galdukeriaren laguntgarri
den hori, eta ezaxolkeria sarraraziz, erregeri
erreinuari baino desmasia gutiago ekartzen ez
dion hori. Ezarzkitzu xedeak, amanda, eta pre-
mia badira, gaztigu garratzagoak ere, beren
alhorrak ez-axolatuki utziren dituztenei, hala
nola gaztiga baitzinetzazke gerletan beren tokia
husten duten soldaduak. Aitzitik abantailazkitzu
berhatzen hari diren mainadak, emazkiotzute
zergetako librantzak eta librantza hek handiza-
tzu lur gehiago lantzen duten arabera. Laster
ikusiren dituzu mainadak berhatzen eta guziak
lanari berotzen. Nekhea bera ohoragarri bilhaka-
turen da. Laborantza, hanbat gaizkurakerien
azpitik ilki dena, ez da hantik aintzinat erdeinu-
tan geldituren. Berriz ere ohoretan agerturen
dira golde pikoia, herriko etsaien bentzutza-

leen eskuetan ikusten direnean. Ez da gutiago eder izanen bere arbasoen ontasuna iraultzea zorionezko bake baten tenoretan, ezenetz ontasun hura harmez bihotzoiki zaintzea gerletako asalduetan. Distira berri bat harturen du elgiak. Ogi-buru urheztatuz koroaturen da Zerez. Baku-
zek, matsak ostikatuz, nektarra baino gozoagoko arno bat hibaika jautsaraziren du mendi-maldak behera. Haren barrenek ihardetsiren dituzte artzainen kantalotsak. Artzainek, ur-erreka garbien bazterretan baturen dituzte beren bozak beren xirolekin, arthalde burbutzikariak alhan doazilarik belharrean eta lilipean, otsoen beldurrikan gabe.

Oi Idomene! Etzireia dohatsuegi edirenen zure burua ikusteaz hanbat ongiren ithurburu eta biziarazteaz halako jendetzea hanbat laketgarriko deskantsuan? Ospe hori ez othe da uki-garriagoa ezenetz gerlariak bilhatzen dutena lurak desmasiatzean, hedatzean orotan eta bere tokitan, garhaizien erdian berean, kasik hanbertze nola arrotz bentzutuen baithan, sarraskiak, asalduak, izigarrikeriak, hagoadura, laztura, gosete garratza eta galetsia?

Oi, dohatsu erregea jainkoez aski maitatua eta bera aski bihotz handikoa, bere ahalaz destatzeko izateari hanbat jendetzen bozkari eta erakustari mende guziei bere erreinuko orduan hanbat ikusgarriko helantza! Lurreko populu guziak, urrun beren buruak guduka zaintzetik haren nausitasunetik, ethor lakiozke bere oinetara, othoizten dutelarik erregina dedien heien gainean.

Idomenek ihardetsi zioen:

— Bainan noiz eta ere populuak holetan jarriko direnean bakearen eta nasaiziaren erdian, gurikeriek galduren dituzte eta nere kontra bihurturen dituzte nerorrek eman indarrak.

— Ez izan horrelako beldurkunderik —erran zuen Mentorrek—. Hori da estakuru bat bethi aintzinerat ematen dena lausengatzeko xahutzaille diren printzeak eta beren populuak zergapean lehertzaile direnak. Erremedioa errexia da. Laborantzaren gainean egin ditugun legeek populua ezarriren dute lanbidean, eta bere ongiizatean ez duke gauza premiak baino gehiago, zeren kasatzen baititugu soberakina ematen dituzten antzeak. Nasaizia hura bera gutitua iza-

nen da ezkontzetako errextasuna dela medio eta mainaden berhatze handiaz. Mainada bakotxa handia izatearekin eta lur eremua ttipia, bethidirauen lan baten medioz beharko da bizigarria athara. Alfer ibiltzeak eta nagikeriak ozarrazten eta errebesten dute jendea. Hunela jendeak izanen du ogia, egia erraiteko, eta izanen du nasazia batean ere, bainan ez duke ogia baino gehiago eta kopetako izerdiaren medioz lurretik atharako dituen fruituak baizik.

Zure populua idukitzekotz begirakortasunean, oraidanik esleitu behar da mainada bakotxak beretuko dukeien lur eremua. Badakizu jende guzia xedatu dugula zazpi herronketan, kondizione berezen arabera. Ez da zilhegi utzi behar herronka bakotxean mainada bati bere hazkurriarentzat baitezpada premia duen baino lur eremu handiagoa beretzeko ahala. Xede hori ezin hautsia den ber, aitorensemek erospelik ezin eginen dukete beharrenganik. Orok izanen dituzte lurrak, bainan bakotxak hainitz guti, eta holetan esportsatua izanen da bere zathiaren ongi lantzera. Baldin asko urteren buruan lurrak eskasten balira hemen, bidal laizte bertzetara

koloniak, erreinuko botherearen berhagarri laiz-tenak.

Uste nuke ere ohar-eman behar duzula arnoa sobera behin ere nasaitzetik zure erreinuan. Mahasti sobera landatua izan bada, errotik athara behar da soberakina. Arnoa jende artean ondi-ko handienen ithurburua da. Jauzarazten ditu eritasunak, aharrak, biahoreak, ibildaunkeriak, lanaren higuintza, mainadetako nahastura. Arnoa izan dadiela beraz atxikia erremedio bat bezala, edo hala nola edari hainitz arraroa, sakrifizioetan eta besta handienetan baizik arduratzten ez dena. Bainan ez dezazun uste izan hanbat mengoa den manamendua izanen dela begiratu baldin zerorrek ez baduzu ematen zere buruaz irakaspena.

Bertzalde, ukitu gabe begiratu behar dira Minozen legeak haurren altxatzeko moldearen gainean. Behar dira ezarri eskola publikoak, zeinetan irakatsiko baitira jainkoen beldurkundera, herriko amodioa, legeen larderia, ohorearen hautespena atseginen eta biziaren beraren gainetik

Legeko gizonak behar dira, begia idukiren dutenak mainaden eta azturen gainean. Oharrean zaudezi zeror, zeren etzarelakotz errege, erran nahi da, populuaren artzaina, zure arthaldearen gainean gau eta egun atzarria egoteko baizen. Holetan bidea khenduren diozute asko nahastura eta krimei. Ororengatik egiten diren gaizkiak, berehala eta garrazki gaztiga zatzu. Bihotz-ontasun bat da hastetik ematea gaztigu irakasgarriak, gaiztakeriako bide-ebakitzaileak. Behar orduan ixurtzen den odol guti batek, hainitz bat espraniatzen du, eta erregei larderia bat ematen du garraztasuna arduratu gabe.

Baina zer sineste hastiagarria errege baten baithan, uste izatea populua lehertuz baizik ez dirola segurantzarik ediren! Populuari ez argimendurik, ez berthuteko biderik erakastea, hartaz ez behin ere maitharaztea bere burua, hura izialduraren medioz galetsiraino bulkatzea, hura behardura izigarrian ematea edo, behin ere librokiki hats hartzeko edo ostikatzeko zure nausitasun barbaroa. Hori deia bada nahasturarik gabe erreginatzeko bidea? Hori deia bada ospera daraman bidea? Orhoit zaitezi, erregeak nihon

ez dira hain herbal nola heien nausitasuna negu-
rri gabekoena baita. Lotzen dira zernahiri, bazter
guziak desmasiatzen dituzte, erreinuko jabe
bakharrak dira, bainan halaber, erreinua hagoan
jartzen da. Elgiak larre daude eta kasik mortuak
iduri. Hiriak urtuz doazi egun oroz, tratua agor-
tuz. Errege ez daite errege izan bakartasunean,
ez da handi bere azpikoen medioz baizik. Emeki-
emeki bere burua ezeztatzen du, ezeztatzen
dituenaren arabera bere populuak, zeinetaren
atheratzen baitira haren botherea eta abarasta-
sunak. Haren erreinua diruz eta gizonez ahituz
doha, eta gizonez ahitzea da galtzapen guzieta-
rik gogorrena eta gutienik medeagarria. Haren
bothere neurrigabeak bere azpiko bakotxetik
gathibu bat egiten du. Balakuen erdian derauka-
te, egiten dute haren adoratzeko alegia bat. Ika-
ran daude haren begi ukaldi ttipienari. Bainan
zaudezi begira erreboluzione ttipienari. Ezin
irauna da bothere neurrikaitz, sobraniokeria
muthirienetara barraiatzen den hura. Giderrik ez
du populuen bihotzetan. Ttipiak ala handiak,
guziak ase ditu eta samurrean ezarri. Guziak
nola nahiko mudantza bati lehiarazi ditu. Lehen-

biziko zankak idola lurrerat artikitzen du, porroskatzen da, oinpean ostikatua da. Arbuioa, herra, beldurra, asperra, gibelbeldurra, hitz batez, pasione guziak, biltzen dira halako higuintzetan den nausitasunaren gainera. Bere itxurazko handitasunean, erregek etzuen edireiten gizon bat aski bipila, egia bat erranen zioena. Ez du bere dohakaitzean bakar bat edirenen, ez aitzakiaturko duena, ez indar bat egin nahiko duena haren alde.

Solas horien guzien ondoan, Idomenek, Mentoren erranak sinhetsirik, berehala partitu zituen jabegabeko lurrak, hetan ezarri zituen alferretako ofizialeak, eta obratu burutan hartuak izan ziren neurri guziak. Bakarrik zituen bazterrerat utzi harginentzat xedatzen zituen lurrak, zeren hiriko lanen akabantzan baizik ez baitzitazkeen lot lur heien apaintzeari.